БН II 193 лив. D. 704/942

МАКЕДОНСКИ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

пр 130 ло 40

ГЕВГЕЛИЙСКИЯТЪ ГОВОРЪ

ОТЪ

ДИМИТЪРЪ ИВАНОВЪ

ДАРЪ
~~отъ Г-жа АННА ДИМИТЪРЪ~~
~~СТАНЧОВА~~
чрезъ МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ
ИНСТИТУТЪ

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1932

www.dlib.mk

www.dlib.mk

МАКЕДОНСКИ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

ГЕВГЕЛИЙСКИЯТЪ ГОВОРЪ

отъ

ДИМИТЪРЪ ИВАНОВЪ

ДАРЪ
отъ Г-жа АННА ДИМИТЪРЪ
СТАНЧОВА
чрезъ МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ
ИНСТИТУТЪ

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1932

www.dlib.mk

Народна библиотека — Скопие
Д Инв. № 704/1942

ДАРЪ
отъ Македон. Научен Институтъ

Р 1957 Р 1965

www.dlib.mk

Предговоръ.

Долновардарската македонска область, въ която влизатъ Кукушко, Ениджевардарско и Гевгелийско, отъ диялектоложка страна е твърде интересна, а до сега сравнително бѣ слабо изучена. Кукушкиятъ и гевгелийскиятъ говоръ се отличаватъ въ своята фонетика съ нѣкои особености, които изобщо сж свойствени и на източнитѣ български говори, а именно съ подържането на ерови вокали поради силно развитата у тѣхъ редукция на неударенитѣ вокали. Въ това отношение двата говора представляватъ интересенъ преходъ отъ източно къмъ западно-български.

Покрай еднаквитѣ си черти, кукушкиятъ и гевгелийскиятъ говоръ иматъ и свои характерни отлики въ ударението, звуковетѣ и формитѣ, които до сега не бѣха точно разграничени. Въ студията на г. Димитъръ Ивановъ, бившъ мой студентъ, родомъ отъ Гевгели, се дава подробна характеристика на гевгелийския говоръ съ постояненъ критиченъ огледъ къмъ изнесеното до сега въ науката относително кукушкия говоръ. Съ своята работа г. Ивановъ запълва една чувствителна празнина въ българската диялектология. Като първъ опитъ на младия авторъ, книгата му не изчерпва всички засегнати въпроси, но изобщо тя е ценен приносъ въ българското езикознание.

София. 10. XII. 1931 г.

Проф. **Л. Милетичъ.**

www.dlib.mk

Съдържание.

Стр.

Предговоръ отъ проф. Л. Милетичъ.

Гевгелийско. Етнографски и културно-исторически бележки.
Топография. — Население. — Носия. — Кжща. — Поминъкъ. — Нрави. — Обичаи и вѣрвания 1
Говоръ. Материали и обща характеристика 38

Звукове.

Редукция на гласнитѣ и нѣкои особени явления, свързани съ нея . 55
Замѣнитѣ на ъ, ь. — Замѣнитѣ на ѫ, ѧ. — Съгласни. Замѣнитѣ на tj, dj и др. 71

Форми.

Имена 79
Мѣстоимения 84
Глаголи 86
Деепричастия. — Наречия. — Предлози 92
Синтактични бележки 95

Ударение 96

Образци отъ гевгелийския говоръ.

Пѣсни. — Приказки. — Жива речь. 107
Чузди и по-рѣдки български думи . . . . . 123—130

ве карти на Гевгелийско.

www.dlib.mk

www.dlib.mk

СКОПИЕ
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Гевгелийско.

Етнографски и културно-исторически бележки.

За едно етнографско и езиково изследване сѫ необходими редъ условия, най-важното отъ които е — изследването да става на самото мѣсто, отъ гдето се събиратъ етнографски и езикови материали, за да се нарисува, преди всичко, вѣрна съ действителностьта картина и следъ това да се даде една или друга характеристика на дадена область, както за нейното население, така и за езика, на който говори то. Днесъ обаче по отношение на македонскитѣ области, намиращи се подъ сръбска и гръцка власть, тъкмо това най-важно условие е неизпълнимо. Тъй е и съ Гевгелийския край. По тѣзи мѣста днесъ могатъ да се движатъ свободно само гърци, сърби и чужденци. Но, когато става дума за езиково изследване, ще се съгласимъ, че то може да бѫде направено навсѣкѫде, стига да се намѣрятъ хора, които говорятъ своето наречие отъ рождение, неповлияни отъ никакви други езикови фактори. Специално за Гевгели и селата му трѣбва да се каже, че тѣ фактически сѫ представени въ София отъ $^1/_3$ на населението си. Гевгелийскиятъ кварталъ задъ Захарната фабрика не е нищо друго освенъ единъ новъ градецъ Гевгели, почти откѫснатъ отъ столицата. Въ този бѣжански градецъ всѣка улица носи името на нѣкое село отъ Гевгелийско, или пъкъ — на нѣкой войвода, герой-мѫченикъ за свободата на поробения си край, което красноречиво говори за живия споменъ у гевгелийчани за тѣхния роденъ кѫтъ и за будното имъ съзнание на дългъ къмъ онѣзи, които и до днесъ пъшкатъ подъ робство.

За националното съзнание на българитѣ въ тази часть на Македония би било съвсемъ излишно да се говори, следъ като се знаятъ кървавитѣ борби за църковна и политическа свобода, първитѣ избухнали въ втората половина на XIX в. и стихнали пакъ тогава, увѣнчани съ успѣхъ, а вторитѣ подети въ 1895 г. и нестихнали и до днесъ, ако сръбскитѣ учени не

www.dlib.mk

заблуждаватъ по единъ най-безсъвестенъ начинъ културния свѣтъ, че народностното съзнание въ „Южна Сърбия“ е сръбско. Колко красиво само е изразилъ тази лъжа сръбскиятъ професоръ Александъръ Белић: „Мѣстното население, казва той за македонцитѣ, получи своето освобождение отъ сърбитѣ, които станаха въ негови очи великитѣ герои, очаквани отъ многобройнитѣ поколѣния на тѣзи добри хора съ патриархални нрави. Съединението на Сърбия и Македония се извърши съвсемъ просто, почти механически.“ (Alexandre Belitch, La Macédoine — стр. 12, по проф. Романски — Македонски прегледъ г. I, кн. IV — рецензия). Разбира се, съвсемъ механически! И най-важното — тихо, просто. Азъ тогава (1912 г.) бѣхъ на 10 години и помня всичко. Никой не взе оружие да се противопостави на сърбитѣ, защото все пакъ тѣ бѣха освободители. И до днесъ помня оная навечерна вечерь, въ която, следъ цѣлъ день напраздно чакане на български войски, пристигна единъ сръбски ескадронъ. Той не пристигна, отидоха граждани да го поканятъ отъ Кавадарци, защото българскитѣ части напредваха нѣкѫде низъ Тракия и нѣмаха време да се отбиватъ отъ пѫтя си. Въ навечерието турскиятъ каймакаминъ съобщи на гражданитѣ, че само на комити нѣма да се предаде. Той искаше да му доведатъ единъ, само единъ редовенъ б ъ л г а р с к и войникъ за да му предаде града. Български войскови части нѣмаше наблизу. Тогава, предъ страха отъ настѫпващата нощь, въ която всичко може да се случи (могатъ да се върнатъ и турцитѣ), една малка делегация отъ граждани отиде въ Кавадарци и покани „великитѣ герои“ да „превзематъ“ града. Населението чу, че идатъ българитѣ и се приготви да ги срѣща така, както въ 1878 г. сѫ били срѣщани руситѣ въ подбалканскитѣ градчета — съ свещенъ възторгъ и мощно „ура“. Когато откъмъ гарата по главната улица се показаха сръбскитѣ кавалеристи, дефилиращи като на парадъ, безъ да ги разпознаватъ, гражданитѣ посипаха цвѣтя и пшеница върху главитѣ имъ отъ прозорцитѣ на кѫщитѣ и оглушително „ура“ зацепи въздуха. Членоветѣ на комисията и сръбскитѣ офицери се почувствуваха сконфузени и бързо наредиха да се вика не „ура“, а „жи́вела српска во́йска.“ Никой нищо не разбираше отъ тѣзи думи, но съобщението, че сѫ дошли сърби, а не българи, подействува като хвърлена бомба. Бѣше се стъмнило. Въ недоумение, съ свити сърдца, преди

www.dlib.mk

малко ентусиазирани отъ изгрѣлата свобода, гражданитѣ тръгнаха по домоветѣ си съ шушукане и въздишки. Гевгелийчани не отвориха сърдцата си за сърбитѣ. Съ собственитѣ си уши чухъ първитѣ пророчески думи на старцитѣ: „Това не е свобода“, „това е ново робство“, — „да бѣха си останали турцитѣ.“ Сърбитѣ виждаха настроението на населението, и за да го успокоятъ, а може би и искрено, казваха, че тѣ сж само гости и че въ Гевгели ще дойдатъ български войски. Българитѣ отъ Гевгели и Гевгелийско следъ този день преживѣха много по-страшни моменти и имаха случай да излѣятъ прекжсната си радость въ посрѣщането на победоноснитѣ български войски на два пжти. Въ 1913 г. следъ 24 часова битка съ сърби и гърци, 4-та дружина отъ 20 п. полкъ бѣ посрещната като истинска освободителка. Въ 1915 г., при второто връщане на българскитѣ войски въ Гевгели, следъ едно кръвопролитно сражение съ французитѣ край града, вечерьта, градътъ бѣше озаренъ отъ голѣмия пожаръ, предизвиканъ отъ отстжпващия неприятель въ грамадната тютюнева фабрика до гарата. Първиятъ български войникъ, който стремглаво се бѣше хвърлилъ да спасява „подпаления градъ,“ както помислили въ предната линия, бѣше посрещнатъ като богъ, въ братски обятия и съ радостни сълзи. Цѣлата нощь, въ която следващата дружина трѣбваше да преследва неприятеля по улицитѣ на града, населението разтваряше вратитѣ и приемаше „гости“, излизаше на улицата съ рискъ за живота да раздава хлѣбъ на сражаващитѣ се войници. Азъ самъ съмъ носилъ панера съ нарѣзанъ хлѣбъ и съмъ тичалъ да раздавамъ на приждащитѣ войници. На всичко това, може би, мѣстото му не е тукъ, но азъ намирамъ този разказъ за по-убедителенъ отъ всички научни доказателства, защото твърдо вѣрвамъ, че именно *съзнанието* на българитѣ въ Македония за тѣхната национална принадлежность ше ги спаси отъ претапяне. Това съзнание не се опредѣля съ научни извъртания и измислени теории. То избухва отъ време на време и дава да се почувствува преди да се разбере. Колко фалшиво звучатъ за единъ свидетель на възторжения патриотизъмъ на македонскитѣ българи, на тѣхния романтиченъ патриотизъмъ, думитѣ на другъ единъ сръбски ученъ, че това съзнание е *неопредѣлено*. „Македонскитѣ славяни въ своята маса нѣматъ никакво народно съзнание, нѣматъ ни сръбско, ни българско усѣщане, а

www.dlib.mk

сѫ предразположени да възприематъ леко едно отъ дветѣ и да станатъ бърже българи или сърби". (Вж. у проф. д-ръ А. Иширковъ — Приносъ къмъ етнографията на македонскитѣ славяни — отговоръ на проф. д-ръ J. Цвијић. Второ доп. изд. — София. 1907, стр. 35). Правъ е проф. Иширковъ като казва, че до такива заключения може да се дойде не само съ наблюдения, а и съ „друго изкуство" (-ib.).

Съединението на Македония съ България въ 1915 г. се извърши не „просто" и „механически", а съ нестихващъ възторгъ отъ дългоочакваната свобода, истинска свобода, защото македонскиятъ народъ знае, кой му е приятель и братъ. Този народъ и днесъ диша леко само подъ българско небе. Втори пѫть въ — 1918 г. съединението на Македония съ Сърбия стана наистина просто и механически, безъ огледъ на националното съзнание на македонскитѣ българи, и като последица отъ „механическото" съединение наново почнаха да летятъ искри, които предвещаватъ новъ пожаръ. Това вижда цѣлиятъ свѣтъ и все пакъ македонскиятъ въпросъ не е разрешенъ.

Гевгелийскиятъ край стана особено известенъ презъ голѣмата война. Името Гевгели, наредъ съ Дойранъ, е свързано съ най-голѣмитѣ боеве на южния фронтъ. Населението отъ Гевгели и гевгелийскитѣ села повече отъ 15 години вече неможе да намѣри спокойствие и мѣсто, гдето да се отдаде на миренъ трудъ и културна работа. Цѣли 15 години непрекѫснато скитане въ мизерия и болести, крепени само отъ надеждата за връщане въ родното мѣсто, гевгелийчани чакатъ чудото, което ще имъ възвърне мира и благоденствието, които, въпрѣки всичко, сѫществуваха за тѣхъ до 1912 година. Още димятъ опожаренитѣ въ 1913 г. отъ гръцкитѣ войски гевгелийски села.[1] А опустошителниятъ вихъръ на голѣмата война

[1] Десетгодишно дете тогава, азъ помня всичко, което г. професоръ Милетичъ е събралъ въ своята книга „Гръцкитѣ жестокости въ Македония презъ гръцко-българската война 1913 г." (стр. 15. 33—42) и подкрепилъ съ документи (№ 29—35, стр. 93—106). Числото на отвлѣченитѣ отъ гърцитѣ граждани, между тѣхъ и нѣкои мои роднини, е поголѣмо (—160 души) и разорението на селищата и населението въ този край — по-страшно, отколкото е нарисувано въ споменатата книга. Господинъ професоръ Милетичъ е отбелязалъ само това, за което е ималъ достовѣрни сведения и документи, които могатъ да се провѣрятъ. Нашето семейство остана въ Гевгели до 1915 г. тъй че азъ бѣхъ свидетель и на тритѣ войни съ всичкитѣ имъ последствия за населението

www.dlib.mk

умъртви за дълго стопанския и културенъ пулсъ на цвѣтещия преди войнитѣ копринарски центъръ Гевгели съ богатитѣ му села по двата брѣга на Вардара.

Топография.

За да дамъ по-релефна географска картина на Гевгелийско, ще си послужа съ две готови описания на тоя край. „Отъ Кожухъ излизатъ много клонове на западъ и на истокъ и пълнятъ Вардарската долина; едни отъ тѣхъ се промъкватъ въ Гевгелийско, други въ Тиквешко. Единъ клонъ отъ Кожухъ се спуща на югъ и върви между Вардарското корито и Мегленската котловина, бързо се снишава и образува сѣдловината Три-уши (581 м), презъ която се отива отъ Мегленъ за Гевгелийско. Непосрѣдствено съ нея се свързва планината Паякъ. Паякъ е срѣдновисока съ закржглено гористо било, по което има обли върхове. Тя се простира далече въ Солунската равнина съ полегати терасовидни склонове, въ чиито пазви се криятъ много села; къмъ западъ (къмъ Мегленско) планината е стръмна съ богати гори и постепенно се издига до 1468 м. Спусковетѣ ѝ къмъ Вардаръ образуватъ едната страна на Циганския проходъ, презъ който Вардаръ се промъква за последенъ пѫть отъ тѣснината и отъ тукъ тече на свобода презъ широката Солунска равнина“ вж. Илия Ивановъ, География на Македония, I кн. физическа география (орография и хидрография) — София 1928 г., стр. 42). „Южно отъ р. Боемица се простира планината Погана, която отлѣво стѣснява коритото на Вардаръ, а отъ дѣсно се редятъ полегати хълмове. На югъ отъ тия хълмове се отваря Гевгелийската котловина, покрита изцѣло съ черничеви дървета. Почвата на тая котловина е съставена отъ дебели пластове жълтъ пѣсъкъ и отъ наноситѣ на рѣкитѣ, що я миятъ. Тя се състои отъ долинитѣ на две рѣки, които сж отворени къмъ Вардаръ отъ дветѣ му страни. Отлѣво иде Богданската рѣка, чиято долина

въ града и селата. Преминаването на Гевгели ту въ сръбска, ту въ българска, — ту въ гръцка, ту пакъ въ българска власть; мѣстоположението му на първа линия и презъ тритѣ войни, особено презъ голѣмата (1915—1918), и завладяването му наново (1918) отъ сръбско-съглашенски войски, го направиха неузнаваемъ заедно съ всички погранични села, като Сеово, Мачуково, Смоль, Богородица и др.

www.dlib.mk

е низка, равна и при устието блатлива. Тя е извънредно много плодородна и пренаселена. Въ поленцето, което се отваря въ нея, е заселенъ градецътъ Гевгели, потъналъ въ зеленина. Климатътъ въ гевгелийската котловина е чисто срѣдиземноморски, рѣдко пада снѣгъ; зима почти нѣма; дъжделивото време се пада презъ пролѣтьта и късна есень. Лѣтото е свежо, безъ задушливи горещини; окото вредомъ вижда сочна зеленина и гжрдитѣ дишатъ благотворенъ въздухъ. — На западъ отъ полето се издигатъ чудно красивитѣ склонове на Кожухъ планина. Височинитѣ сж разположени една задъ друга терасообразно и сж накичени съ красиви селца и обградени съ гжсти гори. — Отъ югъ полето е заградено съ единъ ридъ, нареченъ Маядагъ. По височинитѣ му сж наредени амфитеатрално голѣми юрушки махали, които носятъ общото име Маядагъ. Тази благословена котловина е свиларски центъръ и, заедно съ Воденско, най-важниятъ въ Македония. На това помагатъ неизброимитѣ градини съ черници. Котловината ражда отличенъ сусамъ и памукъ. Лозята не падатъ по-доле отъ Боемскитѣ“ (ib., стр. 122—123).

Това описание прекрасно се попълня отъ описанието на г. Н. Д. Рачевъ въ Македонски прегледъ, г. II. кн. 4, стр. 106—108. „Градецътъ Гевгелия се намира на 80 клм. северно отъ Солунъ при р. Вардаръ (на дѣсния брѣгъ — б. м.). Той е нововъздигащъ се градъ вследствие на това, че е станция на желѣзопжтната линия Солунъ-Скопье. Гевгелийско наричатъ оня районъ отъ селища, чийто жители купуватъ стоки отъ градъ Гевгелия и продаватъ на пазара му своитѣ произведения. Главенъ поминъкъ на жителитѣ отъ града и отъ селата около него е копринарството. Лекиятъ и умѣренъ климатъ позволява добре да вирѣятъ смокини, калинки[1], лозя и др. Населението обработва афионъ по високитѣ мѣста, а въ низинитѣ сѣе по малко пшеница и царевица. Градъ Гевгелия е разположенъ на западния брѣгъ на р. Вардаръ въ едно равнище. Южно отъ града се намиратъ Смолскитѣ височини, презъ които Вардаръ е направилъ проломъ, нареченъ Ченгенедервентъ (Циганскипроходъ — б. м.). Западно отъ града, на

[1] Калинки (нарове) зрѣятъ до Демиръ-капия, поради което мѣстнитѣ гъркомани се изразяватъ, че „гърци има до тамъ, до кждето има калинки“, т. е. — до Демиръ-капия (бележка моя).

www.dlib.mk

около 15 клм. се издига Кожухъ планина, която спуща ребра, допиращи се до Вардара. Между тия ребра сѫ построени селата — въ малки котловини, образувани отъ рѣкитѣ, спущащи се отъ планината. Източно отъ Вардара се издигатъ планински хребети, които на северъ се съединяватъ съ Бѣласица планина, а на югъ съ Смолскитѣ височини. Около Вардаръ въ тоя планински край има две котловини: Удово-Валандовската и Гевгелия-Стояковската. „Тоя край се е съобщавалъ съ Мъгленската долина презъ село Конско; съ Солунъ — презъ Мачуково-Смоль; съ Тиквешко и Мориовско презъ Петрово и Клисура. Всички тия пѫтища сѫ били възможни за преминаване само съ коне". (М. Пр., г. II, кн. 4, стр. 106-108 — Н. Д. Рачевъ — Гевгели и Гевгелийско).[1]

Население.

Подробно изброява селата въ Гевгелийската кааза В. Кѫнчевъ въ „Македония — етнография и статистика" — 1900 стр. 137, 151—153. Тази статистика е отъ 1886 г. Статистиката на проф. Йорданъ Ивановъ („Българетѣ въ Македония", 1915 — стр. CII, CIII) за 1912 година, показва само естествения прирастъ на населението. Макаръ и не най-нови, тѣзи две статистики сѫ важни, защото показватъ състоянието на този край въ едно нормално, безбурно време, когато всѣки народностенъ елементъ въ Македония е ималъ по-естествени топографски граници, отколкото сега, когато половината отъ македонското население е изгонено и на негово мѣсто заселено ново, съвсемъ чуждо на страната, пъкъ и тя чужда за него. Гевгелийски села, които преди войнитѣ бѣха населени с а м о отъ българи, сега сѫ населени с а м о отъ малоазийски и тракийски гърци. Такива сѫ селата по лѣвия и дѣсния брѣгъ на Вардара, отвѫдъ сръбско-гръцката граница: Сеово, Шльопинци, Изворъ, Древено, Мачуково, Смоль, Баялци, Арджанъ, Спанча, — или съ смѣсено преди войнитѣ турско-българско население: Боймица, Ореовица, Карасуле и др. Какъ ще завърши това вавилонско смѣшение на народитѣ въ Макмдония, мѫчно е да се опредѣли, но като се има предвидъ силното желание и на гръцкитѣ и на българскитѣ бѣжанци да се върнатъ по

[1] Вж. сѫщо А. Тошевъ, Описание на Гевгелие. Периодическо сп. XXV—746.

www.dlib.mk

домоветѣ си, може да се твърди, че политическитѣ машинации за свободното движение на народностнитѣ маси сж само слаби бентове, които не сж въ състояние да отклонятъ буйния потокъ на народностьта отъ отреденото му отъ вѣковетѣ и природата корито.

Василъ Кжнчевъ наброява въ гевгелийската каза (цит. съч. стр. 137, 151-153) 61 села, 28 отъ които чисто български: Габрешъ (Габрово или Габровци — б. м.), Петрово, Мировци (Миравци? б. м.), Давидово (или Удово — б. м.), Милетково, Смоквица, Сеово, Древено, Шльопинци, Изворъ, Горзонъ (Горгопекъ? б. м.), Дамбово, Койнско, Серменинъ, Кованецъ, Моинъ, Лесково, Тушинъ (по дѣсния брѣгъ на Вардара); — Гърчище, Гявото, Палюрци, Мачуково, Столь (Смоль? б. м.), Баялци, Арджанъ, Спанча (Спанчево — б. м.), Колибитѣ и Вардино (на лѣвия брѣгъ на Вардара). Жителитѣ на Койнско, Серменинъ и Хума сж побългарени власи, които освенъ български не знаятъ другъ езикъ (Вж. D-r Leonhard Schultze Iena, Makedonien — Landschafts- und Kulturbilder, Iena 1927, стр. 71):[1] У Кжнчевъ Хума е посочено съ влашко население, но днесъ то е толкова влашко, колкото и населението на Койнско и Серменинъ. Подробно описание на Койнско като българско село се намира въ споменатата книга на проф. Шулце, стр. 70 и сл. За Тушинъ казва Вайгандъ, че е единственото българско село въ Влахо-Мегленията (Gustav Weigand, Die Aromunen, стр. 29), но самъ съобщава за нѣкои българизирани влашки села, като Баровица, гдето само старитѣ хора говорятъ още влашки (ib., стр. 249). Всичко това говори за силното българско влияние въ този влашки край. Като не смѣтаме чисто турскитѣ, юрушки махали — Маядагъ, Карасиланци и Алчакъ, и групата села Търновата, която спада повече въ Дойранско и се състои отъ 8 чисто турски, конярски села, останалитѣ села се разпредѣлятъ по Кжнчевъ така: 5 чисто турски села — Побрѣгово, Чинарли-дере, Воловенъ, Деведжели, Горничетъ; — 9 съ смѣсено турско-българско население, но съ чувствително преобладаващъ български елементъ — Пърдейци, Мързенци, Негорци, Боймица, Богданци,

[1] За тая книга се намира обширна рецензия отъ г. професоръ Милетичъ, въ Македонски прегледъ, г. III, кн. 1, стр. 121—138.

www.dlib.mk

Стояково, Богородица, Ореовица, Карасуле; — и 7 чисто влашки села — Лумница, Лугунци (Лунси) Хума, Бориславъ, Ошино, Купа и Нжте (единственото потурчено село въ Мъгленията). За побългаряването на Люмница и Църна рѣка вж. Weigand, — Die Aromunen стр. 248—249. Отъ селата съ смѣсено турско-българско население Стояково има само 15 турски кжщи срещу 235 български, голѣмото с. Богданци — 150 т. срещу 350 б., и само въ Ореовица турцитѣ сж били повече — 115 т. срещу 35 б. (Кжнчевъ — Македония — 137). Този прегледъ на народностното разпредѣление въ Гевгелийско преди 45 г. показва, че българското население въ този край е било компактно заселено по двата брѣга на Вардаръ и че единството му се е нарушило отъ нахълтването на чужди елементи — власи[1] и турци[2]. За гърци и сърби въ Гевгелийско не говорятъ даже самитѣ гърци и сърби. Първитѣ и за тукашнитѣ гъркомани и българи казватъ сжщото, което и за всички българи въ гръцка Македония, че тѣ били „българогласни", „славяногласни" или „българомислещи" елини, а сърбитѣ тепърва почватъ да коватъ теории за сръбското (т. е. небългарското, а славянско) потекло на македонскитѣ българи и, като нѣматъ никакви други основания да отричатъ българщината имъ, мжчатъ се съ езикови изследвания да доближатъ македонскитѣ говори до сръбскитѣ. Частно за гевгелийския говоръ сж правени такива опити отъ г. Ѣерих, за когото ще стане дума по-долу. Weigand, при своето пжтуване изъ Гевгелийско, правилно е схваналь, какви гърци има въ този край. „Гръцката партия, казва той, има въ Гевгели доста силно влияние, макаръ този градъ да брои, освенъ малко турци, само българи."[3] (Die Aromunen — 240). А за селянитѣ отъ Моикъ, отъ какво научаваме отъ разговора му съ неговия во-

[1] Подробно за власитѣ въ Гевгелийско вж. у G. Weigand, Wlachomeglen, eine ethnographisch-philologische Untersuchung. Leipzig. 1892; — Die Aromunen; Ст. Романски, Пакъ за македонскитѣ ромъни, печ. въ Македонски прегледъ, г. I. кн. V и VI.

[2] За движението на турцитѣ въ този край вж. В. Кжнчевъ, Македония — стр. 12, 13, 51, 55 и 61. Сжщо у Йорданъ Ивановъ, Българетѣ въ Македония — стр. LVIII и LX.

[3] „Die griechische Partei hat in Gövgjöli, obgleich dieser Ort ausser einer kleineren Zahl von Türken nur Bulgaren zählt, doch starken Anhang." (Die Aromunen — 241).

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПИЕ
www.dlib.mk

дачъ: „Тамъ живѣятъ гърци, българи и паписти. — А на какъвъ езикъ говорятъ? — На български, нѣкои знаятъ по малко турски. Подъ гърци той разбираше българскитѣ привърженици на патриарха, подъ българи — тѣзи на екзарха и подъ паписти — римокатолицитѣ."[1] (ib. 241).

Споредъ статистиката на Кънчева за 1886 въ гевгелийската каза тогава е имало най-много турци — 18,240; следъ тѣхъ идатъ българитѣ — 16,061, власитѣ-християни 8,775 и власи-мохамедани (с. Нжте) 3,400. Тукъ не влизатъ жителитѣ на града, съ които българитѣ ставатъ 18,431, а турцитѣ — 18,645. Би трѣбвало да се признае правото на мнозинството — турцитѣ, обаче никой трезвенъ умъ никога не е мислилъ да причислява македонското население къмъ турската народность. Колкото и многочислени да сж били турцитѣ въ Македония, тѣ винаги сж били смѣтани, пъкъ и сами себе си смѣтали за пришелци и временни гости въ тая страна. Поради това тѣхното количество, както въ цѣла Македония, така и въ Гевгелийско намалява съ отслабване на турското владичество на северо-западъ. Така, споредъ Йорданъ Ивановъ (Българетѣ въ Македония — CII) въ 1912 г. въ Гевгелийско тѣ броятъ само 14,500 души, докато българското население, което е у дома си и до тогава (1912 г.) не е било насилвано да напустне мѣстожителството си та е нарастнало до 20,300 души. Почти еднакви се показватъ цифритѣ на Кжнчевъ и Йорданъ Ивановъ и за власитѣ: Кжнчевъ — 9,015, Йорданъ Ивановъ — 9,200. За нищожния брой гърци у Йорданъ Ивановъ — 15 души въ гр. Гевгели и малкото албанци (30), цигани (620) и разни (350) може и да не се говори[2].

---

[1] „Da wohnen Griechen, Bulgaren und Papistan.
— Und welche Sprache reden sie?
— Bulgarisch, einige können auch etwas türkisch.
Unter Greichen verstand er die bulgarischen Anhänger des Patriarchen, unter Bulgaren die des Exarchen und unter Papisten die Römisch-katholischen." (ib. 242)

[2] Взимамъ тѣзи статистики — до 1912 г., защото изобщо описанието ми се отнася повече за до тази година. Въ 1913 г., когато гръцкитѣ войски избиха мнозина гевгелийски граждани, единъ андартъ, заедно съ единъ редовенъ гръцки войникъ, съ набученъ на пушката голъ щикъ, и българскиятъ свещеникъ попъ Тано обикаляха да събиратъ сведения съ въпросъ: „Какъвъ ще се пишешъ?" Отговорътъ бѣше готовъ за всѣки българинъ. Той се четѣше въ очитѣ на посърналия дѣдо попъ и на върха на голия щикъ.

www.dlib.mk

Не ще бжде излишно да приведа тукъ и това, което г. Н. Рачевъ отбелязва въ своитѣ бележки за Гевгелийско (Македонски прегледъ г. II. кн. 4, стр. 108): „По народность заселищата се разпредѣлятъ така: чисто български села сж били: Моинъ, Смоквица, Милетково, Миравци, Давидово, Габровци, Петрово, Балинци, Брайковци, Мравинци, Фурка Гърчище, Гявото, Богородица, Стояково, Богданци, Палюрци, Сехово". Селата Балинци, Брайковци, Мравинци и Фурка липсватъ у Кжнчева, защото не сж влизали въ казата. „Побългарени куцовласи сж въ с. Любица (Лубница? — б. м.), Конско, Серменина (Серменинъ — б. м.). Смѣсено население отъ българи и турци-читаци има въ с. Мачуково, Гевгелия, Негорци, Мързенци, Пърдейци, Валандово" (стр. 108). Това съобщение важи за 1918 г., когато масата българско население поради войнитѣ бѣше орѣдѣла. Следъ войнитѣ много бѣжанци се върнаха по домоветѣ си, но само такива, чиито села останаха въ сръбска територия. За гръцката часть отъ Гевгелийско, стана вече дума. Интересно е да се знае гжстотата на населението въ Гевгелийско (сръбска часть) сега, щомъ като въ 1916 г. е била 28·8 жители на кв. клм. (вж. проф. Ив. Странски, Гжстотата на населението въ македонската военноинспекционна область презъ 1916 година, печ. въ Македон. прегледъ г. II. кн. 2, стр. 79 и 80).

Стари документи за българското население въ Гевгелийско нѣма много, защото то се състояло отъ една група села безъ особенъ центъръ, въ който биха могли да се отбележатъ събития отъ духовенъ или политически характеръ. До преди освобождението на България, па и по-рано, до постройката на желѣзопжтната линия Скопье-Солунъ (1875), Гевгели е билъ село по-малко отъ околнитѣ села, които до тогава се събирали на пазаръ въ голѣмото село на лѣвия брѣгъ на Вардара—Богданци. Нарастването на Гевгели се дължи на преселването въ него на цѣли семейства отъ близкитѣ села като Мачуково, Кованци, Мързенци, Пърдейци, Негорци и др., поради золумитѣ на турскитѣ владѣтели. Така по-голѣмата часть отъ населението на Мачуково се е преселила около срѣдата на 19 в. въ Гевгели поради злодеянията на тамошния бегъ, чиито наследници сж владѣли $^2/_3$ отъ селото чакъ до 1912 г.[1] Отъ времето, въ което Гевгели става центъръ на

[1] Едва тази година, при ликвидацията на българскитѣ имоти въ гръцка Македония, мачкувчани ще получатъ части отъ наследството на бега.

www.dlib.mk

околнитѣ села, въ него се заражда духовенъ и културенъ животъ, който се изразява въ църковни борби и политически въстания. Борбитѣ за черковни сгради и за принадлежность къмъ екзархията или патриаршията сж довеждали, по разкази на стари хора, до кървави сбивания въ храма презъ време на богослужението. Политическитѣ борби сж имали като естествена подкладка и предистория църковното освобождение. Църковната канцелария въ града е била свърталище на тайнитѣ комитски куриери (Подробности по освободителнитѣ и възстанически акции въ Гевгелийско вж. „Материали за историята на македонското освободително движение“ — издава Македонскиятъ научен институтъ — кн. VII. Движението отсамъ Вардара и борбата съ върховиститѣ, по спомена на Яне Сандански, Черньо Пѣевъ, Сава Михаиловъ: съобщава Л. Милетичъ — стр. 48, 57, 56, 77-79, 81, 84, 93, 165, 566, 94-96).

За името на гр. Гевгели А. Тошевъ (Описание на Гевгелие — Периодическо списание XXV. стр. 745) съобщава едно предание, отъ което сжщо тъй можемъ да се увѣримъ, че Гевгели е нарастналъ бърже и отъ скоро[1]. Около 1872 г., по разказа на баща ми (род. 1863 г.) Гевгели е ималъ вече нѣколко махали. Всички стари фамилии, за които си спомня баща ми, носятъ чисто български имена. Дере-Малеси: Бикъ-Дельове, Аджи-Анго, Аджи Та́шо Ро́сникут, Юва́нъ, Гъчутъ, Ра́льовци, Юва́нъ, Анговъ, Бу́турувци. Но́овта мала: Го́шовци, Ма́мковци, Пала́зутъ, Кава́зутъ, Ичо Аджи́овъ, Никóла Зафи́рчинъ. Клисе́-маалеси́: Биши́ровци, Та́но Мóсковъ, Ди́но Ри́довъ, Пипе́ровци, Зафи́ръ Сто́йковъ, Ми́то Ки́ровъ. Мънасти́ръ-маалеси́: Юва́нъ Пе́тковъ, Де́льо Туру́нджовъ, Про́дановци, Аджи-Го́новци. Чарши́-маалеси́: Чурли́новци, Ри́сто Ке́а́та, Аджи-Кóста, Балабу́ровци, Дога́новци. Подчертанитѣ фамилии сж едни отъ най-старитѣ въ Гевгели.

---

[1] „Едно време, когато тукъ нѣмало повече отъ 5-10 кжщи, дошелъ единъ дервишинъ и не искалъ да си отиде, за което малобройнитѣ жители решили на сила да го прогонятъ. Разлютенъ отъ туй дервишинътъ захваналъ люто да проклина и заплашва гражданитѣ, които наистина се изплашили и го повикали назадъ съ думитѣ: „Гел-гери“ (ела назадъ) отъ което отсетне останало Гевгелие“.

www.dlib.mk

По всичко изглежда, че Мачуково е дало най-голѣмата часть на новообразуващия се градъ Гевгели. Първитѣ дейци за църковна свобода, а по-късно и първитѣ въстаници въ Гевгелийско излизатъ отъ Мачуково (вж. споменатата книга на проф. Милетичъ). В. Кънчевъ (Великденската разходка по Поленинско, Мсб. IX. 694) съобщава за единъ събуденъ свещеникъ отъ Мачуково, роденъ въ 1800 г. и умрѣлъ въ 1874. Този свещеникъ, на име Стаменъ, трѣбва да е билъ единъ отъ предвестницитѣ на църковната и политическа борба въ Гевгелийско и Дойранско.[1] На сѫщото мѣсто Кънчевъ съобщава и за другъ свещеникъ отъ Мачуково, който е учителствувалъ въ Дойранъ. „Въ гръцкото училище учителствувалъ попъ Христо Мачуковски (нареченъ Шейтанъ-папазии), който преподавалъ на гръцки и на български до 1878 г. (Вж. Г. Трайчевъ Дойранъ и неговото езеро — стр. 15; Македонска библиотека № 2).

Църковната борба въ Гевгели започва въ 1875 г. (А. Тошевъ (цит. съч. 748), но тя е имала своята подкладка едва ли не въ неумрѣлия още споменъ за славянска книга въ църковното богослужение и славянско духовенство въ тоя край. Единъ много ценен документъ въ това отношение е изнесеното отъ г. Антонъ Тошевъ за славянския езикъ въ църквата „Св. Спасъ“ въ Гевгели, която и по разказитѣ на стари хора е била първоначално българска. Споредъ това, което баща ми знае отъ моя дѣдо († 1917 г.), църквата „Св. Спасъ“ е била построена около 1840 г. отъ българитѣ въ Гевгели на мѣстото на старъ параклисъ въ гробищата. По-късно обаче гъркоманитѣ, подпомагани, както навсѣкѫде, отъ турската власть, пропѫдили българитѣ както отъ черквата, така и отъ гробищата. Това се потвърждава и отъ факта, че новитѣ български гробища и до днесъ се намиратъ отлѣво на

[1] „Попъ Стаменъ е роденъ около 1800 г. въ с. Мачуково, Гевгелийско. Запопилъ се е въ Поленинъ, гдето е попувалъ много години. Где се е училъ на славянски, не можахъ да науча. Тоя свещеникъ билъ развитъ мѫжъ, съ веселъ характеръ. Обичалъ е много да пѣе въ черквата по славянски, за което често пѫти биаъ наказванъ отъ гръцкитѣ владици. Той билъ единъ отъ упорититѣ противници на Милетия (Дойрански владика), за което нѣщо е стоялъ 6 м. заточенъ на единъ отъ морскитѣ острови. Попъ Стаменъ е умрѣлъ презъ 1874 г. Единъ отъ неговитѣ синове е получилъ високо образование въ Русия и е билъ дълго време гимназиаленъ професоръ“.

www.dlib.mk

пѫтя, който води за старитѣ и до самитѣ врати на последнитѣ. Подъ освѣтлението на това предание, разказътъ на г. Антонъ Тошевъ добива по-голѣма цена.[1] Това съобщение ясно говори, че следъ отнемане на самостоятелностьта на Охридската Патриаршия (1767 г. — датата и на иконитѣ съ славянски надписи въ църквата Св. Спасъ) и въ този край, както по цѣла Македония, официално славянскиятъ езикъ по църквитѣ е билъ забраненъ, но той не е билъ тутакси измѣстенъ отъ гръцкия, по простата причина, че не е имало подготвени на гръцки свещеници, а се е задържалъ до късно. Не е чудно, че и калугеръть, съ когото е разговарялъ г. А. Т. е можалъ „само да пѣе по гръцки, а не знае говоримия езикъ". Сведенията за „епископъ Мъгленский изъ Болгарий" (Иширковъ, Приносъ къмъ етнографията на македонскитѣ славяни 52), както и за светии отъ български произходъ въ този край, говорятъ, че Мъгленско е било духовенъ центъръ на българитѣ не само въ първото българско царство, а и по-късно. Отъ документитѣ, които и Юрданъ Ивановъ е събралъ въ „Българетѣ въ Македония" — за 18 в. за Мъгленския край се отнася № 83. „1735 г. Святая дѣвственица и невѣста Христова Злата родилась и пострадала въ Мегленской болгарской епархіи, въ селеніи златенахъ" (— стр. 77). Споредъ проф. Йорданъ Ивановъ това е с. Слатина, населено съ мохамедани, говорещи български езикъ. Твърде е възможно тази девственица невѣста Христова да е пострадала въ време на потурчването на мъгленскитѣ помаци — потурнаци, което споредъ други сведения е станало по това време, т. е. преди 150—200 г.[2] Че потурченото по онова време

[1] „Единъ отъ калугеритѣ, който умѣе само да пѣе по гръцки а не знае говоримия езикъ, ми показа въ единъ затуленъ жгълъ на черквата икони отъ 1767 г. съ славянски надписи и прибави, че на тавана имало скрити маса славянски книги, но владиката строго заповѣдалъ никой да ги не пипа. Самъ изповѣдва, че едно време въ черквата се е пѣло по славянски и че малко по малко нашия езикъ се измѣстилъ отъ гръцкия, както е станало на много мѣста въ Българско."

[2] „Споредъ пѫтешественика Ханъ, Мегленската помашка група е изтурчена заедно съ владиката си около 1710—1750 г." — Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar вж. у Ст. Н. Шишковъ, Помацитѣ въ тритѣ български области: Македония, Тракия и Мизия. — 50.

За помацитѣ въ Мъгленията вж. Jireček C., Geschichte der Bulgaren Prag. 1876 8.XI. 586 (вж. и у Милетичъ, Македонски прегледъ г. I, кн. 3. стр. 244).

www.dlib.mk

население е било българско, се доказва отъ това, че потурчването е ставало вследствие на гръцки козни (Кънчевъ, Македония, с. 51), а най-вече съ факта, че потурнацитѣ отъ този край и до днесъ говорятъ български.[1]

Потурчването на Нжте е станало следъ единъ опитъ отъ страна на гърцитѣ да вдигнатъ въстание. Църковнитѣ утвари и кръстове въ цѣлата Караджова се пазили и предавали отъ ходжа на ходжа. Суевѣрнитѣ турски ходжи сж се отнасяли съ еднакво страхопочитание както къмъ своитѣ светини, тъй и къмъ тѣзи на мѣстното население. Преданието за онази новостроеща се джамия на мѣстото на християнски храмъ, която непреставала да се руши, докато не поставили на върха ѝ кръстъ вмѣсто полумесецъ, не е лишено отъ една психологическа предпоставка за преклонението на турцитѣ предъ народната вѣра. Тъй че това, което Кжнчевъ казва за „укрити подземни пещерни черкви, въ Мегленията, гдето ужъ и днесъ се пазѣли черковнитѣ икони, утвари, книги и дори свещенитѣ одежди, но при страха отъ властитѣ и ходжитѣ не се изказвали“ (цитир. съч. 57), се нуждае отъ допълнение въ смисълъ, че самитѣ ходжи сж пазили всички християнски църковни предмети като свещени. Това ми разказаха стари хора, които сжщо тъй сж чували за потурчването на Нжте преди около 200 г. на връхъ Великдень.[2] Всичко това говори за единъ буденъ църковенъ животъ въ Мъгленско, въ чийто духовенъ диоцезъ е спадало навѣрно и Гевгелийско, а знае се, че презъ време на турското робство българското национално чувство се е слѣло съ религиозното. Вѣрата въ бога е крепѣла надеждата за свободенъ животъ и затова църквата за християнина българинъ е била едновременно и религиозна нужда и национална утѣха. Насилственото потурчване е промѣнило донѣкжде съзнанието за национална принадлежность, но не езика и бита. За пословичното незнание на турския езикъ отъ мъгленскитѣ помаци интересенъ е единъ народенъ анекдотъ отъ Мъгленско, записанъ отъ г. Д. Лъжевъ (Сбну III_3 190). Обратното явление е голѣма рѣдкость.[3] Въ Гевгелий-

[1] Кузинерли: „Караджаовали или черна страна е поселище — на българе вѣроотстжпници или помаци“. (Йорданъ Ивановъ, Българетѣ въ Македония, докум. № 91, стр. 86.

[2] Срв. Кжнчевъ, цит. съч. 60; 37; 110; — Сбну III, 198.

[3] „Има и маса чисто турски днесъ и по езикъ и по битъ вече, т. е. окончателно претопени въ турцизма едно време български села,

www.dlib.mk

ско има само едно изцѣло потурчено село — Горничетъ (Шишковъ, ц. с. 5).

Най-добро доказателство за българския характеръ на този край, разбира се, сж известнитѣ исторически свидетелства за заселянето на български славяни въ югоизточна и срѣдна Македония.[1] По говора си, както ще видимъ, селянитѣ отъ Гевгелийско стоятъ на границата между славянитѣ, които сж населили срѣдна и югоизточна Македония. Отъ кое славянско племе[2] произхождатъ тѣ, е трудно да се проследи по липса на исторически сведения и поради голѣмитѣ и чести разселвания подъ натиска на турското население. Въпрѣки всичко обаче отличителнитѣ белези на езика не лъжатъ, и това, което по липса на исторически сведения не може да се удостовѣри, може да се докаже съ езика. Турскиятъ елементъ въ Македония, въпрѣки своята многочисленость, не е можалъ да произведе важни промѣни въ етничния съставъ на компактното славянско население въ Македония, по простата причина, че между него и последното е нѣмало почти никакви допирни точки (Вж. Милетичъ, Македония и македонскитѣ българи — 63).

Отъ известията на чужденци-пжтешественици въ Македония за българското население въ Гевгелийско може да се посочи това на Ханъ, пжтувалъ 1858—1863 г. За Гевгели е забележено: Въ него, както ни увѣряваха, има едно ланкастерско училище, съ учебенъ езикъ гръцки и съ единъ учитель гръкъ.[3] Околностьта обаче е изцѣло българ-

---

които сж си запазили както старитѣ нетурски названия, а тъй сжщо и многобройни предания между самото население, че сж били нѣкога българо-християнски" (Ст. Н. Шишковъ, Помацитѣ въ тритѣ български области, стр. 4).

[1] За македонскитѣ славяни вж. у Л. Милетичъ „Македония и македонскитѣ българи". София — 1925. (Македонска библиотека № 1), стр. 31, 32, 33, 34; Йорданъ Ивановъ, Българетѣ въ Македония, стр. XI.

[2] Тукъ трѣбва да споменемъ името на с. Смоль, както и нѣкои еднаквости въ езика и носията съ рупцитѣ — стари смоляне (Милетичъ).

[3] Баща ми (род. 1863 г.) неведнажъ ми е разказвалъ за боя съ пржчки, които той и по-голѣмиятъ му братъ Гоно Мамковъ (завлѣченъ въ 1913 г. отъ гърцитѣ) понесли по краката отъ дѣдо ми, за гдето, когато се отворило българското училище въ Гевгели, избѣгали отъ гръцкото, въ което се учили дотогава и което било единственото училище въ града. Това ще да е сжщото гръцко училище, за което съобщава Ханъ. Заради упорството си баща ми е билъ даденъ на занаятъ — чо-

www.dlib.mk

ска, пъкъ и въ самия градъ домашенъ езикъ е българскиятъ." (Йорданъ Ивановъ, Българитѣ въ Македония с. 159). Най-тъмнитѣ вѣкове на робството, XV, XVI и XVII, не даватъ никакви сведения за българското население въ този кжтъ отъ сърдцето на Македония.

Споредъ Хаджи Калфа (XVII в.) по негово време въ Дойранъ и Струмица и тѣхнитѣ околности живѣели българи (В. Кжнчевъ, Македония, 19). Не ще съмнение, че това свидетелство се отнася и за гевгелийскитѣ села, които не сж били тогава опредѣлени нито административно, нито стопански къмъ другъ нѣкой центъръ, по-близъкъ отъ Струмица, Дойранъ, Кукушъ. До 1886 г. тѣ влизали въ кукушката каза (Кжнчевъ, ц. с., 137. заб. 2). Както казва Кжнчевъ, навремени презъ петвѣковното турско владичество българското население въ Македония е бивало често пжти принуждавано да напуска плодороднитѣ равнини и да ги отстжпва на прииждащитѣ орди коняри и юруци (ib. 55), но това не е станало причина съвсемъ да изчезне българскиятъ елементъ, а напротивъ, винаги при такива движения на народната маса въ Македония се е чувствувало господството на българитѣ, които въ последния вѣкъ на робството въ XIX в. вследствие на западането на турската империя наново я залѣха придошлитѣ отъ Мала-Азия турци и тѣ останаха срѣдъ българското население като острови, по-малки и по-голѣми.[1] Всичко това важи и за Гевгелийско, гдето очебийно изпъква връзката между българското население отъ двата брѣга на Вардаръ; турското население се намира размѣсомъ съ него и въ отдѣлни села (Пърдейци, Негорци, Мързенци и др.). Търновата на лѣвия брѣгъ на Вардара е сама за себе си изолирана отъ другитѣ турски селища въ този край. Въпрѣки всички кървопролития и тормози, по силата на единъ естественъ законъ за самоопредѣлението на народноститѣ и поради вѣрско и езиково различие турскитѣ орди останнха чужди въ Македония до времето, когато почнаха да напущатъ тази страна. — Гърцитѣ никога не сж достигали до Гевгели. На югъ отъ Гевгели и Воденъ

хаджия, поради което останалъ неграмотенъ. Отъ гръцкото училище той и до днесъ помни само гръцката азбука.

[1] За движението на турското население въ Македония и за турското население въ Гевгели вж. у Кънчевъ, ц. с. 12, 13 и сл.

www.dlib.mk

българското население е сѫщо така компактно, както и въ срѣдна Македония. Че въ юго-източна Македония па дори и въ Гевгели нѣкои се наричатъ „гърци“, е плодъ на силната гръцка пропаганда, покровителствувана до 1912 г. отъ турското правителство за отслабване на комитетското движение. За характеристика на такива „гръцки“ мѣста ще спомена думитѣ на Weigand за Гумендже: „Жителитѣ на Гумендже, което брои около 450 кѫщи, сѫ българи, обаче въ най-голѣмата си часть привързани къмъ гръцката партия.“[1] Такива гърци (наричани у насъ гъркомани, имаше и въ Гевгели, но самъ азъ не съмъ чулъ отъ тѣхъ нито една гръцка дума, освенъ изкълченитѣ „калимера“, „калишпера“ и „ти кала ис“. По-нататъкъ разговорътъ продължаваше винаги по български: „Шó прáвиш? Ѐрно сѝ? Вáш'те шó чинът?“

По-важенъ е въпросътъ за сръбския елементъ въ срѣдна и югозападна Македония. Поводъ за дирене сръбско влияние въ Македония даватъ обикновено нѣкои езикови сходства на македонскитѣ наречия съ сръбския езикъ и историческиятъ фактъ за нѣкогашното владение на Македония отъ сърбитѣ. По спорнитѣ езикови въпроси сѫ се изказвали вече толкова много все авторитетни филолози и по-частно слависти и то винаги въ ущърбъ на сръбскитѣ претенции, че тѣ могатъ да се смѣтатъ за изчерпани (Ягичъ, Облакъ, Вайгандъ, Селищевъ, Милетичъ, Цоневъ, Матовъ, Маргулиесъ и мн. др.). Като резюме на всички резултати отъ разискването на тѣзи въпроси можемъ да приведемъ заключението на Вайганда: „Сръбскиятъ народностенъ елементъ е проникналъ въ време на Стефана Душана въ нѣкои мѣста въ северна Македония, а единични езикови следи се разпостранили и пò на югъ, безъ обаче да могатъ да промѣнятъ нѣщо въ характера на езика.“ (G. Weigand, Ethnographie von Makedonien, стр. 27). Исторически доводъ за сръбския характеръ на Македония е владѣнето ѝ презъ 13 и 14 в. Споредъ Вайганда (ц. съч.) сърбитѣ сѫ владѣли северна Македония около 150 г., а въ югоизточна Македония тѣ сѫ се задържали

---

[1] „Die Bewohner von Giümendže, der etwa 450 Häuser zählt, sind Bulgaren, aber zum grössten Teile der griechischen Partei ergeben“ (Die Aromunen — 251).

www.dlib.mk

малко. „Югоизточна Македония, Сѣръ и околностьта му сѫ били подъ сръбската държава само 10 години (1345—1355); Воденъ, Струмица и Мелникъ съ околнитѣ земи — само 13 години (1342—1355)“ (Йорданъ Ивановъ, Българетѣ въ Македония с. LIII). Гевгелийско значи е било подъ сръбска власть не по-малко отъ 10 години, но и не повече отъ 13 г. Така можемъ да си обяснимъ отсѫтствието на сърби въ тоя край. Въ цѣлия ни градъ до 1912 г. имаше само една кѫща сърбомани. По селата сръбската пропаганда нѣмаше никаава почва, защото сърбитѣ бѣха съвсемъ непознати на селското население, по-непознати и отъ гърцитѣ, чието име бѣше свързано съ патриаршията, съ църквата. Езиковитѣ влияния, ако се установятъ, ще трѣбва да се обяснятъ по другъ пѫть. „Нийде аъ Македония не знаемъ да е имало масови областни сръбски колонии.“[1] (Йорданъ Ивановъ, цит. съч. LIII). Най-малко може да става дума за такива колонии въ югоизточна Македония, въ Гевгелийско, гдето нѣма никакъвъ споменъ за сръбски пришелци или пъкъ нѣкакъвъ вещественъ паметникъ, (Срв. А. М. Селищевъ, Очерки по македонской диалектологіи т. I, 134). Още две години не достигатъ на сърбитѣ, за да се изпълнятъ 13 години отъ новото имъ владичество въ Гевгелийско, не може да се каже нищо за степеньта на тѣхното влияние днесъ въ „Южна Сърбия“. Интересно е да се знае, какво сѫ направили сърбитѣ за денационализиране на българското население въ изтеклитѣ вече 10 години. Ако режимътъ при Душана презъ 1342—1355 г. е билъ като днешния, не е чудно, че въ езика на македонскитѣ българи подъ сръбска власть сѫ останали нѣколко думи съ у вм. ъ и ѫ и нѣколко най-употребителни съ к′ (което още не е сръбското h), като кук′а, врук′ина (а не вруhина, което показва, че думата е преправена по законитѣ на домашната фонетика) и др. Много вѣрна е характеристиката, която проф. Йорданъ Ивановъ дава на сръбскитѣ завоевания въ Македония: „Сръбската държава слѣзе до Гевгели, но сръбското

[1] „Сръбскитѣ колонисти, които сѫ отишли въ Македония било като преселенци, било като войници, управители и др., се претопявали по-скоро тѣ самитѣ въ масата на македонскитѣ българи, отколкото да посърбятъ тия последнитѣ“ (Иширковъ, Приносъ къмъ етнографията на макед. славяни — 68, II изд.).

www.dlib.mk

племе остана задъ Шаръ“ (Българетѣ въ Македония. LVI). Така бѣше въ 1913 г., така е било въ XIII в., така е и сега. Разбира се, груби мѣрки и продължително робство могатъ да улеснятъ асимилирането на единъ сроденъ славянски народъ отъ неговия поробитель та може би българитѣ отъ „южна Сърбия“ ще постигне участьта на моравскитѣ българи, но за това сж необходими много години.

Въ едни етнографски бележки повече отъ всичко друго е интересна историята за движението на населението, но тъкмо това за Гевгелийско не може да се провѣри отъ стари хора по самитѣ мѣста. Това, което тукъ можахъ да науча, се отнася само за преселване въ града, за което вече споменахъ. Г. Н. Рачевъ говори за масово преселване отъ северъ къмъ югъ, но кога е станало то, това може да се провѣри само по традицията, запазена навѣрно между преселенцитѣ, които сега сж въ гръцка Македония. „Разселване на населението въ тоя край е ставало (масово) отъ северъ къмъ югъ. Преселването е ставало масово и единично. Въ Караазмака, западно отъ Солунъ, тия преселници сж образували нови села, отъ които сж известни — Петрово и Нова Серменина. Въ тоя край (Гевгелийско) има преселници отъ Мориовско въ селата: Давидово, Конско и Негорци.“ (Н. Рачевъ, Народописни материали отъ Гевгелийско, въ Македонски прегледъ г. II. кн. 4, стр. 109). Това последното съобщение обяснява и нѣкои еднаквости въ езика на пѣснитѣ, събрани отъ г. Н. Р. отъ споменатитѣ и околнитѣ на тѣхъ села, еднаквости, които стоятъ по-близу до централнитѣ македонски говори, къмъ които пада и мориовскиятъ.

По отношение на физическия типъ въ този край едва ли може да се говори за нѣщо по-опредѣлено, като се вземе подъ внимание мѣстоположението му на кръстопѫть отъ най-старо време и до днесъ. Българо-славянската маса е била принудена да води усилена борба презъ вѣковетѣ за наддѣляване. Споредъ наблюденията на В. Кжнчевъ, българитѣ отъ Кукушко, Гевгелийско и Дойранско иматъ една особеность на черепа: „главата сплесната отъ дветѣ страни, челото тесно, лицето тесно и длъжесто и тилната кость всѣкога много изпъкнала“ (Македония, 37). Н. Рачевъ казва, че населението въ този край има срѣденъ ръстъ, че изключение правятъ жителитѣ на село Градецъ, гдето мжже и жени сж тънки, стройни и високи. Очи иматъ сиво-сини, въ дълбоки орбити,

www.dlib.mk

а носове чипи. Срѣщатъ се хора съ бѣла кожа и черни очи и обратно. Руситѣ типове сж съ силно развити ябълчни кости на лицето — (Мак. прегледъ г. II. кн. 4. стр. 106—108.). За типа на българитѣ и власитѣ въ Караджовата говори Вайгандъ (вж. Wlachomeglen, стр. 53, 54, 55). Споръ̀тъ между него и Иречекъ (Die Aromunen, с. 250) за произхода на власитѣ въ Мъгленията иде да потвърди липсата на строго характеренъ типъ за цѣлата область. Не е чудно, че чуждиятъ „некавказки“ типъ да е оставилъ следи и върху славянското население въ цѣлия този край.

Носия.

Носията въ Гевгелийско не се отличава съ особено разнообразие. Най-характерното за мжжкото облѣкло — „широки гащи“ (беневрети) съ широки и спуснати до петитѣ ногаици, памучни за лѣтно време, а вълнени за зимно, е отбелязалъ още Шапкаревъ (Сборникъ т. III. кн. 4. стр. 266, заб. 1-а.). Освенъ това мжжетѣ носятъ отгоре „купарáнъ“ (кжса връхна дреха съ ржкави, отворена отпредъ и по яката и ржкавитѣ обшита съ гайтанъ, и — широкъ и дълъгъ черенъ или аленъ (празниченъ) поясъ. Подъ копарана носятъ долама или „бунда“ (зимно време), пълнена съ памукъ, подплатена и надробена долама. Долнитѣ дрехи нѣматъ никакви украшения. Младитѣ по селата носятъ и „дзиври“, тѣсни бѣли, обшити съ гайтанъ, шаечни гащи, стегнати за краката, чакъ до петитѣ. Джобоветѣ и крачолитѣ сжщо тъй сж обшити съ гайтанъ. Гайтанътъ не е домашно производство. Н. Рачевъ (М. пр. г. II. кн. 4 стр. 109) съобщава, че „женитѣ носятъ дълги антерии, препасани съ престилки. Политѣ на антериитѣ обикновено носятъ запретнати. Носията имъ е подобна на тая, която носятъ рупцитѣ“. Това последното, струва ми се, не е съвсемъ вѣрно. У рупцитѣ облѣклото се отличава съ повече части и съ свой собственъ стилъ, докато облѣклото въ Гевгелийско, съ изключение на влашкитѣ и побългаренитѣ влашки села, е просто и поедноставно. „Мжжетѣ, казва на сжщото мѣсто г. Н. Рачевъ, носятъ шалвари, антерии и елеци. Въ западнитѣ краища момцитѣ носятъ дзиври, съ извадена отвънъ шита риза, като фустанела“. Шалваре у насъ казватъ на циганскиитурски женски ши-

www.dlib.mk

роки горни гащи, като тѣзи, които носятъ въ Тетовско. Това, за което говори г. Р., сж беневреци, за които вече казахъ и които нѣкжде, както въ Кукушко, наричатъ „торлаци," отдето и името на нѣкои села въ Кукушко, — торлашки, а на селянитѣ — торлаци. Тѣзи именно беневреци много приличатъ на рупскитѣ и срѣднородопскитѣ (с. Стойкитѣ) потури, съ тая само разлика, че последнитѣ сж стегнати отъ колѣнетѣ надолу, а гевгелийскитѣ сж широки до петитѣ, гдето изведнъжъ се събиратъ. Цвѣтътъ на родопскитѣ потури е винаги бозавъ, а на гевгелийскитѣ повече черенъ или аленъ. Елекъ е едно, а копаранъ — друго. Елекътъ, безъ ржкави, отъ шаякъ, съ двойна предница, се носи подъ копарана и върху доламата или бундата. Женскитѣ престилки сж сжщо тъй вълнени, тъкани, и се наричатъ: „пищимал", „ирам", „дипла" или „фута". За по-особни дни се пазятъ и украсени съ „шарки — „пищимале". За селата Конско, Серменинъ и изобщо за „западнитѣ краища", както се изразява г. Р., важи подробното описание на облѣклото отъ проф. Л. Шулце въ „Makedonien, Landschafts-und Kulturbildenr", стр. 74—75. Тукъ облѣклото се отличава съ по-голѣмъ съставъ и съ по-голѣмо разнообразие. Проф. Шулце изброява отдѣлнитѣ части на облѣклото, съ двойна цель: да даде описание на това облѣкло и да сравни наименованията съ сръбски и български, за да може да направи заключения отъ по-общъ характеръ — за разнитѣ езикови влияния и за националната принадлежность на населението. Въ нѣкои случаи обаче той не е записвалъ правилно думитѣ, а въ други пресилено ги доближава до сръбски, когато въ български съответствуватъ по-близки думи. Азъ извадихъ отъ книгата му (стр. 74 и 75) всички думи, названия на части на облѣклото, и тѣзи отъ тѣхъ, които намирамъ неправилно записани, поправямъ, а къмъ други правя нѣкои забележки.[1]

čorapi — по правилно чорáпе. Сръбското čóрáре е еднакво далече, както отъ бълг. така и отъ мак. чорáпи(е).

ćemer е турска дума, минала е въ ср. ćemer, както и въ б., гдето не значи „колан". а както и въ турски, ср. и македонски — кемеръ за пари, кожена кесия, която се окачва на колана и се препасва съ него на кръста.

[1] Думитѣ, писани съ латиница, сж на проф. Шулце, а съ кирилица — мои.

www.dlib.mk

dzifr — навѣрно дзиври.

dolni gašti — защо да се сравнява съ сръбски gaće, когато и въ македонски и въ български стои гащи, порѣдко въ мак. гáк'и и гáшк'и (гевгел.).

dipla — futa, serb. kecelja, bulg. prestilka, мак. ирам, дипла, пищимал, фута;

elek (илéк) е по-близу до произхода си отъ турски, гдето се произнася пакъ тъй, отколкото до ср. jélek;

fustan не е бълг. дума, но навѣрно е дошла чрезъ общоб. фуста, мак. фуска (умалително отъ фуста — фустка) = доленъ фустанъ;

intirija (антерйа и интирйа) serb. u. b. anterija (стр. 75);

kašjulče (кушулче). Срѣща се и форма кушул'ци: по кушул'ци — съ ризата (кушулчето) отвънъ;

kašulja (кушул'а). Тукъ както и въ kašjulče, твърде е възможно проф. Schultze да е чулъ къшýл'а и къшýл'че отъ влашкитѣ българи. Б. и ср. košulja;

kapa — b. kalpak, serb. šubara (стр. 75); но и мак. калпáк = дервишки калпакъ, голѣмъ фесъ и пр., изобщо голѣма шапка (капа);

kjurk — b. kjurče, serb. ćurak = „поставено", потплатено съ кожи „джубе", кожухъ;

kuvrak (къврък) (отъ стб. коренъ ковр-, кров?) serb. vel, bulg. bulo. Освенъ невѣстинско було — кавръкъ съ пулове („кинийна");

pafti мак. и serb. pafte, но и б. пафти, а не kolan; пафти сж само украшения върху колана (обикновено сребърни), капаци, подъ които той се закопчава; мак. кулан;

pinci — serb. opanci, а бълг. опинци, стб. опьнъкъ;

пъпуци — обуща;

riza значи кърпа за лице — пешкиръ, но striza? (— 75)

гъkavici — serb. rukavice, но и б. ръкавици;

sukarda — влашка връхна дреха, дълга безъ ржкави;

кепе-то е съ ржкави, касак — съ зашити ржкави, и тритѣ направени отъ плъсть, власеница, или платъ-шаякъ, „на батанъ" (валеница, тепавица);

sukaro (сукарда?) serb. sukno, но и б. сукно, пъкъ и мак. сукумъ = б. суча;

šerveta (шървéта) и пъчéта; 1) голѣма цвѣтна кърпа, 2) обикновена бѣла кърпа;

www.dlib.mk

šimia (шъмйа) b. u. serb. šamija;
zubun (зъбън) мжжки елекъ;
zunki — специални върви за връзване чорапитѣ подъ колѣнетѣ, съ украшения на края.

Кжща.

Устройството на кжщата въ гевгелийскитѣ села сочи на единъ общъ старославянски типъ. У Шулце се намира описание на една сравнително подобрена архитектура. За двоетажнитѣ кжщи въ Конско и Люмница нѣма да говоримъ; тѣ сж нови, както самъ Шулце отбелязва. Къмъ описаната отъ него планинска селска кжща (въ Конско), се доближава и описанието на Н. Рачевъ (Мак. пр. г. II, кн. 4, стр. 117): „кжщитѣ имъ сж голѣми, подобни на плѣвници, безъ прозорци, съ два входа; освѣтляватъ се презъ комина или презъ нѣкоя дупка на тавана. Въ първитѣ моменти, като влѣзе човѣкъ въ кжщитѣ имъ, нищо не може да се вижда поради мрака въ тѣхъ.

Въ кжщитѣ къмъ комина има по-високо мѣсто, което служи за живѣене на хората, а останалата часть служи за помѣщение на добитъка — волове, магарета, овци, кози. Отскоро време сж почнали да прибавятъ по една стаичка, залепена до кжщата, която служи повече за гости. Отъ мои лични впечатления въ с. Сехово, Богородица, Смоквица и отъ подробното описание на селски кжщи въ Мачуково, Моинъ, Кованци и Стояково отъ стари хора, мога да нарисувамъ следния типъ селска кжща.

За планинскитѣ села (всички гореспоменати, безъ Стояково): входъ отъ изтокъ; малъкъ тремъ води направо въ „кжщата“ (ку́к'та), която е главната стая и е разположена напрѣко на трема. Северната ѝ половина е съ една или две стжпки по-висока отъ долната — южната[1]. Въ горната кук'а

[1] За сжщото съобщава и Шулце въ споменатата книга: „Оборътъ за добитъка не е раздѣленъ чрезъ стена отъ мѣстото за жквѣене на семейството, а само чрезъ една полувисока летвена ограда, прекжсната отъ една врата. Тази стая често пжти е безъ прозорецъ“ (70).

www.dlib.mk

се намира огнището, или на срѣдата, или на срещната стена, въ който случай има и буаре (камина); въ първия случай димътъ излиза презъ „димник“, отворъ на тавана. Въ долната кук'а се връзва добитъка, който влиза тамъ презъ сѫщия входъ, презъ който и хората. По срѣдата на дългата стена на кѫщата има малка „вьртѝчка“, вратичка, отъ която се излиза въ задния дворъ, задъ кѫщата, но презъ която минаватъ само хора, защото е висока. Това е навѣрно вторияъ отъ двата входа, за които съобщава г. Н. Р. Това собствено не е входъ, а повече изходъ. Тази вратичка въ време на робството е служила за таенъ изходъ въ случай на опасность. За скиравалище е служилъ килеръть, който се намира въ всички кѫщи отъ описания типъ на лѣвата страна на трема. Вратата му е непосрѣдствено до входа на кѫщата. Когато входната врата се отваря, тя съвсемъ закрива вратата на киларя, който освенъ това нѣма никакви прозорци и поради това мѫчно може да се досети човѣкъ за сѫществуването му. Въ него се държатъ земледѣлскитѣ сѣчива и разни кѫщни потрѣби. Въ този смисълъ се нарича още и сундурма (вж. по-долу). Въ нѣкои, не въ всички кѫщи отъ тоя типъ срещу киларя, на дѣсната страна на трема, се намира удáа (гостна стая). Въ задния дворъ се намиратъ „плéмната“ (плѣвната) и „áлето“ (нуждникътъ). Въ с. Кованци баща ми е нощувалъ често въ една кѫща отъ по-старъ типъ. Отъ входа се влиза направо въ кѫщата — кȕк'а. Никакви други отдѣления нѣма. По срѣдата огънь, надъ него окаченъ съ синджиръ за гредитѣ на тавана котелъ, покрай стената навързанъ добитъкътъ. Обитателитѣ ядатъ около огъня, но бързатъ да свършатъ, за да налѣгатъ покрай него, съ което ще се запазятъ отъ дима, който изпълва цѣлото помѣщение и излиза само презъ прозиркитѣ между стенитѣ и тавана и презъ вратата. Зимно време всички лѣгатъ въ кръгъ около огъня съ крака къмъ него. Всичко това се отнася за планинскитѣ кѫщи, а въ Гевгелийско почти всички села сѫ планински или най-малко разположени въ политѣ на планината. Стояково и отчасти Богданци сѫ единственитѣ полски села. Кѫщитѣ въ Стояково иматъ една важна особеность, която ги отличава отъ планинскитѣ. На мѣстото на киларя, въ лѣво на трема, се намира сóфа — незаградено издигнато мѣсто. Въ дѣсно „удáа“ — стая. Вѫтре въ кѫщата, дѣсната страна, както и въ планинската кѫща представя сóфа съ огнище. Горе

www.dlib.mk

— два димника. Долу въ лѣво стоятъ говедата. Яслитѣ сж на лѣвата стена. Ако ступанитѣ нѣматъ добитъкъ, на лѣвата страна, вжтре въ кжщата има въ единия жгълъ застроенъ килеръ. При първия случай за киларъ служи специално отдѣление — сундурма, която се намира задъ кжщата и е дълга, колкото „ку́к'та", а тѣсна 1 — $1^1/_2$ м.

Кжща отъ Кованци и Мачуково.

Фиг. I.

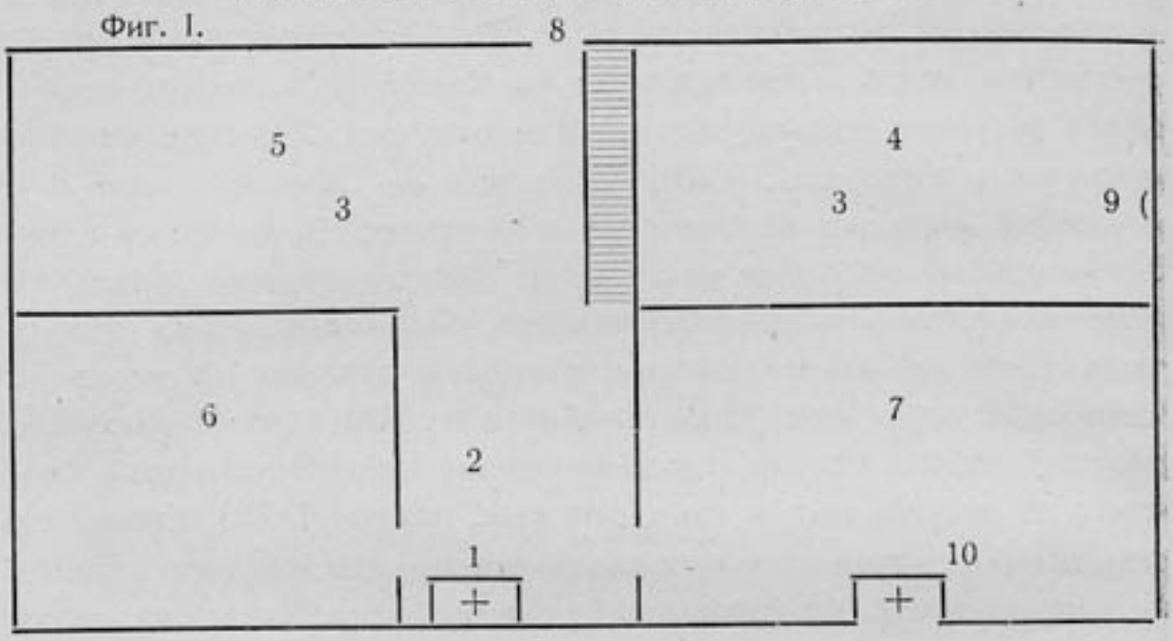

Изтокъ.

1. главенъ входъ;
2. тремъ;
3. кжща — „ку́к'а";
4. северна половина — за живѣене на хора — издигната;
5. южна — за добитъка;
6. киларъ или сундурма;
7. стая за гости (удáа);
8. врачка за задния дворъ;
9. огнище съ „буаре";
10. прозорецъ на стаята.

Кжщи отъ Кованци.

Фиг. II.

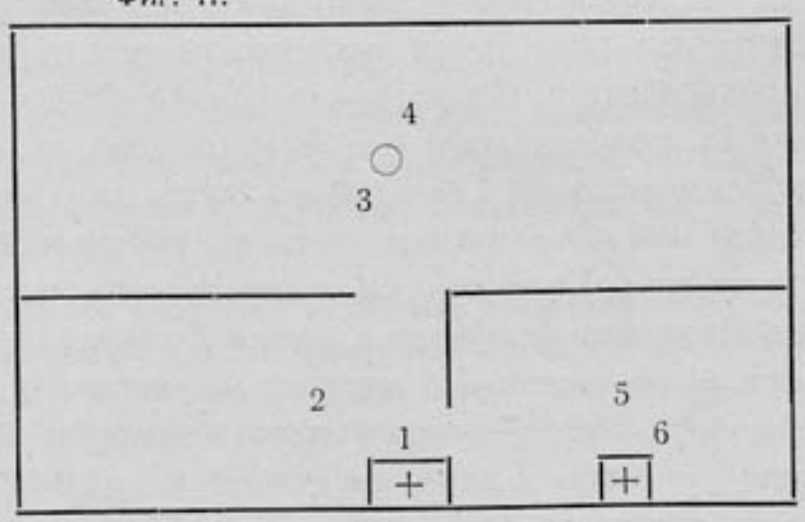

Изтокъ.

www.dlib.mk

1. входъ;
2. тремъ;
3. ку́к'а;
4. долу огнище — горе на тавана дупка;
5. киларъ; 6. прозорецъ.

Фиг. III.

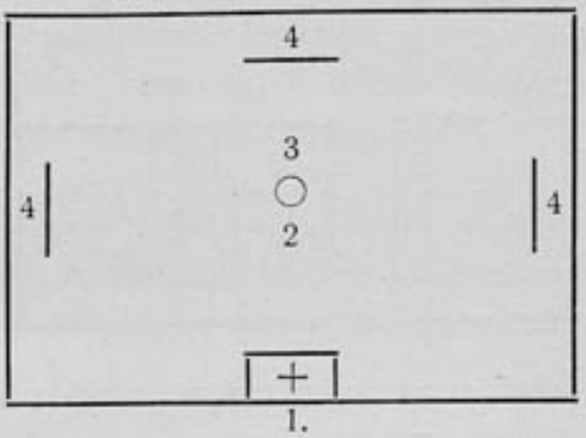

Изтокъ.

1. входъ;
2. ку́к'а;
3. огнище;
4. мѣсто за добитъка.

Кжщи отъ Стояково.

Фиг. IV.

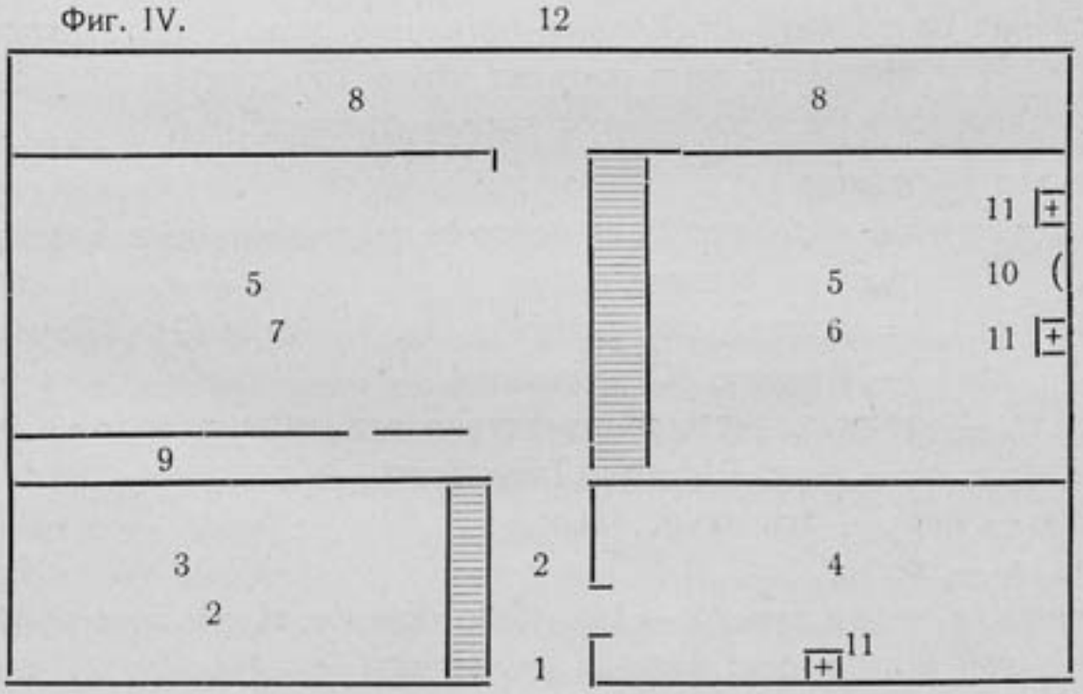

1. входъ;
2. тремъ;
3. со́фа;
4. уда́а;
5. ку́к'а;
6. за хора;
7. за добитъкъ;
8. сундурма;
9. ясли;
10. огнище;
11. прозоорци;
12. заденъ изходъ.

www.dlib.mk

Фиг. V.

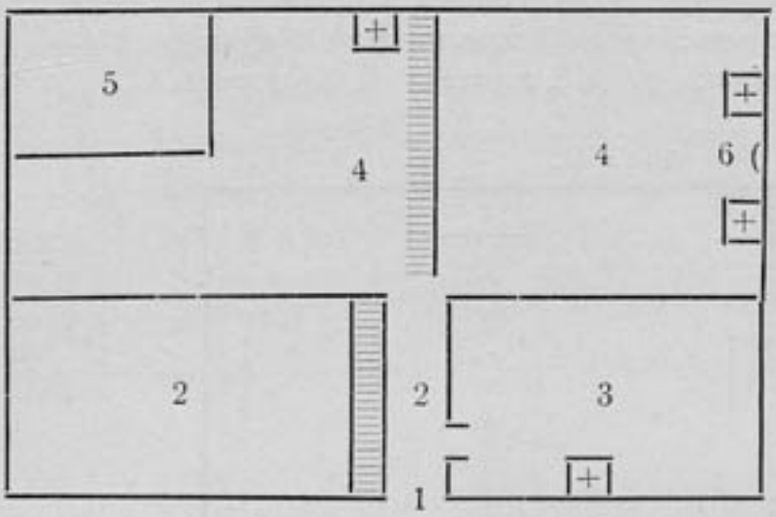

Гореописаният планъ на стари селски кжщи може да се открие и въ много градски кжщи, които съ течение на времето и поради нарастналитѣ нужди сж измѣнили своята форма, както и числото на отдѣленията си. Въ всѣка кжща обаче селска или градска, и до днесъ се намиратъ три главни отдѣления: кýк'а, килар и удáа.

Въ свръзка съ описанието на кжщата смѣтамъ за неизлишно да приведа тукъ записанитѣ отъ проф. Шулце наименования на разнитѣ отдѣления, на кжщни потрѣби и стопански орждия и предмети, като поправя нѣкои отъ тѣхъ и допълня, доколко това ми е възможно, тѣхния списъкъ[1].

porta — порта;

засóвница — дървото, съ което се подпира вратата отвжтре и се пъха въ стената.

mandel (=мáндал) srb. mandal; blg. ključarka (?) (87); мандака — Бачково (Станимашко).

trém — srb. blg. — било измѣстено отъ antrè.

хáшуу, соба — с. Рѣсенъ—Търновско.

аёр — аéр — отъ ахъръ, яхъръ;

jasla — ясли;

kamara — въ стената — blg. steno dolapče. И мак. има дулáп, той е съ врати; фирúда — Рѣсенъ.

пизул' — оградата на огнището;

ognište — по-често уджя́к.

[1] Имената на предметитѣ привеждамъ въ тоя редъ, по който сж записани въ цитираното вече съчинение на стр. 87 и нататъкъ, групирани по сродство.

www.dlib.mk

boaré — камина;
бáца — куминъ;
skasa (?) Шулце допуска да е сродно съ сърб. skasati (?) = herabtraben (стр. 87) И въ б. има глаголъ скжсявам (мак. пр. кус). Проф. Шулце изобщо сравнява повече съ сръбски, защото може би това му е било по-лесно при пжтуването му. Тази дума обаче е погрѣшно записана вм. скáла = стълба (Treppe);
izba — изба;
килáр и килер;
мутвáк — кухня, пещни́к (Рѣсенъ—Търновско);
dolni trem и kurnik (blg.) не е все едно.
koliba;
udaja — безъ зѣвъ: удáа;
gumno — гумно;
stožer — mkd. und srb.; blg. — stodžar (?);
giris — blg. geris; турска дума.
дикáйна — за вършеене, диканя;
plevnja — плéмна;
obornik, но и убóр;
kukuškar, blg. kokoškarnik, srb. kokošar; кукушкáр се казва на човѣкъ, който краде кокошки — обиденъ епитетъ; помѣщението за кокошки=кукушкáрник или кукушáрник;
malečko dvor — правилно: малечк'ут двор (= малечкиот дворъ).
kočina — кочина;
ale — нуждникъ;
polat — нѣщо като горница, високъ таванъ, равтове;
kepenk — произнася се кипéнк' или к'упенк';
bubornica — навѣрно бубáрница (стая за хранене на буби); т. беджикана́ — отъ беджек = буба;
lopata — лопата;
ambar — хамбаръ;
čéstina — сито за пресѣване брашно за хлѣбъ;
sito — за пресѣване брашно за баница и др.;
nákofa (?) — споредъ обясненията на Шулце — хамбаръ или каца за брашно.
drъman — по-правилно: дърмóйн, — голѣмо кожено „ръшѐто“ за изчукване останалитѣ зърна въ класоветѣ при вършитба.

www.dlib.mk

podnica, но и črpulja, отъ череп-цреп.
vrъšnik — вършник;
obrъč
čenička — чиничка, царевица, кукурузъ;
bъrzica — сортъ царевица;
pštenica (пчинйца или чинйца) — жито;
сáтка или усáтка, сортъ жито;
чапа, каластир и мотика — инструменти за копане;
bъrnica — видъ просо;
ralo, rolica (рáлица) — рáло, дръжката на ралото, съзвездие.
kupačka — дървото на плуга;
ručica — (ръчица), пáшка (опашка) на ралото, дръжка;
plas — плазъ;
pališnik
uši — на ралото;
čuvia, но и чивиа;
jarem — ярем;
žegъl — жегла (ж. р.) ед. ч., — мн. ч. жéгли;
кърпочок — дървена вила за вършеене;
пръвой — каишъ, съ който връзватъ ярема за ралото;
привой въ с. Рѣсенъ.
vradnik — вратникъ = bujundruk, ярем;
motika;
kupčelnik — купъчéлник (казма);
δικελη δικελλ — дикел';
dikujna — дикайна, възможно е въ Конско да изговарятъ дикуйна, както изобщо власитѣ изговарятъ по-особено нѣкои български думи.
kremene — крéмийне, кремъци на диканята;
nožuve — ножъве;
papuda — пъпýда, (бобово растение);
сърcaruda (?) — грахъ?
oróf — урóв (?);
naut — наутъ, (нахутъ) т. д.

Тѣзи култури проф. Шулце е отбелязалъ, като такива, които се обработватъ въ Конско. Но за околностьта, освенъ разнитѣ зеленчуци, които той изброява, трѣбва да се спомената още афионътъ, сусамътъ и тютюнътъ, а сжщо тъй и черницата въ връзка съ силно развитото бубарство въ този край.
biška — бúшка или бúше — свиня;

www.dlib.mk

bubenoseme не е една дума: бубено семе;
bubi е мн. ч. отъ буба;
kužurci — пашкули;
greben — гребенъ;[1]
kadelja — къделя;
furka — фурка, хурка;
vreteno — вьртено;
rudan (рудайн) — чекръкъ.

Поминъкъ.

Цѣлиятъ край се изхранва почти само отъ бубарство. На пазаря въ Гевгели обаче освенъ пашкули (кужурци) презъ сезона всѣки четвъртъкъ можеха да се видятъ върволици, натоварени съ строителенъ дървенъ материалъ и вжглища, мъски, карани отъ власи и българи отъ Конско, Серменинъ, Хума, Купа и др. села отъ планината[2]. А турскитѣ коняри отъ Горничетъ редовно караха въ града съ магарета дърва за горене. Отъ отсамната страна на Вардара се доставяха храни и зеленчуци, отъ Дойранъ всѣки петъкъ прѣсна риба. Отъ Богданци и Побрѣгово — най-хубавото грозде. Отъ Стояково житни храни. Положението на Гевгели близу до линията помагаше за издигането на цѣлия край. Бубарскиятъ сезонъ биваше презъ годината това, което за богатитѣ съ житни посѣви мѣста е жетвата. Лозарството сжщо тъй е добре развито и гроздоберъ е сжщо тъй важенъ периодъ презъ годината.

Нрави.

За характера на населението, както и за духовния му животъ изобщо е толкова рисковано да се говори при днешнитѣ условия, въ които то живѣе, че констатацията на нѣкои хора, които сж поживѣли срѣдъ това население презъ войнитѣ, ми се вижда много прибързана. „Населението има, споредъ

[1] За наименованията на нѣкои уреди отъ домашната индустрия вж. тукъ на края прибавката „Народописни материали".

[2] Главното продоволство на строителенъ материалъ си оставятъ неизчерпаемитѣ Мориовски гори, за сношенията съ които говори г. Н. Р. „Пространнитѣ борови гори доставятъ дървенъ строителенъ материалъ на прилѣпско, битолско, леринско, тиквешко, гевгелийско и воденско" (Г. Трайчевъ. Мак. библиот. № 1 Мариово — стр. 25).

www.dlib.mk

Н. Р. подозрителенъ и недовѣрчивъ характеръ, склонно е къмъ жестокость, види се, поради жестоката си сѫдба, и къмъ кражби и грабежи, може би пакъ поради безправието, въ което е живѣло (вж. Мак. прегледъ г. II. кн. 4 стр. 109). В. Кѫнчевъ, който е познавалъ този край въ по-нормални условия, като говори за Гевгели и Гевгелийско, дава ласкавъ отзивъ за мѣстното население, като казва, че то било възприемчиво и гостоприимно (В. Кѫнчевъ, Великденска разходка по Поленинско — Мсб. IX стр. 694). Възприемчивостьта не отрича и г. Н. Р., който инакъ е останалъ съ лоши впечатления отъ гевгелийското население. „Стремежътъ му да изследва и критикува причинитѣ на явилото се плодородие или неплодородие се засилва и го тласка бързо къмъ прогресъ (— М. пр. г. II. кн. 4 стр. 116). Нека спомена тукъ и характеристиката за мориовското население отъ г. Г. Трайчевъ, която не е съвсемъ безъ значение и за гевгелийскитѣ села отвѫдъ Вардара, въ пазвитѣ на планината: „Населението е просто, наивно и невежо. Живѣе патриархално и въ малки низки кѫщи заедно съ добитъка си“. (вж. Македонска библиотека № 1, стр. 15).

Отъ богатия фолклоренъ материалъ, който г. Н. Рачевъ е събралъ отъ Гевгелийско (М. пр. г. II. кн. 4, г. III. кн. 1, 3 и 4) — човѣкъ може само да се досѣща за неуловимитѣ движения въ бездънната народна душа, за копнежитѣ и свѣтогледа на народа, който е изпѣлъ толкова хубави пѣсни, и за това, че той, бидейки незасегнатъ. благодарение на политическитѣ обстоятелства, отъ влиянието на новитѣ времена, продължава да си живѣе по старому, като една духовна цѣлина, съ всички красиви и грозни страни на старото безпросвѣтно време. Тъмно суевѣрие, невежество и неумѣние, какъ да си нареди живота, но и хубави традиции подъ сѣнката на неопредѣленото религиозно чувство; обичаи, пълни съ дълбоко съдържание, символика и красота, проста, примитивна и привлѣкателна, която създава и художествени творби съ цѣлостна стойность — народнитѣ пѣсни, които винаги иматъ отношение къмъ живота[1].

[1] Всички просвѣтени хора отъ нашия край дължатъ голѣма признателность на г. Н. Рачевъ за сбирката, въ която се намиратъ голѣмъ брой пѣсни, обичаи и вѣрвания изъ Гевгелийско. Рачевъ е първиятъ, който изнесе наведнъжъ този ценен материалъ. Неговитѣ народописни материали сѫ печатани въ Мак. Прегледъ както следва (тукъ посо-

www.dlib.mk

Обичаи и вѣрвания.

Въ този край, посрѣдъ многото остатъци отъ езически вѣрвания, изпъкватъ и нѣколко обичаи отъ по-важно естество, защото сж известни и по други мѣста на балканския п-овъ. Такива сж игритѣ Джамала, Русалии и Дудуле (додола) — пеперуда.[1] Особено силното разпространение на джамалата и русалиитѣ въ Гевгелийско говори много за кръстосанитѣ влияния, на които е билъ изложенъ духовниятъ животъ на мѣстното население, пъкъ и за неговия съставъ. На стр. 76 въ СбНУ. XXXIV проф. Арнаудовъ съобщава, че „Въ с. Люмница нѣкога се е правѣлъ обичай на нова година, въ който участвували т. н. джамалари, младоженикъ, невѣста и арапинъ, що пази невѣстата. Въ с. Ошино обичаятъ ставалъ на 16 януарий св. Атанасъ, а играчитѣ били: една баба съ дървена хурка и единъ мжжъ съ козя кожа, почернено лице и звънци. Отъ мои лични спомени и отъ разпитвания старитѣ хора за селата, мога да кажа, че и сега (собствено до 1912 г.) се играе джамала, и то въ повечето села по начина, описанъ отъ г. Рачевъ въ Мак. пр., г. II, кн. 4, стр. 123, 124).[2] Въ свръзка съ

чвамъ това, за което на друго мѣсто не става дума): За почитането на свещени дървета и камъни и за причащаването имъ (г. II. кн. 4 стр. 109). За „вакъфитѣ“ (посветени земи, вж. и у Шишковъ, Помацитѣ и пр. стр. 47), които сж и мѣстни светилища съ имена на светии, покровители на мѣстности (ib. 109); за извършване обреди и жертвоприношения (ib. 112); за култа на мъртвитѣ (113); за вѣрване въ змейове и самодиви (114); за обреди по Възкресение (115); за лѣкуване на разни болести (117); за магии (119); за „мамило“ (жито на Тодоровдень) (119); за коледни и др. обичаи (119); за обичаи срещу „запустелки“ (заговезни) — огньове, „ортакопа“ (120); за дудуле (120); за люлки (120); гадания — „пупа“ на Бждни вечеръ (122); Джамала (123—124); Русалии (124); лазаруване (125); сватбени обичаи (105—116).

[1] Подробно за тѣзи игри вж. у М. Арнаудовъ, Кукери и Русалии. СбНУ. XXXIV.

За рожбени обичаи въ Гевегели вж. Шапкаревъ, Сб. г. III, кн. IV, 1891, стр. 30.

[2] „Джамалата е игра (пиеса), която се играе отъ срѣдния день на Божикъ до Водици. Приходътъ отъ играта е въ полза на църквата. Играта прилича на карневално шествие и първобитно театрално представление. Играчитѣ представляватъ картини отъ преживѣлицитѣ на човѣка въ „белио свет“ — разболяване, раждане, умиране, сватби, домашни и полски работи и др. Опредѣлено съдържание играта нѣма. Играчитѣ въ време на представлението творятъ. Присжтвуващи лица сж: невѣста

www.dlib.mk

начина по който се играе тази игра въ Гевгелийско, както и името, което носи, могатъ да се правятъ предположения и за пжтя на влиянията въ този край, па и за нѣкое разселване отъ северъ къмъ югъ. Споредъ проф. Арнаудовъ (СбНУ. XXXIV, стр. 77), участницитѣ въ тази игра се наричатъ различно въ разнитѣ краища на Македония: бабугери — Сѣрско, Неврокопско и Битолско; ешкари — Костурско и Воденско; василчари — Охридско; суровакане — Г. Джумайско; джамалари — Скопско. Ясно е че играта или населението, което нарича тази игра джамала, не е дошло отъ по близкитѣ краища Воденъ или Костуръ, а отъ северъ — Скопско.

Русалии играеха въ Гевгелийско до 1912 г. Самъ съмъ виждалъ русалийска дружина безъ обаче да разбирамъ всичко, каквото вършатъ русалиитѣ. Едва тукъ, когато се заинтересувахъ, отъ разпитъ на стари хора узнахъ подробности за начина, по който се извършва играта и които подробности въ по-голѣмата си часть се съвпадатъ съ описанието на играта и „законитѣ“ на русалиитѣ въ Кукушко, дадено отъ К. Шапкаревъ „Русалии древенъ и твърде интересенъ български обичай, запазенъ и до днесъ въ южна Македония“ (Пловдивъ

и дете, дѣдо и баба, камила и камиларинъ. Действуващитѣ лица си правятъ безобразна дигизация: съ почернени лица, съ облѣчени наопаки дрехи. Особено впечатление прави дѣдото, по когото има накачени звънци, клопотарки, така че при всѣко негово движение тѣ задрънкватъ. Централно мѣсто въ пиесата заема невѣстата съ нейното дете. Тя е символъ на плодородие, затова всѣки се старае да я закачи, да я отсимволъ на плодородие, затова всѣки се старае да я закачи, да я откраднe или пъкъ да отнеме детето ѝ. Вѣрватъ, че който успѣе да закачи невѣстата, да открадне нея или детето ѝ, ще има голѣмъ берекетъ на всичко. Ала това става твърде мжчно, защото дѣдото и бабата зорко я пазятъ отъ похитителство. Дѣдото я брани съ колдашка, а бабата съ пепель и лукъ. Съ играчитѣ се движи и джамалата (камилата). Така наричатъ човѣка, който носи клещитѣ, съ които сж поставяли нажежени камъни въ млѣкото на 1 май, и който е увитъ така съ черги и парцали, че да наподобява камила. Вѣрва се, че колкото тая изкуствена камила се представи по-голѣма, толкова и млѣчниятъ добитъкъ презъ годината ще бжде по-едъръ. Джамалалджиитѣ ходятъ отъ кжща на кжща, гдето ги даряватъ. Тѣ постоянно просятъ да имъ се даде нѣщо подъ разни предлози: детенцето било голо, дѣдото боленъ, невѣстата гладна и пр. Подаренитѣ нѣща поставятъ на коне и магарета, които придружаватъ процесията. Джамаладжиитѣ създаватъ най-голѣми развлѣчения и веселие. Съ тѣхъ се движи като публика цѣлото село“.

www.dlib.mk

1884.[1] Легендитѣ за русалийски гробища не сѫ измислени. Г-нъ Рачевъ съобщава, че русалиитѣ „били въорѫжени съ голѣми ножове (дървени въ турско време, защото турското правителство не имъ позволявало желѣзни"). Това означава, че сѫщински ножове русалиитѣ сѫ носили преди идването на турцитѣ и че всички русалийски гробища датуватъ отъ тогава. Отъ разпитъ на дѣдо Гоно Кискиновъ отъ с. Мачуково и отъ баща си узнахъ, че русалиитѣ сѫ носили желѣзни мечове до излизането на „районут" (района) т. е. на комитета, когато отъ страхъ да не би въстаницитѣ да използуватъ сѫществуващия обичай, което, изглежда, почнали да правятъ, турцитѣ забранили желѣзни мечове. Русалийски гробища се сочатъ между с. Шльопинци и с. Рахово, и за тѣхъ е запазено предание: помнятъ се даже имена на участници въ братски бой, който се объркалъ въ бой съ турцитѣ, които открили въ русалийската дружина размирни елементи. Загадъчни сѫ по произходъ русалийскитѣ понятия за добротворство, честь и църковничество. Всичко може да се обясни само съ „обета".

Проф. Шулце, като говори за поменаването на мъртвитѣ (Totengedenkfeier) въ Конско казва, че то става три пѫти въ годината: срещу Димитровдень, срещу Велики Петъкъ (Charfreitag) и срещу Духовдень (ц. с. 95). „Мъртвин", както се нарича още задушницата у насъ, се прави въ сѫботата срещу Димитровдень, срещу Коледни заговезни, срещу Великденскитѣ (месопустна недѣля) и преди Петровдень. Така е по всички православни страни. Нѣкои правятъ задушница сращу Духовдень. Въ деня на Велика сѫбота, а не срещу Велики петъкъ, у насъ женитѣ носятъ „сайне чиница" — жито и раздаватъ, като на умрѣлъ. Това въ връзка съ деня, въ който Христосъ е погребенъ.

По отношение на личнитѣ и фамилни имена въ Гевгелийско не може и дума да става за сръбска принадлежность, но проф. Шулце, въпрѣки че самъ подчертава чисто бъл-

[1] Съ това подробно описание на обичая, наблюдаванъ въ селата между Енидже-Вардаръ и Кукушъ, си е послужилъ и А. Веселовскій въ своитѣ „Разысканія" — XI—XVII, 273.

www.dlib.mk

гарския характеръ на окончанията, все пакъ търси и сръбски белези. Така напр. Ристо, поради изчезналото х въ началото, той смѣта за сръбска форма, при все че въ всички македонски говори и въ много български х изчезва и то не само въ началото на думитѣ. „Фамилнитѣ имена, казва Шулце, въ тритѣ села (Конско, Серменинъ и Хума) по окончанията си сж чисто български, обаче едно количество основи (Wortstämme) ни връща както въ Сърбия, така и въ България. На българското и македонското Ивановъ съответствува сръбското Ивановић, което важи и за Андоновъ, Аврамовъ, Božinof..., които, както се вижда това отъ много случаи, като се прибави къмъ тѣхъ ић — за прикритие (Schutz-Mimikry), почватъ да се употрѣбяватъ въ новата форма, която е едно приспособление къмъ окржжаващата ги национална срѣда. Множеството обаче отъ фамилнитѣ имена въ Конско, Серменинъ и Хума е чуждо на тая преправка и си остава съ чисто българския си характеръ“ (ц. с. 73). Като се има предвидъ, че проф. Шулце издава книгата си въ 1927 г. (пъкъ и по-рано да е), не е чудно, отъ кжде е това -ић. Сърбитѣ още въ 1912—13 год. успѣха да прекръстятъ мнозина само съ своето ић. Азъ напр. тогава, като ученикъ въ сръбското училище, се именувахъ Димитрије Мамковић вм. Мамковъ. Сега може да нѣма имена безъ ић. Тъй че проф. Шулце трѣбваше направо да даде истинското освѣтление на този фактъ. Отъ изброенитѣ отъ самия него (стр. 73) български имена въ влашкитѣ села се вижда, какво силно влияние иматъ българитѣ дори срѣдъ чужди национални маси.

Отъ сръбската „слава“ въ Гевгелийско нѣма ни поменъ. Намиратъ се остатъци отъ „служба“, каквато се служи въ останалитѣ краища на Македония и която е по-сродна съ българския „курбанъ“, защото и тукъ се употрѣбява тая дума за жертвата. (За тѣзи три названия вж. у Шапкаревъ въ Сборникъ т. III. кн. VII. год. 1891, стр. 182). Въ с. Стояково извършвали служба около 20—30 кжщи. Най-често на Димитровдень (Митрóвден), св. Рáнгел и на св. Атанасъ. Въ с. Смоль вършили служба само нѣколко кжщи. По-разпространенъ е единъ чисто църковенъ обичай — „панагия“. Срещу имения день носятъ петохлѣбие въ черква, а на самия день свещеникътъ иде да „дига панагия“ въ кжщата на именика, т. е. да

www.dlib.mk

прочете молитва за здраве надъ една отъ просворитѣ, която и се нарича „панагия“ — (всесвета). Думата показва, че обичаятъ е чисто църковенъ.[1]

---

[1] Следъ 1929 година, когато написахъ студията си за Гевгелийския говоръ, въпросътъ за „служба“ и „слава“ се разясни достатъчно отъ проф. А. Селищевъ и проф. Л. Милетичъ; вж. у Селищевъ, Семейната „служба“ (курбанъ) въ България и Македония и сръбската „слава“ (Македонски Прегледъ, г. V, кн. 2, с. 33—77); Л. Милетичъ, Къмъ въпроса за българската семейна „служба“ и сръбската „слава“ (Мак. Прегледъ, год. VI, кн. 3, с. 1—10); А. Селищевъ, К изучению „службы“ и „славы“ (Мак. Прегл., г. VI, кн. 4, с. 1—22); Л. Милетичъ, Издигането на кравая въ обреда на семейната „служба“ и „слава“ (Мак. Прегл., VII. кн. 1, с. 27—32).

www.dlib.mk

Говоръ.

Материали и обща характеристика.

Публикуваниятъ до сега езиковъ материалъ отъ Гевгели, който събрахъ, съ изключение отчасти на приказката и пѣснитѣ, записани отъ г. Никола Рачевъ (Македонски прегледъ г. III. кн. II. стр. 93, стр. 97—108; кн. III стр. 99—112; кн. IV. стр. 89—101; — Народописни материали отъ Гевгелийско), не може да служи никому при едно научно изследване. Отъ известнитѣ на мене сборници не съмъ прегледалъ само Чолаковия и Байкушевия. Първата, записана народна пѣсень отъ Гевгелийско по всѣка вѣроятность е тази, която се намира въ сборника на В. Качановскій (№ 207 — 1880 г.), който е направилъ такива груби грѣшки при предаване звуковетѣ и думитѣ, че отъ записаното остава ценно само съдържанието[1].

П. Ачевъ, дългогодишенъ учитель въ Гевгели, презъ последната четвърть на миналото столѣтие е записалъ 5 пѣсни и една приказка (Шапкаревъ — Сборникъ кн. V и VI — 1880 —83 — стр. 177, № 680, — стр. 343, № 953; т. III. кн. VII — 1891, стр. 45, № 37, — стр. 121, №№ 1190 и 1191, кн. VIII и IX № 193), които сжщо тъй не могатъ да служатъ за диалектоложки цели, тъй като записвачътъ силно се е влиялъ отъ родния си прилепски диалектъ[2]. На стр. 555—557 въ сборника на Ястребовъ[3] се намиратъ 6 търговски писма отъ Гевгели, писани между 1883—1889 г. Ястребовъ ги привежда за да посочи на сходството между сръбски и тѣхния езикъ. Всѣки обаче, който горе-долу е запознатъ съ гевгелийския говоръ,

[1] За грѣшкитѣ въ сборника на Качановскій е писалъ Б. Цоневъ още въ XVIII т. на Сбну — стр. 354. заб. 1.

[2] Сжщото споменава и Д. Мирчевъ въ студията си върху кукушко-воденския говоръ: „Бележки по Кукушко-воденския говоръ. Отдѣленъ отпечатъкъ отъ Сбну — кн. VVIII — 1901 (с. 5, заб. 2).

[3] И. С. Ястребовъ, Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ — 1889.

www.dlib.mk

веднага ще познае, че езикътъ на тѣзи писма не е никакъвъ — нито сръбски, нито македонски. Той собствено е гевгелийски, обаче изкълченъ отъ много търговски и „книжовни“ изрази, които го правятъ невъзможенъ и несъответствуващъ на никакъвъ живъ говоръ. Това е чисто бакалски езикъ, наученъ отчасти на пазара въ Солунъ, гдето книжовниятъ български езикъ е познатъ, отчасти отъ търговскитѣ писма, получавани отъ Дойранъ, Скопье и Солунъ[1].

Записаната отъ Георги Д. Лъжевъ (Сбну II_3 с. 151) пѣсень е добра, но и тя като всички пѣсни не може да послужи за описание на говора. Жалко е, че записвачътъ не е записалъ и проза отъ Гевгелийско, каквато е записалъ отъ съседнитѣ мѣста — Мъгленско (Сбну III_3 190) и Воденско Сбну III_3 — 198), гдето сж предадени внимателно както ударението така и редукцията на говора — две отъ най-важнитѣ особености и на съседния гевгелийски говоръ. Г. Н. Рачевъ, (М. пр. г. III. кн. 2. стр. 93—98) е предалъ по-вѣрно особеноститѣ на говора (въ с. Смоквица), но и неговата приказка заедно съ сватбарскитѣ обичаи не могатъ да дадатъ вѣрна представа за говора на човѣкъ, незапознатъ отъ по-рано съ него. За примѣръ ще дамъ тукъ първитѣ изречения отъ приказката по означението на г. Н. Рачевъ, за да се види, че нито редукцията нито ударението сж точно отбелезани: „Прика́зна за лисѝцâта. Има́ло іе́дно вре́ме іе́дин тек човѐк. Он са чини́л воденича́р. . . и т. н. (стр. 33). Записани по горния начинъ, тѣзи изрази не предаватъ точно истинското произношение относително редукцията и ударението въ говора. Така напримѣръ *и* неударено въ представката при винаги се редуцира въ *ъ*: пръка́зна, а не прика́зна, пръка́жъвум или пъркá-жъвум, а не прика́жъвум, пръста́нъвум, а не приста́нъвум (отъ приставамъ-нѣкому), пръбе́ръвум, а не прибе́ръвум (отъ прибирамъ и пре-пробирамъ), или, както самъ г. Рачевъ на друго мѣсто, въ пѣснитѣ, е отбелязалъ: пр'ъгърнуве — с. Кованецъ (М. Пр. г. III. кн. 3, стр. 103 № 15). Аналогията тукъ се е прострѣла даже и надъ представки пре и про съ неударени е и о. По-право явление те почнало отъ представки пре, защото неударено е и въ други форми дава освенъ и — ъ. Тъй че — у г. Рачевъ: причекува, с. Габровци (М. Пр. г. III. кн. 3.

[1] Вж. Д-ръ Ив. Шишмановъ за сборника на Ястребовъ (Сбну I. 98).

www.dlib.mk

111), придойде, с. Давидово (—108), премена, с. Миравци (—109), прешетъм, с. Милдетково (—4, стр. 90) се произнасятъ въ обикновения говоръ: пръче́къве, пръдо́йде, пръме́на, пръше́тум, както на друго мѣсто е отбелязалъ — пр'ъмена — с. Ковонецъ (— 3, 101). пр'ъгърнуве, с. Кованецъ (— 103), пр'ъводейте — с. Петрово (— 106). Тъй сѫщо: пръско́кнъвум, пръно́съвум, пръпра́авум, пръбе́ръвум и др.. Подъ ударение: пре́пръви! про́шити! при́къзни, пре́стъни. Неударено а винаги =ą или ъ, което г. Н. Рачевъ рѣдко отбелязва. Знакътъ ⌒ надъ гласната а, съ който г. Р. си служи, за да отбележи слабо и тъмно произношение на а, и на други гласни би трѣбвало да се постави, когато тѣ иматъ тенденция да се редуциратъ съвсемъ. Допускамъ, че при бавенъ изговоръ г. Н. Р. е чулъ лиси́цâта, водêни́цâта, во́дâта, вече́рята(?), но въ всѣки случай той е отбелязалъ съ означения звукъ повече, отколкото е чувалъ; при това редукцията на е и а въ „водêни́цâта" не е еднаква по произходъ и не води къмъ еднакви резултати, поради което не бива да се отбелязва съ единъ знакъ ⌒. ê=и или ъ отъ неударено е, а â означава звукъ, който е на изчезване поради стремежа на ударението да остане на втората сричка открая и следъ като думата вọдęница се членува — вọдęни́ц(â)та. Тѣзи четири думи би трѣбвало, следователно, да се отбележатъ тъй: лиси́цта, вудини́цта, во́дта, виче́рта. Не е отбелезана навсѣкѫде сѫщо тъй редукцията на неударено о въ у, която е по-силна и по-редовна отъ тази на а въ ъ и на е въ *и* и *ъ*. По отношение на ударението „іе́дин, іе́дно" въ приведената фраза е недопустимо. Тукъ и въ двата случая тѣзи думи сѫ енклитики на „вре́ме" и на „те́к". Отъ всичко казано следва, че цитуванитѣ изрази отъ приказкатана г. Р. трѣбва да се отбележатъ тъй: „Пръка́зна зą лиси́цта. Има́ло іедно вре́ме іедин те́к чуве́к. Ȍн съ чини́л вудинича́р..."

Все пакъ г. Н. Р. достатъчно се доближава до вѣрното означение на звуковетѣ. Пѣснитѣ му на брой 122 сѫ неоценимъ фолклоренъ и поетиченъ материалъ, при все че за езиково изследване, като всички записани народни пѣсни, не могатъ да послужатъ, тъй като въ тѣхъ редукцията, поради пѣенето липсва, а ударението се влияе отъ такта. Въ по-късно записанитѣ пѣсни фонетиката е спазена повече. Навѣрно сѫ записвани по диктовка, а не по пѣене. По отношение на формитѣ и нѣкои специфични звукове, като ѕ, ц, както и за

www.dlib.mk

лексикона пѣснитѣ даватъ богатъ материалъ. Поради обстоятелството, че тѣзи пѣсни се пѣятъ и по други мѣста и че голѣма часть отъ тѣхъ има белезитѣ на други диалекти, различията на езика имъ отъ говоримия не сж малко. Но отъ друга страна тѣ посочватъ нагледно, какъ се е развила редукцията, а за северната гевгелийска область отбелязватъ и нѣкои различия отъ езика въ южната. Едно сравнение на езика на тѣзи пѣсни съ езика на повечето пѣсни отъ сборника на Панчо Михаиловъ (Български народни пѣсни отъ Македония — София, 1924) би потвърдило влиянието на централнитѣ македонски говори и то най-близкитѣ — пиянечкия, малешевския и щипския — върху говора на севернитѣ гевгелийски села. Нѣкои пѣсни биватъ усвоявани безъ да бждатъ измѣнявани езиковитѣ форми, което ясно говори за тѣхния произходъ. Въ пѣснитѣ на г. Рачевъ срѣщаме много примѣри съ ъ отъ редуцирано е и а. Примѣритѣ отъ дветѣ категории сочатъ повече северни и северозападни села, което лесно може да се обясни съ съседството на тѣзи села съ централнитѣ говори — тиквешкия, мориовския и малешевския. Понеже, както казахъ, примѣритѣ изобилствуватъ, допущамъ, че такъвъ изговоръ на споменатитѣ гласни сжществува не само въ пѣснитѣ, а и въ живия говоръ. Примѣри: д'ъвóйки (2) с. Петрово (М. Пр. г. III, кн. 2, стр. 104, № 25), д'ъвóйко (—105, № 28, сос рáка, мáтен, с. Давидово (108, № 41), сáбота, с. Габровци (111, № 56) двіъ ми мóми, двіъ ми дрýжки двіъте ткáли, двіъте вéзли, двіъте сборувале, с. Петрово (г. III, кн. 4. стр. 93, № 17); двіъ не бива да се счита подъ ударение. „Рáчи шо к'и рáчиш", но нáръчъм с. Милетково (III. 4, 90), діъвóйка, діъвóйко — с. Давидово (№ 2) діъвер (г. III. кн. 2. стр. 33, № 9) подъ ударение! мáшко — с. Габровци (г. III. кн. 3. 110, № 52); діъвóйче с. Милетково (г. III. кн. 4. стр. 100), рáніън (101), вéнъц діънéска с. Милетково (г. III. кн. 2, стр. 109), тáнъц (109); ручок с. Каванец (г. III. 3. 103), но пáто, с. Петрово (106), рáка — с. Давидово (107), мáтен, с. Давидово (108), мáшки, рáце, мáка, с. Габровци (110), на пáто, мáшко в сáбота (111), пáт, с. Давидово (г. III. кн. 4. 94), но въ сжщитѣ села и въ сжщитѣ пѣсни: тýпан, рýчоко, ръка, нарѣчъм, пѣт, лѣката, по пѣто и др.

www.dlib.mk

Тъкмо за селата северно и севернозападно отъ с. Смоквица азъ нѣмамъ такъвъ материалъ, какъвто имамъ за южнитѣ села, но горнитѣ особености отбелязвамъ само за една приблизителна характеристика на говора въ севернитѣ и северозападнитѣ села, защото все пакъ формитѣ съ *ъ* вм. *а* отъ *ѫ* преобладаватъ дори въ пѣснитѣ, а тѣзи съ *ъ* вм. *и* се срѣщатъ и въ южната часть на Гевгелийско, па ги има и въ кукушкия говоръ (вж. Д. Мирчевъ. Бележки и пр стр. 12). При описанието на гевгелийския говоръ, азъ се основавамъ изключително на материала, записанъ лично отъ мене въ София отъ стари хора-бѣжанци отъ Гевгели, Мачуково, Кованци, Стояково и Сеово, обаче и този материалъ ми служи повече за провѣрка и за разширяване изследването върху гевгелийския говоръ, който азъ говоря отъ малъкъ (до 1915 г. въ родното си мѣсто — Гевгели, а и до днесъ съ старитѣ си родители тукъ). Като дете, азъ съмъ ходилъ въ с. Сеово и Богородица, а въ 1914 г. презъ Мързенци, презъ Негореци и Пърдейци избѣгахъ съ домашнитѣ си въ с. Смоквица, гдето престояхъ цѣла година. Въ всички тѣзи села не ми е правило впечатление нѣкакво различие между тѣхния говоръ и гевгелийския. Освенъ това до 1914 г. всѣки пазаренъ день у дома идваха роднини пазарджии отъ Стояково, Богданци, Богородица, Сеово, Мачуково, Кованци и Моинъ. При това погрѣшно е да се мисли, че въ града се говори по-иначе, отколкото въ селата. Това е вѣрно, може би, само за нѣколко кѫщи отъ голѣмата българска община, въ които училището и пѫтуванията на членове отъ семейството, сѫ оказали влияние на езика. Като се има обаче предвидъ, че Гевгели е новообразуванъ градъ отъ приждане на селяни отъ най-близкитѣ села около него, ясно е, че и говоръ̀тъ му е още (поне до преди войнитѣ) селски и типиченъ. Голѣмиятъ процентъ на неграмотни сѫщо тъй е пречелъ на книжовното езиково влияние. Родителитѣ ми (майка ми род. Мачуково † София 1923, баща ми род. Гевлеги) и до сега говорятъ така, както сѫ си говорѣли цѣлъ животъ. Бидейки неграмотни, тѣ не се поддали на никакво книжовно влияние. Презъ зимата на 1928 г. и презъ лѣтото на 1929 г. ходихъ нѣколко пѫти въ гевгелийския кварталъ и въ с. Княжево, гдето освенъ съ записване на материали се занимавахъ съ продължителни наблюдения надъ живата речь на стари хора, неповлияни, защото живѣятъ компактно и откѫснати отъ града.

www.dlib.mk

Водихъ дълги разговори и запитвахъ по нѣщо отъ старци (между тѣхъ и съ бащата на известния гевгелийски бунтовникъ Леонидъ) отъ с. Мачуково, Кованци, Карасуле, Сеово и Стояково, като по този начинъ попълнихъ почти всичко, което съмъ позабравилъ. Това, което не се решавамъ да сторя, по липса на възможность да провѣря нѣкои факти на мѣстото, то е да очертая границитѣ на различнитѣ влияния въ гевгелийскяя говоръ и по-важнитѣ различия въ говоритѣ на отдѣлнитѣ села. Гевгелийскиятъ говоръ съдържа елементи, които се преливатъ къмъ югъ и обратно. Влиянието на кукушкия говоръ се чувствува особено силно въ селата на югъ отъ Гевгели, отъ дветѣ страни на Вардара и въ града. Но това не ни дава право да смѣсваме гевгелийския говоръ съ кукушкия, както прави г. Д. Мирчевъ (цит. с., стр. 5). Различията сж повече, като се вземе подъ внимание и сходството на гевгелийския говоръ въ нѣкои по-важни пунктове съ воденския. По отношение на ударението, образуването на м. стр. причастие и др., гевгелийскиятъ говоръ сподѣля наполовина воденски, наполовина кукушки свойства. Отъ друга страна пъкъ въ него не преобладаватъ щ, жд, нито пъкъ се срѣщатъ шч, ждж. Вмѣсто това тукъ повече се срѣщатъ к′ г′, които идатъ отъ централнитѣ говори въ гевгелийския и се предаватъ въ воденския и кукушкия. Щ и жд се измѣнили въ нѣкои думи и дали съвсемъ самобитни щк′ и жг′. Прегласътъ на о въ е въ кукушкия говоръ не се сподѣля отъ гевгелийския. Не іе́гне, че́ша, че́ши, кукуше́ни, а я́гне, ча́ша, ча́ши, кукуша́йне. Г. Мирчевъ е донѣкжде правъ, като поставя гевгелийския говоръ въ обсега на кукушкия, но трѣбва да се има предвидъ, че колкото се отива по на северъ, толкозъ различията между тия два говора ставатъ все по-голѣми, а и особеноститѣ на гевгелийския повече, което дава право на гевгелийци да казватъ, че въ Кукушъ говорятъ съвсемъ иначе: „Кълкъшли́йте но́го де́л′ът ут на́што“. Като родство съ кукушкия говоръ трѣбва да се отбележи и лабиализацията на ъ въ у, която, колкото се върви по на северъ, толкова е по-слаба, а ако се сжди по записаното отъ г. Н. Рачевъ, съвсемъ липсва: одъм, чекъм, можъм (Смоквица) — вм. одум, чекум, можум; шетъм, кърша̀ъм видъм, стретъм (Серменинъ) — вм. шетум и пр. Въ това отношение ще трѣбва да доближимъ гевгелийския говоръ до воденския, гдето сжщо тъй ъ предъ м не се лабиализува.

www.dlib.mk

Като се, вземе, обаче, подъ внимание фактътъ, че и въ най-лабиализувания случай — у отъ ъ не съвпада точно съ етимологическо у и съ у отъ ж (въ нѣкои случаи), на което сж причина предходнитѣ и следходни звукове, лесно ще си обяснимъ, защо г. Н. Р. е записвалъ ъм вм. ум, въ повечето случаи, а на нѣкои мѣста и ам (пръскам г. III. кн. 3 — 98; седам, пошетам (110) и ом — саком (112)[1], а за Гевгели и ум: дойдум, сватум, гугум (г. III. 3—99 № 1): ъм е отъ ам resp. ам, а ом е ум, което въ пѣсни се чува тъй, понеже у е низъкъ вокалъ та мжчно се пѣе на него. Редукцията на а, о, е въ неударени срички сжщо тъй свързва гевгелийския говоръ съ кукушкия, но и тази редукция на северъ отслабва. Гевгелийскиятъ говоръ може да се отнесе къмъ говоритѣ съ пълна редукция, при все че, както казва Облакъ, редуцираните звукове да съдържатъ въ себе си всички междинни звукове между а и ъ, е и и, о и у (Macedonische Studien 8, 9, 14). Бързиятъ говоръ, като причина за редукцията (Цоневъ, Сбну XVIII, 12) е фактъ въ Гевгелийско, но едва ли може да се обясни сжществуването на редукцията само съ него. Самъ Цоневъ признава „особеното влияние“ на ударението „върху чистотата на гласнитѣ“ (вж. Моравскитѣ българи, с. 19). Ударението играе важна роля и за многото съкращения, които пъкъ иматъ връзка съ така наречения отъ г. Мирчевъ „квантитетъ“ въ кукушководенския говоръ, resp. гевгелийския. На тѣзи явления по-обстойно ще се спра после.

Вземайки поводъ отъ у-то въ окончанието -ум, В. Ђерић (Неколико главних питања из етнографије Старе Србије и Маћедоније, стр. 25; Неколико питања о дијалектима у јужној

[1] Ето и още примѣри отъ този родъ, които извадихъ отъ пѣснитѣ на г. Н. Р.: о́дъм, сакъм, мисльом, съм, кондисом, сом, носом, ядом, к'е ти кажа, давъм, кладом, стретом, со́м, земам, испером, спростръм, изсушим, пошетам, седам, саком, вяем, терам, седъм, кайдисъм, наберам, наредя (?) спия (?) прошетъм, поіъм, имъм, впрегъм, донесъм, наръчъм, немъм, одъм, земъм, осум, виъм, чинувъм, палом, ядъм, жалим, женъм, имъм, съм, женъм, сом, не́знам, ниможъм, чекъм, явъм, правъм, имам, чукъм, ткая (?) спия (?), давъм, менъм, одъм, земъм, обричъм, чинъм, давъм, сом, ядъм. идъм, додъм, жнием, уземъм, знайом, немам, питъм, давъм, шетъм, кършъм, видъм, стретъм, стоіъм, чинъм, кажъм, съм. Това разнообразие показва, че записвачътъ не се е старалъ точно да предаде звука, или пъкъ, че въ пѣсеньта се е чувало тъй, както той е отбелязалъ, т. е. не винаги тъй, както въ живия говоръ.

www.dlib.mk

Србији, вж. Гласник Скопског научног друштва I — стр. 5—32), следъ като изброява нѣколко думи отъ Гевгелийско (с. Мързенци) съ у вм. стб. ж, посочва на у въ ум. като на сръбски белегъ. Той би трѣбвало да знае, че въ Гевгелийско, а особено въ Кукушко (Мирчевъ цит. съч. 40), всички глаголи безъ изключение образуватъ I л. ед. ч. на -ум, което не е нищо друго освенъ лабиализувано ъ отъ а-о- предъ м., както е лабиализувано ъ предъ м въ осум, седум, сум. (Вж. A. Mazon, Contes Slaves, 14; Oblak, Macedonische Studien, 14; Цоневъ — Македон. прегледъ, г. I, кн. 5-6, стр. 184). При това, подобно явление мамираме по на югъ, докато на северъ липсва. По отношение на глаголното окончание лабиализацията на ъ въ у е локализирана само въ кукушко-гевгелийския говоръ. За да търси сръбско влияние чакъ въ Гевгелийско, Ѣерић изхожда отъ нѣколко думи, въ които се срѣща у вм. ъ за ж (Неколико главних питања из етнографије старе Србије и Маћедоније — 95 и Неколико питања о дијалектима у јужној Србији — Гласник Скопског научног друштва I, стр. 5-32). Както Б. Цоневъ забелязва (Мак. прегледъ, г. I, кн. V-VI, стр. 184), не въ всички думи, отбелязани отъ Ѣерића, у е отъ ж, а други отъ тѣхъ се срѣщатъ съ у и въ общобългарски; следователно много малка часть отъ тѣхъ може да се смѣта за сръбско влияние и то, ако не се открияатъ други влияния, напр. отъ църковнославянски (Селищевъ по Мазонъ — Contes Slaves — 127 заб. 2). Б. Цоневъ (Мак. пр. I. V-VI, 184) съобщава, кои думи отъ посоченитѣ отъ г. Ѣерић трѣбва да се отдѣлятъ като общобългарски. Въ долната сравнителна таблица азъ посочвамъ, какъ се изговарятъ въпроснитѣ думи въ Гевгелийско, с. Рѣсенъ — Търновско и с. Стефанъ Караджово —Елховско, за да нѣма никакво съмнение въ общобългарския характеръ на нѣкои отъ тѣхъ:

Гевгелийско	с. Рѣсенъ	с. Ст.-Караджово
буба	буба	буба
бубрек[1]	бъбрек	бъбрек
вурк'ина	жега	жега
груб	груб	груб
угрубел	огрубял	огрубял

[1] Тъй и въ Калоферъ.

www.dlib.mk

гусли (?)[1]	гусла	(цигулка)
друсам	друсам	друсам

дубе — не е сжществително, а глаголъ „дубум“ казва се на малки деца, когато прохождатъ: дýби — дýби, дýбе 3. л. ед. ч.

надул се	надул се	надул се
жалудник	воденичка	удиница
кус	къс	къс
кусум	късоум	—
окусиш	кусам	кусни сн
кук'а	къща	къща
кук'ник	—	—
кук'ница	—	—
лукав	лукав	—
оружан	—	—
пијужина	паяжина	пáйжина
да пукнум	да пукна	да пукнеш
пукум	пукам	—
опута (?)	—	опутя
суд (?)	съд	съд
судба	съдба	съдба
судум	съдя	съдя
труба (?)	тръба	буриа
трудна	трудна	трудна
утка	патка	гутка
амут	хамут	умот
чубрика	чубрица	чубрика
пануда	понуда[2]	пануда
нужда (?) — ц. сл.	нужда	нужда
струга	—	стържа
сукало	суча — (Рѣсенъ)	—

Думитѣ врyһина, гусли, дубе, куһа (куһник, куһница) оружан, окýта, суд (судба, судум), труба, утка, пануда (панудил) струга (стрга) се нуждаятъ отъ обяснения. Тѣ сж 15,

[1] Една съзнателно изкривена дума, която и Белић съобщава за Моравско въ сръбска форма (мн. ч.) (Вж. у Б. Цоневъ, Произходъ, име и езикъ на моравцитѣ с. 23. София 1918).

[2] Червенъ Брѣгъ, Плѣвенско.

www.dlib.mk

а като не смѣтаме повторенията на произ-воднитѣ имъ, остават 10. Отъ тѣхъ опу́та и у́тка сж непознати поне въ Гевгели и близкитѣ села, (Мързенци е едно отъ най-близкитѣ). Утка (Ѣерић: „нека водена птица“) на руски значи патка (= стб. жтка), но въ гевгелийския говоръ е неизвестна, — тамъ се казва папи́а. Опута пъкъ напомня руското запутанъ, путать, но и да има такава дума въ Мързенци, защо отъ сжщия коренъ нѣма друга дума? Врућина се произнася вурк'ина; не гусли, а гусла, ако сжществува, защото отъ разпита ми и отъ материала, съ който разполагамъ, и нея не можахъ да открия. За дубе казахъ по-горе, че е отъ дуби! = стжпай! ходи! Не кућа, а кук'а, което не е все едно. И до сега си спомнямъ напрасднитѣ усилия на учителя ми въ сръбското училище въ Гевгели, Станоевић, презъ 1913—1914 г. да ни научи да правимъ разлика между г'ак, както ние произнасяхме, и ћак, както трѣбвало да произнасяме тази най-употрѣбителна въ училище дума, а сжщо и кук'а — кућа. Той самъ признаваше, че ние никога нѣма да се научимъ да произнасяме хубаво тѣзи два звука, ћ и ђ, защото сме били „бу́гарске гла́ве.“ „Оружан“ намѣрихъ въ пѣснитѣ на г. Н. Р. — с. Кованецъ М. Пр. г. III. кн. 4, стр. 93 № 16): „Твойте бра́тя ко́йня р у́ ж а т“, но съ по-друго значение, както се вижда отъ контекста на пѣсеньта. Въ обикновения говоръ за оржжие се употрѣбя турската дума пусат. „Суд“ — да, но и съд, съдум. Труба — не, а търба: „Търба търбе въ Гевгелия, турци и гърци даваджии...“ (М. Пр., г. III, кн. 4, стр. 99, № 1, с. Кованецъ). Тази пѣсень се пѣе по този начинъ въ цѣлото Гевгелийско, па и другаде (вж. Панчо Михаиловъ, Български народни пѣсни, стр. 363). Въ обикновения говоръ за „тржба“ се употребя турската дума „бурѝа“. Не „пануда“, а пану́да. Струга? — може би стругум? — стръгум, стъргути́ни, но струг. Самъ Ѣерић признава сжщо, че въ околностьта на Гевгели, старосл. ж въ повечето думи се е замѣнило съ ѕ. Той признава сжщо, че „у кукушко-воденском говору имало у место сонанта л (старословенски лъ) само у речи „бу́гарин“. — „И у околии Ђевђелиіе према моме истраживању налази се тако само у речи бугáрин и у речима од исте основе. Ова неправилност и скорошна појава те речи у Маћедонији показује туђе порекло“ (Неколико главних питања . . . стр. 55). Това мнение, изказано и отъ Андре Мазонъ (Contes Slaves — 18), а сжщо тъй и отъ

www.dlib.mk

мнозина преди него (Weigand G., Ethnographie von Makedonien — 74; Цоневъ Б., Произходъ, име и езикъ на моравцитѣ — 10; Иширковъ А., Приносъ къмъ етнографията на македонскитѣ славяни (II изд.) — 45 и 94) потвърждава факта, че македонскитѣ славяни сж били наричани българи (бугари) и отъ небългари та и отъ сърби, понеже, както казва Белић, „формата бугари би могла да се роди само въ сръбски уста" — (Романски Ст., „Al. Belitch, La Macedoine" Мак. прегледъ, г. I, кн. IV, стр. 130). Въ този случай думата подъ тая форма е влѣзла въ употрѣба най-късно въ 14 в., така че не е „скорашня поява", както казва Ђерић. Що се отнася обаче за Гевгелийско, можемъ да се усъмнимъ въ „неправилностьта" при образуването на тая дума, защото за гевгелийския говоръ не е много трудно отъ бълга́рин или болга́рин да се получи буга́рин. Трѣбва да се помни, че ударението не е на у, поради което влиянието му е голѣмо. Бо́лгарин съ промѣнено по закона на гевгелийския говоръ ударение дава болга́рин, а отъ тука по необходимость, въ силата на редовно прокараната редукция на предударено о въ у — става булга́рин — форма отбелязана за с. Стояново отъ г. Мирчевъ (Бѣлѣжки по кукушко-воденския говоръ — 27). Отъ това произношение до произношението буга́рин е толкова близу, колкото отъ гевгелийското ябу́лка до сръбското ја́бука. И въ двата случая ударението играе важна роля. Въ втория случай улеснява изчезването на л, а въ първия помага за задържането му, така че и дветѣ тѣзи форми — буга́рин и ябу́лка се различаватъ отъ сръбскитѣ бу́гарин и ја́бука. Тамъ дето ударението е по-близу до групата лъ, действува за запазване на л, а дето е по-далече — за изчезването му. Тенденцията обаче на л да изчезва или да се лабиялизува и вокализува е позната отъ примѣритѣ, които се намиратъ още въ Шапкаревия сборникъ (III. 7. 45— сжнце-бжнце) а и отъ най-новата сбирка на г. Н. Рачевъ — сънце (6 пжти), жъто-, а даже и въ групи ел, ла, ло, като ео ми — вм. ел' ми, соа́тко — вм. сладко, паога вм. полога и др. (Мак. прегледъ, III, 4, 93, 94).

Исторически е неоспоримо, че името българинъ е сжществувало въ цѣла Македония до преди 14 в., когато тя била за малко завладѣна отъ сърбитѣ. Нека се има предъ видъ при това близостьта на архиепископското седалище Мъглешъ

www.dlib.mk

презъ Самуилово време (Иширковъ, Приносъ, 76). Съ измѣняването на думата бѫлгарин въ бу́гарин се изчерпва всичкото влияние на сръбския езикъ върху мак. говори относно тая дума (вж. у Дриновъ, Приносъ, 49, заб. 1), но това влияние не се е отразило на ударението, което си е останало на втората сричка отъ края: бу́гарин и бугáрин не е все едно. А ако допуснемъ, че не е сѫществувала никакъ тази дума преди идването на сърбитѣ, сръбското влияние остава пакъ незначително, защото донесената отъ тѣхъ дума е била силно измѣнена посрѣдствомъ ударението. Къмъ всичко това нека прибавимъ казаното отъ проф. Романски по поводъ на Белинѣвитѣ разсѫждения за сръбския произходъ на думата бугарин, — че въ Македония се срѣщатъ нѣколко варианта (срв. Мирчевъ, Бележки, 27) на тая дума като „бъгари“ — въ североизточна Македония, сетне болгари, богари и булгари въ южна и югозападна Македония (Мак. прегледъ, г. I, кн. IV — 13). Въ пѣснитѣ на Н. Рачевъ се срѣща „богáре“: „богáре глáва крена́а, ту́рцко дiъвóйче плени́а“, с. Милетково (Мак. прегледъ, г. III, кн. 4, стр. 100. № 3); „млади богáрчета тенки пушки мият. . . богáрски момчи́ня“, с. Милетково (п. т. стр. 101, № 10); „богáрски моми“, с. Милетково (ib. № 11). Ако тѣзи форми сѫ записани безъ пѣене, това значи, че и въ с. Милетково вмѣсто бугáрин сѫществува форма богáрин, която се различава отъ общогевгелийската само по това, че има о вм. у и по такъвъ начинъ се отдалечава отъ сръбското бу́гарин, макаръ Милетково да е по-насеверъ отъ Гевгели. Ако ли пъкъ е записана при пѣене, това значи, че както въ всички други случаи, гласнитѣ, които въ живия говоръ се редуцират, въ пѣснитѣ, при пѣене, се изговарятъ пълно, безъ редукцията и богарин само въ пѣсень се изговаря богáрин, а въ живия говоръ бо̯гáрин, бугáрин. Това е едно косвено доказателство за несръбския произходъ на думата бугáрин. Сръбското влияние въ нѣкои македонски думи не може да се отрече, но то е по-силно въ централнитѣ македонски говори, съседни на сръбскитѣ и на смѣсенитѣ моравски, а по-слабо или никакво на югъ. Тукъ за сръбско влияние не може да се говори съ положителность. Вайгандъ, както вече споменахъ, много добре е опредѣлилъ, въ какво се състои сръбското влияние на югъ (Ethnographie von Makedonien, 27). За това влияние говори и А. Мазонъ (Contes Slaves, 17), който

www.dlib.mk

признава, че условията, при които се явява третиятъ рефлексъ въ мак. за ж — у, не сж твърде ясни, но сжщевременно допуска сръбско влияние. Това влияние не може да се отрече за Гевгелийско въ думи като кук'а, вýрк'ина (макаръ и измѣнени по законитѣ на домашната фонетика), нек'ум (по-силно измѣнена дума посрѣдствомъ типичното лично окончание ум), но за повечето отъ думитѣ, които се посочватъ като думи отъ сръбски произходъ, могатъ да се намѣрятъ други обяснения, както вече посочихъ по-горе. Думата суд, която Ћерић съобщава за с. Мързенци, Мазонъ обяснява съ административното сръбско влияние. Споредъ моитѣ сведения въ Гевгелийско се чува повече съд, съ́дум, съ́дба. Мазонъ би подвелъ следователно тази дума подъ графата на дублетитѣ, които поради слабото сръбско влияние едновременно сжществували: гуска и гъска (Contes Slaves, 17). Не трѣбва да се забравя обаче, че такива дублети сж сжществували и въ старобългарски, пъкъ и до днесъ сжществуватъ и въ общобългарски (вж. у Б. Цоневъ, критика на Ћерића въ Мак. прегледъ, г. I, кн. 5—6, стр. 174—186). Ще си позволя да изкажа и едно свое мнение за думата с у д. Не е ли по-логично да се допусне църковното влияние, за което говори Селищевъ (Мазонъ, C. Sl., 17, заб. 2), като се има предвидъ, че тази дума е слушана въ църква отъ устата на свещеника, ако не повече, то поне еднакво съ „мука, утроба, блуд, лукав, мудър“ (ib.) въ евангелския изразъ „страшный судъ“ и др.

Най-силниятъ, ако не единственията аргументъ на сръбскитѣ учени за доближаване на македонскитѣ говори къмъ сръбскитѣ е замѣната на tj, dj съ к', г' („ . . . so ist es eigentlich allein die Erscheinung des к', г' für ursl, tj, dj in den zentralen Mundarten“, вж. Marguliés, Historische Grundlagen der südslavischen Sprachgliederung, въ Archiv für slav. Phil. XL, s. 209). Гевгелийскиятъ говоръ пъкъ се приближава къмъ централнитѣ говори почти само съ замѣната на българскитѣ щ, жд съ к' г' (Вж. Цоневъ Сбну XIX, 21).

Не е необходимо да се отрича, че к' и г' въ централнитѣ говори сж сръбско влияние, или по-точно южно-моравско (Маргулиесъ, 260). Пжтьтъ, по който тази звукова промѣна е проникнала на югъ въ македонскитѣ наречия, не е никакъ необяснимъ като се иматъ предвидъ историческитѣ обстоятелства въ Македония презъ XIV в. (вж. въ Македонски прегледъ

www.dlib.mk

г. I кн. 4, стр. 97), и непосрѣдственото съседство на македонскитѣ централни говори съ моравската область. „Отъ само себе си се разбира, че постояннитѣ връзки между стара Сърбия (презъ Дебъръ и Скопье) и централна и южна Македония сѫ спомогнали да проникнатъ и на югъ известенъ брой форми, които сѫ влѣзли въ българскитѣ говори, като се македонизирали било напълно, като кук'а, куйк'а, нек'у, или пъкъ като се редуватъ съ дублети напр. гуска и гъска (А. Мазонъ ц. с. 17). Мазонъ има предвидъ главно дветѣ сръбски свойщини въ македонскитѣ говори — у вм. стб. ѫ и к', г'. Докато обаче първата сръбска черта е твърде много ограничена въ мак. говори, особено въ гевгелийския, който е раздѣленъ отъ сръбския езикъ чрезъ пояса на централнитѣ говори, въ които рефлексътъ на стб. ѫ е *а* (прѣко ъ²), втората намира по-добра почва, което не може да нѣма по-дълбоки причини (Срв. Цоневъ М. пр. г. I — кн. 5—6. 186). Може да става дума за сръбско влияние само що се отнася до пренасяне на цѣли думи, но не и за присаждане на езика нови свойства, каквито той нѣма: „кук'а" може да измѣсти „кѫща" по много причини, но отъ „кѫща" да стане „кук'а" изведнажъ е невъзможно. Следователно думитѣ съ у вм. ѫ, тѣзи отъ тѣхъ, които не сѫ стари дублети, сѫ привнесени отъ северъ на югъ, но звуковетѣ к', г' сѫ сѫществували въ мак. говори и порано (Цоневъ — ib.; Селищевъ вж. въ Македон. прегледъ I, 4, стр. 97). Иначе трудно бихме си обяснили к' въ всички дѣепричастия, г' въ много глаголи, а и дветѣ въ много сѫществителни, наречия и др., като се има предвидъ, че нѣкои отъ тѣзи категории по форма се различаватъ отъ сръбскитѣ: бидек'и не може да се съпоставя съ будући, когато въ южно македонскитѣ говори има форми бидеещем, бидейк'и и др. За г' частно въ гевгелийския говоръ може да се каже и това, че не винаги е г', а по нѣкога жг': наóожг'ум, пáжг'ум, рóжг'ум, а не наоѓум, както е отбелязълъ Ѣерић (Неколико главних питања, с. 35), което показва, че тукъ г' е вторично образуване отъ меко д следъ ж, както меко т дава к': цвек'е, свак'а, фашк'ум, вм. цвет''е, сват''а, фашт''ум — отъ фащам. Сѫществуването на секундарни к', г' въ повечето български говори прави излишенъ всѣкакъвъ споръ за това, дали навсѣкѫде, гдето въ македонскитѣ говори resp. въ гевгелийския има к', г', тѣ сѫ северно влияние. Въ единъ отъ най-източнитѣ

www.dlib.mk

български говори, въ село Стефанъ-Караджово, Елховско, се говори досущъ тъй к'е (вм. ще) както въ Гевгелийско: к'-ида (ще ида), гевг. к'-о̀дум, к'и ти кажа, гевг. к'и ти кажум и пр. Къмъ всичко това нека прибавимъ и разликата въ произношението на сръбскитѣ h, ĥ и македонскитѣ к', г', която разлика се е изтъквала толкова пѫти отъ видни слависти, въ последно време и отъ Вайгандъ: „Македонскитѣ палатали к', г', сѫ се развили отъ t', d' чрезъ издигане на предния езиковъ гръбъ, докато въ сръбския ез. направо отъ t' — th' — ts' (c') се е развилъ единъ палаталенъ шушкавъ африкатъ (вж. Ethnographie и пр.). Обстойно звукофизиоложко описание на к', г' и h, ĥ е направилъ Д. Матовъ (Псп. XXXIV, 451—452; срв. и Облакъ, Maced. Studien, 10; Margulies: к', g' in ihrer Artikulation dem serbischen h, ĥ nahe stehen, ohne jedoch identisch zu sein, 202, 210). Най-после, даже да приемемъ невъзможното, че к', г' въ централнитѣ македонски говори и по̀ на югъ въ гевгелийския и кукушкия, иматъ сръбски произходъ, това още нищо не говори за общия характеръ на тѣзи говори. „Преминаването на отдѣлни изолирани звукови явления отъ една область въ друга, достатъчно ясно опредѣлена (ограничена), споредъ днешнитѣ езиковедски схващания не може да се признае за опредѣляща езикова или диалектна принадлежность“ (Margulies ib.).

Преди да дамъ една обща характеристика на гевгелийския говоръ ще отбележа констатацията на Н. Рачевъ, който еималъ възможность да се наслуша на този говоръ, следъ като се е запознаялъ съ съседнитѣ български говори: „Населението нѣма типиченъ говоръ, тукъ се преплитатъ говоритѣ мъгленски, кукушки, яснозвучниятъ самоковски, тиквешки“ (вж. Макед. прегледъ,г. II, кн. 4, стр. 109). Може би такова впечатление прави гевгелийскиятъ говоръ на човѣкъ, който иде отвънъ и почва да се запознава съ него подъ прѣснитѣ, но недостаточни спомени отъ чужди съседни говори, безъ да може да долови неговата характерность и единство, но за всѣки, който говори този говоръ, той е нѣщо по-друго и по-чуждо на близки и далечни говори. Влиянията отвънъ се асимилиратъ тъй, че ставатъ неотдѣлна часть отъ мѣстния говоръ. При това тѣзи влияния никога не се намиратъ въ чистъ видъ. За родството на гевгелийския говоръ съ кукушкия и воденския споменахъ вече. Мъгленскиятъ, който се намира между гевгелийския и

www.dlib.mk

воденския, по своето географско положение сподѣля особеноститѣ и на двата тѣзи говора. При това мъгленскиятъ е толкова близъкъ до гевгелийския, че спокойно може да се счита за единъ съ последния. Влиянието на тиквешкия говоръ върху гевгелийския е безспорно и се състои въ посрѣдничество между централнитѣ говори и него. За влияния отъ „яснозвучния самоковски говоръ“ едва ли може да се говори, защото гевгелийскиятъ говоръ не е никакъ яснозвученъ. Споредъ Цоневъ, центъръ на югоизточнитѣ македонски говори, които той нарича „смѣсени говори“, безъ особено единство помежду имъ (СбНУ XVIII, 420), е Воденъ. Гевгелийскиятъ говоръ е следователно въ периферията на тѣзи говори и граничи на северъ съ централнитѣ македонски говори. Отъ неговото географско положение се опредѣля донѣкждe и характерътъ му, донѣкждe, защото, както въ всѣка говорна область (особено въ планинска Македония), се образуватъ съ течение на времето и свои, домашни особености. Единството на тѣзи особености може да бѫде нарушено отъ движението на населението, отъ преселванията. За Гевгелийско, освенъ тѣзи, за които говори Рачевъ — отъ Мориовско, такива отскоро не сѫ известни, или поне азъ не можахъ да узная.

Въ тѣзи рамки ще се опитамъ да дамъ едно по-подробно описание на звуковетѣ, формитѣ и отчасти на синтаксиса на гевгелийския говоръ, като за центъръ вземамъ областьта, включваща селата Мачуково, Сеово, Муинъ, Кованци, Смоквица, Пърдейци, Негорци, Стояково и Богородица заедно съ града Гевгели. Бележката на Griesebach,[1] че въ Тиквешъ се говори найчистъ български езикъ, не е безъ значение и досежно гевгелийския говоръ. Особено близъкъ до книжовния български езикъ е езикътъ на пѣснитѣ отъ Гевгелийско, въ които той, освободенъ отъ силната редукция, честитѣ елизии и съкращения, звучи плавно и ритмично, за което помага и почти опредѣленото му ударение.

---

[1] „Чухъ да твърдятъ, че най-хубавъ албански езикъ се говорѣлъ въ Елбасанъ, а пъкъ най-чистъ български въ македонската околия Тиквешъ Ticavech), който се пресича отъ шосето отъ Скопье за Солунъ.“ (Griesebach B., Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1833; Göttingen, 1841. Вж. у Л. Милетичъ, Чужди писатели за македонскитѣ българи въ XIX, в. Македон. прегледъ г. I, кн. V—VI, стр. 214).

www.dlib.mk

Условни знаци за означаване фонетичната стойность на звуковетѣ.

а̯ означава редуцирано а, което по нѣкога достига до ъ.

о̯ — редуцирано о, близко до ъ, по нѣкога еднакво съ у.

е̯ — редуцирано е, по изговоръ еднакво съ ъ или ′ъ.

ĕ — редуцирано *е* съ срѣденъ изговоръ между *и* и *е*.

ъı — гутурално *и*, което се явява следъ к, г.

Гутурално л (ł), особено въ 2 л. ед. ч. на глаголитѣ, гдето се е образувало отъ ай—ъй.

э — широко е, което се явява следъ гутурални к, г и л (ł), особено въ 3 л. ед. ч. на глаголитѣ.[1] Избирамъ този знакъ, защото неговото произношение въ руския ез. се много доближава до е въ гевгелийския говоръ, тамъ гдето то е произлѣзло отъ *а* (въ III л. ед. ч.), което, преминавайки къмъ е, още не е унищожило гутуралностьта на предходнитѣ к, г, л (ł): чекэ (чека), палэ (пала — търси), бегэ (бега). Сѫщото важи и за ъı, съ тая разлика, че произношението му не е еднакво съ руското ы: то е едно *и*, което се изговаря така, че не промѣня гутуралностьта на предходнитѣ к, г, л (ł): чéкъıш, паłиш, бегиш, чéкъı, беги, палъı, (търси). Аналогията и обикнатиятъ г′ — звукъ (както и к′) ще повлияятъ може би за изчезването на този преходенъ гласежъ.

ъ означава обикновения тъменъ еровъ звукъ, рефлексъ на стб. ѫ, ъ и ь или на силно редуцирано а.

у — рефлексъ на етимолог. у, на у отъ стб. ѫ и на силно редуцирано о.

и — рефлексъ на етим. *и* както и на силно редуцирано е въ и.

Редукцията на ѣ се отбелязва, както и редукцията на е, понеже въ гевгелийския говоръ ѣ винаги е еднакво по гласежъ съ е, освенъ въ старитѣ думи следъ затвърдѣло ц: цал, цава и др.

Съ *ъ, і* се означаватъ гласни а, е, и въ отворени срички, отъ чието произношение поради редукция има още малка следа: мóмъта, дéтіто, вудинúцъта и др.

џ — означава зв. дж.

ѕ означава зв. дз.

---

[1] Вж. стр. 76.

www.dlib.mk

Знакъ ' означава омекчение на съгласни: к', г', т', д', л' и пр..

Дълъгъ изговоръ на нѣкои гласни, полученъ отъ изчезването или премѣта на следващи гласни, се означава съ чертица надъ гласната: гла̀вта (гла́авта отъ по-предишно гла́вата) нѝвта (ни́ъвта — отъ ни́въта resp. нивата).

Съ ł се означава гутурално л, което обаче е по-близко до обикновеното българско л отколкото до полското ł или руското л, напр. въ был.

Звукове.

Редукция на гласнитѣ и нѣкои особени явления, свързани съ нея.

Важни явления въ фонетиката на гевгелийския говоръ сж редукцията на нѣкои неударени гласни и изчезването или премѣтътъ на гласни въ следствие на редукцията и тенденцията на ударението да запази своето законно мѣсто въ думата. Както правилно отбелязва Д. Мирчевъ (Бележки по кукушководенския говоръ, стр. 8), колкото се отдалечаваме отъ двата центъра — Кукушъ и Воденъ, особено отъ Кукушъ по посока къмъ Гевгели, редукцията се чувствува по-слабо. Това може да се потвърди съ нѣколко примѣра за редукция на краесловни а, о и е въ Воденско, Мъгленъ и Гевгелийско: сжлдж́, до́шлу, адно́ту, дру́гу, ме́сту, ко́гу, де́тьту (Воденъ, Сбну, III$_3$, 222), срещу: са́лде или са́л, до́шло, адно́то, дру́го, ме́сто, но́го или но́го̰, де́тто (Гевгели), силя́нту (Мъгленъ, Сбну$_3$, 187) срещу силя́йнто (Гевгели). Изобщо краесловнитѣ гласни въ Гевгелийско рѣдко се редуцират̀ъ. Влиянието на съседнитѣ говори, за което говори Мирчевъ (с. 8), е действувало повече върху цѣли категории имена и глаголи, поради което неговиятъ обсегъ е голѣмъ. Причинитѣ за ясното изговаряне на крайнитѣ гласни се криятъ повече въ това влияние по категории, отколкото въ артикулацията на незащитенитѣ звукове въ краесловието: ура́че, плита́ре, измик'а́ре, си́нъве, вуло́ве, сто́лъве, гра́дъве, но́жъве, мѣ́же, ка́мъйне, де́нъве, пле́тъве, ко́ръйне, ими́ше, ми́шъве, ко́йне, душма́йне, ца́ръве, юрга́йне, пѣ́рте, криве́те, мису́ре, аде́те и мн. др. запазватъ ясния изговоръ на крайното *е* отчасти поради фенетични причини, но повече поради характеристичното окончание -е. Аналогията е изравнила повечето отъ сжществителнитѣ отъ м. р. въ едно

www.dlib.mk

окончание за множ. ч. -ове (resp. -ъве) или -е, което задържа характерната въ цѣлия български езикъ при тази форма гласна *е*, безъ да се подава тя на каквото и да е влияние, даже и на редукция, която би била законна, щомъ като следударено е (ь, ѫ) дава и или ъ: ва́дън и ва́дин, о́гин', вѣ́глин, мѣ́рзил', ко́ниц, ме́сиц, де́син, те́син, пръ́вин, пръ́стин, ста́риц, здра́виц, де́вит, де́сит, дро́бин, бо́лин, пъл'ин, изно́син, пе́пъл, ве́рин, си́лин. Разбира се, освенъ това обяснение неизбѣжно е и другото — чисто фонетичното, защото току що изброенитѣ следударени редукции сж въ затворени краесловни срички, докато въ отворенитѣ краесловни срички нѣма редукция: де́те, бо́же, вре́ме, ко́нче, пе́рце. Но че аналогията по категории има по-голѣмо влияние за да се запази ясността на крайната гласна, става явно отъ глаголнитѣ форми, гдето при едни и сжщи звукофизиологични условия се явяватъ два различни резултата. Трето лице ед. ч. на всички глаголи въ гевгелийския както и въ кукушко-воденския говоръ (Мирчевъ, стр. 40) окончава на -е, а въ 2 л. ед. ч. на -иш. Наистина тукъ изравнението започва отъ 1 л. ед. ч., но фонетичнитѣ закони биха действували както върху е въ 2 л. ед. ч. (напр. въ пле́теш — пле́тиш, ви́кнеш — ви́книш) така и въ 3 л. ед. ч. (пле́те — пле́ти, ви́кне — ви́кни), но както споредъ но́сиш се образували пле́тиш, ви́книш, дори ку́пувиш, са́къш, зна́йш, и́миш вмѣсто купу́ваш, са́каш, зна́еш, имаш, така и споредъ пле́те, ви́кне, станали носе, купу́ве, са́кэ, знаэ, вмѣсто но́си, купу́ва, са́ка, зна́е. Въ са́кэ, гдето *к* е още гутурално, а *е* — широко, още се чувствува а, както се чувствува въ че́къ отъ че́кай прѣко че́къй, тъй че аналогията въ съдружие съ фонетичнитѣ закони е произвела такива промѣни въ различнитѣ категории, въ които трудно може да се опредѣли, до кжде се простира действието на единия факторъ и докжде на другия. Въ че́къ отъ че́кай прѣко че́къй може да се допусне фонетична закономѣрность, редукция на следударено *а* въ затворена сричка, но не може сжщото да се каже за з. л. ед. ч. отъ сжщия глаголъ чекэ (или сакэ), гдето *е* се е получило по аналогия, защото ако бѣше то следствие на редукция, би се обърнало въ ъ, както имаме въ Воденско въ 2. л. са́къш вм. са́каш.

Сжщитѣ разсжждения важатъ и за краесловно -а или -о. Краесловно -а се редуцира въ крайно рѣдки случаи, като изключимъ положението му предъ енклитики, гдето по отноше-

www.dlib.mk

ние на ударението съ право може да се смѣта, че влиза въ предударена сричка на една дума. Напр. да́ и́мум, да́ я́де, на́ то́а, да́ бе́гме, или пъкъ: ма́йка́ му, се́стръ му, та́тку му. Краесловно а въ повечето случаи запазва ясния си гласежъ вследствие на влияние, дошло отъ съседнитѣ говори, но пакъ по категории, защото всѣко а, предъ или следударено, се редуцира въ различни степени, въ зависимость отъ предходнитѣ и следходнитѣ звукове, а сжщо тъй и въ зависимость отъ разстоянието между него и ударението. Всички форми отъ ж. родъ, окончаващи на а, запазватъ ясния гласежъ на този вокалъ почти винаги, когато той остава откритъ въ края на думата, макаръ и неударенъ: же́на, мо́ма, гъ́ска, ма́йка, би́ла, фто́ра, та́а, ва́а, о́на, ре́кла и др. За съвсемъ ясния изговоръ на това крайно а не можемъ да бждемъ обаче твърде положителни, като се има предъ видъ, че гевгелийскиятъ говоръ, изцѣло взето, спада къмъ говоритѣ съ силна редукция. Сжщото важи и за члена въ ж. р. та, който, когато думата е членувана, заема краесловно мѣсто, а суфиксното а, понеже остава вжтре въ думата, се редуцира по-силно или по-слабо, въ зависимость отъ по-горе споменатитѣ условия, а понѣкога и съвсемъ изчезва. Напр ма́йка, се́стра, членувани гласятъ ма́йка́та, се́стръта, но отъ пове́л'а, мо́ма — пуве́л'та, мо́мта. Сжщото влияние както членътъ вършатъ и разнитѣ енклитики следъ думата, понеже и въ тоя случай крайното а престава да бжде крайно, а влиза въ срѣдата на новообразуваната акцентна група, напр. ма́йкъ му, се́стръ му, ма́йкъ ми, се́стръ ми.

За редукцията на о, сжщо тъй не може да се отрече влиянието на говори безъ редукция — по категории, защото всѣко некраесловно о, а често пжти и краесловно (въ малки и голѣми енклитики или въ думи предъ енклитики) се редуцира и то понѣкога твърде силно, като доближава произношението на чисто у. Въ думи като дур (вм. дор-дори́), куту (вм. кото) и др., гдето въ първия случай у-то е отъ ударено о, а въ втория — отъ а неударено, трѣбва да се потърсятъ чисто фонетични обяснения, както напр. въ диле́ко отъ дале́ко прѣко дъле́ко, срав. „от д'ъле́ко сом.“ „Защо сме от д'ъле́ко ние“ (Н. Р., Мак. прегл. г. III, кн. 2, стр. 33). Сжщо тъй отъ къту (ка́ту) по регресивна асимилация може да се получи куту; отъ дори́ правилно се е получило дури́, а следъ съкращението на и — дур (ду́р' ду ве́чърта). Къмъ из-

www.dlib.mk

клоненията отъ общото правило за пъленъ изговоръ на краесловно о спада и наречието до́лу, уздо́лу, което се изговаря до́ло, уздо́ло, макаръ тукъ о да не е органическо. Членътъ за м. р. ед. ч. -от се подчинява на общото явление — редукция на всѣко следударено некраесловно о и се снишава редовно до у: ко́йнут, чуве́кут, пъ́тут и др.

Срѣщатъ се форми като ку́га, вмѣсто ко́га или ко́а, и ку̀ вм. кой („ку́га кинисáле. . .“ „ку̀ зна̀“), които тъй сжщо сж изключения отъ правилото, че само неударено срѣднесловноили начално о става у или о̤. За изчезването на силно редуцирани а, о, е, и, както и за сливането на останалитѣ звукове следъ тѣхното изчезване, а сжщо тъй и за изпущане на цѣли срички въ сжществителни и глаголи могатъ да се наведатъ много примѣри, безъ да могатъ обаче да се класифицират и безъ да могатъ се посочи причинитѣ на тѣзи явления. Съ положителность може да се каже само това, че началенъ тласъкъ е дала пакъ редукцията на неударенитѣ гласни. Нѣкои примѣри е далъ още Д. Матовъ (СбНУ III, 222 и 223 заб. 5 и 6), сжщо Д. Мирчевъ (Бележки по кукушко-воденския говоръ, 8, 9). Това значи, че ако нѣмаше редукция, нѣмаше да има изчезване на гласни, но и редукцията и изчезването иматъ по-дълбоки причини въ ударението, което се стреми да запази опредѣлено мѣсто. Това може да се докаже съ много примѣри: членната форма отъ де́те би трѣбвало да гласи де́тето, но понеже ударението остава на третата сричка отъ края, се образува форма де́т'то,то по такъвъ начинъ се запазва и ударението на втората сричка отъ края. Други примѣри: вуло́ве-во̤ло́вто, ра́ло-ра́лто, р'ъ́ка-р'ъ́кта, мо́ре-мо́рто, ко́ръбко́рбут, пулви́на-пулви́нта, л'у́г'е-л'у́йто, църи́ца-църи́цта, вра́та-вра́тта, но́зи-но́йзте (тукъ е станало едновременно премѣтане на *и* и съкращение, както и въ ло́зе-лойз(е)то, ко́зи-ко́йзте и др.), дву́йца-дву́йцта, о́чи-о́чте, буни́ште-буни́шттo, пе́рце-пе́рцто, силя́йне-силя́йнто, мо́ма-мо́мта, бугáре-бугáрто с'ъ́рце-с'ъ́рцто, си́ла-си́лта, м'ък'и-м'ък'те, ку́к'а-ку́к'та. Стремежътъ на ударението, както се вижда отъ горнитѣ примѣри, не е само да се запази върху втората сричка отъ края, а и върху коренната сричка. Въ противенъ случай то щѣше да се мѣсти напредъ. Това може да се види отъ примѣри съ повече отъ две срички: сва́тъве-сва́тъвто, сно́пъве-сно́пъвто, учи́тъл'-учи́тълют, кара́янъва-кара́янъвта вм. кара́-яновата. Гореказа-

www.dlib.mk

ното се отнася и за глаголитѣ, които въ разнитѣ времена мѣнятъ броя на сричкитѣ си: отъ и́мам м. несв. гласи и́мше вм. и́маше, че́кум-че́кште, пре́тум-пре́тште и т. н. Вследствие на тѣзи съкращения почти всѣко д въ следударена сричка и междугласна изчезва: гле́ат вм. гле́дат, о́йш, вм. о́диш, гле́йш вм. гле́диш, се́йш вм. се́диш, де́уто вм. де́дото, лю́йто вм. лю́дето. Сжщото се отнася и за ж и з; фле́йш вм. фле́зиш, мо́йш вм. мо́жиш; г не изчезва: бе́гум, бе́гиш, бе́гэ, бе́ги, бе́гат.

Тѣзи промѣни обаче не сж редовно прокарани, защото покрай гле́ъм се чува и гле́дум, покрай о́ъм (въ: к'-о́ъм) и о́дум, а винаги: о́де, к'о́де. Колкото повече се впуща човѣкъ въ изследването на тѣзи особени промѣни на гевгелийския говоръ, толкова повече се убеждава, че е трудно да се опредѣлятъ причинитѣ имъ — толкова сложни сж тѣзи звукови промѣни, които сж ставали и продължаватъ да ставатъ въ думитѣ отъ всички категории отъ всѣкакъвъ строежъ вследствие на единъ общъ стремежъ къмъ съкращения и икономисване на звукове. Навѣрно въ основата лежи бързата артикулация, която пъкъ е следствие отъ общия навикъ, или може би отъ физиологична и психологична потрѣбность да се говори бърже. Нашата задача би се състояла въ това, да откриемъ нѣкаква закономѣрность при тѣзи нагледъ безогледни съкращения и изпущания, но и това не се постига лесно, защото различни първопричини сж се измѣсили до такава степень, че е трудно да се отдѣли вече това, което е плодъ на влияние на ударението отъ това, което е следствие на редукция, метатеза, антиципация и др.. Има думи, въ които могатъ да се открияатъ всички тѣзи причини. Напр. въ к'-о́йме имаме най-напредъ съкращение на е въ ке, или контракция съ о=кео=к'о, следъ това едновременно съкращаване на и въ й и изчезване на д: к'одиме-к'о́дме-к'о́йме или к'одіме-к'о́ідме-к'о́йме? Кое е станало по-рано, като имаме предвидъ, че форма к'о́дме и до сега сжществува наредъ съ к'о́йме?

Най-обикновено е обаче изпущането на основната гласна предъ члена за тритѣ рода и въ мн. число въ сжществителнитѣ имена, въ прилагателнитѣ и въ глаголитѣ предъ личнитѣ окончания въ мн. ч. сег. време и м. несв. врем. ед. ч. Съкращения ставатъ и въ други случаи: напр. 2 л. ед. ч. повел. наклонение, когато следъ думата следва друга дума, оби-

www.dlib.mk

клнвено мѣстоимение: зе́м' мо а (зе́ми му я), но́с' му а (но́си му я), че́к' да ти кажум, ви́кн аа (контракция м-о-=аа) и др.; въ прилагателни: ра̨сту́р'на, измо́р'на, уте́п'на; въ м. св. вр.: дун'се́ вм. до̨несе́; това последното може да се обясни съ стремежа на ударението да запази обикновеното си мѣсто въ м. св. вр. — на края. Въ тѣсна връзка съ това се намира и така наричаниятъ „квантитетъ" въ кукушко-воденския (следователно и въ гевгелийския) говоръ. „Остатъцитѣ отъ едновремешния квантитетъ", за които говори Д. Мирчевъ въ студията си върху кукушко-воденския говоръ (с. 7), до единъ могатъ да се обяснятъ като ново явление съ изчезването или премѣтането на гласни и съгласни въ срѣдословието. Така за гевгелийския говоръ нѣма никакво съмнение, че това е една лъжлива, или по-точно нова дължина на гласнитѣ. Изчезването на гласни въ края на думитѣ не е съпроводено съ никакви промѣни въ срѣдословието върху предходнитѣ звукове. Така: ман' съ (ма́ни се), де́к' (де́ка), ду́р' (дури), тук' (туку), къд' (къ̀де), ни́м' (нимой), на́прав' го, стре́т' го и др. сж просто съкратени думи поради бързо изговаряне. Но когато изпущането става въ срѣдословието, то разстройва цѣлата дума и предизвиква промѣни. Въ срѣдословието не може да се изпусне звукъ така лесно, както въ краесловието. Когато се опитаме да изолираме артикулацията на нѣкой звукъ въ срѣдословието, ние се затрудняваме, защото тази артикулация е органически свързана съ артикулациитѣ на другитѣ съседни звукове въ думата. Затова при бързане изговоръть на нѣкоя дума може да се лиши отъ пълната артикулация на нѣкой звукъ, па може да се лиши и отъ цѣлия звукъ, стига това да е удобно за артикулирането на цѣлия звуковъ комплексъ — думата. Въ случай, че въпросниятъ звукъ, за изчезването или слабото артикулиране на който е даденъ починъ отъ редукцията, ударението или друга нѣкоя причина (склонность къмъ антиципиране, контракция съ съседна гласна, метатеза, асимилация и др.), не може съвсемъ да изчезне отъ думата, тогава той оставя следа върху нѣкой другъ звукъ и по такъвъ начинъ промѣня артикулацията на цѣлата дума. Понеже, както казахме, трудно бихме си обяснили всѣки случай отъ съкращение поотдѣлно, азъ се задоволявамъ съ тѣзи общи разсжждения върху силно измѣненитѣ думи — звукови комплекси—вследствие на изпущане или размѣстване на

www.dlib.mk

звукове вжтре въ думата. Само по такъвъ начинъ можемъ да си обяснимъ многото случаи на дължина въ думи, които въ българския езикъ обикновено иматъ пъленъ изговоръ. Тази дължина, разбира се, е сродна по своя произходъ съ стария квантитетъ, защото и тамъ и тукъ изчезването на гласни и срички е довело до удължаване на останалитѣ, обаче тя е съвсемъ нова, което се вижда отъ анализа, който всѣки може да направи. Ще си послужа първо съ примѣритѣ на Мирчевъ отъ кукушкия говоръ, а после ще посоча примѣри и отъ гевгелийския.

„Въ кукушкия говоръ, казва Д. Мирчевъ (с. 7), срещнахъ дълго произношение на *а* въ израза: „што к'и въ питум, к'и ми каа́жите ли?“ Въ Гевгелийско тази фраза би се произнесла тъй: „що к'и въ питум к'и ми ка́йжте?“ Явно е отъ този паралелъ, че антиципацията на *и* е дала поводъ да се мисли, че *а* има своя дължина. Сжщото е и съ другитѣ примѣри (пакъ на стр. 7): лоо́зіто, коо́зіте, коо́жіта, въ които г. М. съзира тенденция на *и* да се съкрати и преметне, а въ каа́жите не отбелязва това. Въ сжщность въ всички примѣри *и* се съкратява и премѣта, като заеме позиция следъ предходната гласна и по такъвъ начинъ дава видъ като че ли тя сама е дълга. Въ коо́жіта — і стои на мѣстото на редуцирано (и то силно) а, ко́жата, но то има свойството да се преметне предъ ж, защото бързата артикулация изисква това и по такъвъ начинъ би трѣбвало да се получи не коо́жіта, а ко́ожта, както се и произнася въ Гевгелийско, ко́ъжта отъ ко́ажта (ко́жата). Мн. ч. ко́йжте — съвсемъ правилно се развило отъ ко́жите прѣко ко'ж'те. Въ такъвъ случай необясними оставатъ ударенията на второто о въ думитѣ: лоо́зіто, коо́жіта, ко́о́зіте у Мирчевъ. Всичко това се потвърждава отъ примѣритѣ, които азъ избрахъ изъ своитѣ материали. Нѣкои отъ тѣзи примѣри могатъ да се обяснятъ съ най-простото явление — контракция на две гласни, други — чрезъ премѣтане предъ съгласната и сливане съ предходната гласна, вследствие на което тя се удължава, трети само чрезъ изчезването на нѣкои гласни, вследствие на което поради натрупване на съгласни артикулацията на предходната гласна се забавя и съ това произвежда впечатление на дължина, четвърти поради изчезване на междугласни следударени съгласни, какъвто е случаятъ съ д, ж, з и др., и по такъвъ

www.dlib.mk

начинъ пакъ става сливане на две съседни вече гласни или най-малко засилване на предходната отъ следходната гласна. Напримѣръ: Мра̄́вта — отъ мра́въта, мра́ва̥та, при бързъ изговоръ непълниятъ вокалъ а̥ се измѣта и съ това удвоява а-то въ първата ударена сричка = мра̄въ̄та, мра̄́вта. За това измѣтане способствува и съгласната в (устна), която се артикулира при почти затворени уста и при крайно измѣнена позиция на говорнитѣ органи, когато артикулацията на гласната *а* преди нея и следъ нея е една и сѫща та съзнанието за това кара устата да свърши работата си наведнъжъ, да артикулира дветѣ а-та съ едно отваряне, а в-то да остави за по-после, когато ще трѣбва да се артикулира и близкиятъ по мѣсто на артикулацията денталъ т. Въ ку́к'та имаме само изчезване на а (ку́к'ата), защото *у* и *а* сѫ далечни гласни та сливането имъ въ единъ е невъзможно. По сѫщия начинъ могатъ да се обяснятъ ри́бта, гла̄́вта, ба̄́бта, ро̄́бто отъ ро́бето, вуло̄́вто гълъ́бто, рӯ́бта, рӯ́бте отъ рӯ́бı̯те, куфче̄́йзте отъ куфче́зите, лēвта отъ ле́въта, дрӯгто отъ дру́гото, мо̄́йш отъ можеш, мо̄́рто отъ мо́ре̥то; до̄́йш отъ да до́иш, к'о̄́м отъ к'и о́дъм и др. Вследствие на обикновена контракция: уда̄́та уда́ата следъ образуване на зѣва; ви́кна̄=ви́кни(я). И тукъ, разбира се аналогията е изиграла своята роля: уста́аве отъ оста́вя, пръда́аве отъ пръда́ве, нъпра̄́вът отъ напра́вят, покрай пузна́аве отъ познаъва и др.

Примѣритѣ на Мирчевъ отъ кукушкия говоръ въ гевгелийския се чуватъ: лойзето, ко́а̥жта, ко́йзта и съ това напълно потвърждаватъ всичко казано до тукъ. Г. Мирчевъ правилно обяснява формата лу́уто отъ лу́дото, но това обяснение важи за всички аналогични случаи. Въ Гевгелийско още се чувствува *у* въ ненапълно асимилирания вокалъ о следъ у: лу́о̥то, а не лу́уто, та нѣма защо да се търси дълго у. Въ думата де́дото, която въ Гевгелийско се чува нѣкакъ си срѣдно между деўто (съ консонантно у) и де́о̥то, имаме аналогиченъ случай.

Такива сѫ и примѣритѣ отъ Воденско (с. 7) съ „дълго" *и*: си́йн, пусти́йна, ими́йна, врими́йна, кучи́йна, въ които нѣма дълго *и*, а вследствие на антиципацията на й предходното *и* получава по-трайна стойность. Тази антиципация е много обикната въ гевгелийския говоръ: ко́йн вм. конь, на̥ со́йне вм. на съне, јъде́йне, вм. ядене, и т. н. и т. н. И въ тѣзи примѣри

www.dlib.mk

има привидна дължина. Стойността на първото *е* въ јъдéйне и јáдене не е все една. Сжщо тъй и въ кóйн и сóйне *о* е малко по-дълго, по-трайно отъ обикновеното. Тукъ има влияние и ударението.

За квантитета въ с. Божарско (с. 7), въ думи като дáаде, мéече, дунéеса, може би има данни да се смѣта, че е старъ, но тѣзи случаи трѣбва строго да се различаватъ отъ нашитѣ. Ако не се вематъ предвидъ тѣзи обяснения върху изпущането на следударени гласни въ отворени срички, премѣтането на нѣкои отъ тѣхъ и изчезването на съгласни като д, в, ж. з и др., биха се открили много „следи отъ квантитетъ.“ Изпущането на гласни въ отворени срички не е чуждо и на други български говори, срв. сéл'то (Милетичъ, Die Rodopemundarten, Ropkata, точка 5—9.), по сжщия начинъ, по който и въ Гевгелийско се съкращава тая дума: сéл'то, на̣ сéл'то, ут сел'то, срéд сел'то . . . „ув сéл'то не гу пýщът, он пи́тэ за̣ по́пъвта̣ ку́к'а.“

По-подробно редукцията на а, о, е, може да се проследи по примѣри, взети отъ събрания отъ мене материалъ и, за допълване само, отъ пѣснитѣ, събрани отъ Н. Рачевъ.

Общо взето, ударени а, о, е не се редуцират̀ъ. Редукцията е въ тѣсна връзка съ ударението, поради което при всички случаи на редукцията а, о, е трѣбва да се държи смѣтка за мѣстото на съответната гласна по отношение на ударението. А тъй като ударението често пжти образува нови групи, които, формално разглеждани, нѣматъ нищо общо съ синтактичнитѣ, можемъ всички редуцирани гласни да раздѣлимъ на предударени и следударени, независимо отъ това, дали се намират̀ъ тѣ въ една дума, въ две, или въ повече. Тъй че акцентнитѣ групи, които се промѣнятъ единствено подъ натиска на ритъма на речьта, ще ни служатъ за рамки, въ които ще изследваме редукцията на гласнитѣ. Освенъ това положението на редуцира̀ната гласна въ отдѣлнитѣ думи — въ началото, въ срѣдата или въ края, и въ отворена или затворена сричка се намира тя, играе сжщо тъй важна роля за степенъта на редукцията.

а обикновено се редуцира въ ъ, обаче, както казахъ вече, въ зависимость отъ положението; тази редукция е по-слаба или по-силна, а най-слаба е въ началото на думата: а́ко̣, яалйа, адéт, акъ́л, айду́т, азъ́р, аскéр, армáса̣т, аирлйа,

www.dlib.mk

ала́л, но а̥дна̥, јъде́, а̥ма̥, јъде́к'и, јъръ́м и ја̥ръ́м. Редукцията на начално *а* сѫщо тъй зависи отъ разстоянието между него и ударението и отъ изговора на следващитѣ гласни. Колкото по-далече е ударението, толкова по-силна е редукцията. Ето защо въ енклитики като а̥ма̥, а̥дна̥ имаме редукция, а въ думи съ свое ударение като акъ́л, айду́т, — нѣма. (Това, че думитѣ сѫ само турски, нѣма никакво значение, защото звуковетѣ сѫ общи, а редукцията се отнася до тѣхъ). Начално *а* запазва пълния си изговоръ и вследствие на действието отъ предходни и следходни гласни: адна́, арма́сат; и обратно начално *а* се редуцира подъ влияние на регресивна асимилация: јъде́, јъръм, както въ идина́к *е* се асимилира въ *и*. Тѣзи малки примѣри могатъ да послужатъ като една насока за физиологичнитѣ предпоставки, отъ които трѣбва да изхождаме, когато искаме да си обяснимъ нередуцирания или редуциранъ изговоръ на начално *а*. Като проследимъ понататъкъ положението на предударено *а* въ срѣдословието на думата, навлизаме вече въ сѫщинската редукция на тази гласна, която тукъ вече се намира подъ двойното влияние на безакцентенъ изговоръ и влияние отъ съгласни или гласни, които я заграждатъ. Въ „та̥ка́" първото *а*, освенъ че е неударено и съ това губи отъ звуковата си стойность, то не е свободно и отъ влиянието на зѫбната съгласна т, която подготвя условия за затворенъ изговоръ на *а*. Редукцията въ предударени срички все пакъ не е много силна, защото въ тѣзи случаи *а* се намира въ струята, която се издига къмъ ударението: пла̥-ка́ла, фъти́ла, зъста̥на́ла, за̥д ни́х, да̥ й фта́се, да̥ ви́дът. И тукъ разстоянието между редуцираната гласна и ударението има значение. Най-силна е редукцията на *а* въ следударени отворени, а следъ туй въ затворени срички: то́рба̥та, на̥пра́вът, фле́вът. Въ отворени срички основното *а* предъ членъ се редуцира до толкова силно, че едва се чува: мо́мъта, ни́въта, па́шта (па́шата). Краесловно *а* въ повечето случаи не се редуцира, но тамъ, гдето то е въ акцентна единица, подчинява се на законитѣ за срѣдословно *а*: се́стръ му, ма́йкъ й (дори ма́йк'и — следъ контракция). Въ уда́ата и др. подобни имаме прогресивно уподобяване, което прѣчи на редукцията. Въ нъзъ́ди и съ́л-съ́лде нѣма редукция подъ ударение, а контаминация отъ формитѣ на́зъд (на́за̥д) и нъза́ди (на̥за́ди),

www.dlib.mk

и отъ са́лде — са́л и са̀лде — съдé (т.).[1] Запазването на *а* непромѣнено въ голѣмо количество краесловия се дължи отчасти на фонетични причини, но сигурно най-вече, както казахъ, и на влияние отъ говори безъ редукция — по категории. Така: жéна, дéца, кучи́йна, би́ла, пъ́рва, цървéна, има́ла, жéнта, дéцта, кучи́йнта и др.

Случаитѣ, въ които вмѣсто *а* стои *и*, не могатъ да се обяснятъ само съ редукция, защото изобщо *а* не се редуцира въ *и*. Като се има предвидъ, че тази замѣна е станала почти изключително само въ известни граматични категории, лесно ще се съгласимъ, че главенъ факторъ тукъ е аналогията. Тъй въ 2 м. стр. причастие много форми вмѣсто на -ан, оканчаватъ на -ин. Въ това отношение въ гевгелийския говоръ владѣятъ размѣсени форми отъ кукушкия и воденския говоръ, а често и едновременно: вързáн, но и въ́рзън, ва̀пцан, но и ва́пцин, смо̀та́но, но и смо́тин, пи́шы̀но, но и пиша́но (Д. Мирчевъ, Бележки, с. 3). Тукъ сж действували на редукцията и аналогията, защото неударено а се измѣнява въ ъ, а последниятъ самъ по себе си съвпада съ неударено е, редуцирано въ ъ: ранън (Мак. пр. г. III. кн. 4, с. 101, Милетково), или пъкъ минава въ *и* — пакъ отъ *е*: за̀бра́вин, но́син, утво́рин, ра̀злю́тина, за̀ду́шна (но и но̣сéн, пръпра́вин или пра̀вéн). Не може сжщо тъй да се говори за редукция на *а* въ *и* направо въ глаголнитѣ форми за 2. л. ед. ч. сег. време: купу́виш вм. купу́ваш, нéмиш, и́миш вм. нéма̀ш, и́ма̀ш и др. гдето аналогията е изравнила всички окончания — аш, еш и иш въ едно окончание иш. Форми като ва́дъш (Македон. прегл. III. 3. 100), бъ́ркъш (105) и мн. др., за които ще стане дума въ морфологията, подсещатъ за прехода отъ *а* къмъ *и*. Въ всѣки случай, замѣната а—и не е редукция, както не е редукция замѣната а—е или ай—и въ 3. л. ед. ч. (чека, купу́ва, помага) и въ повел. наклонение ед. ч. 2. л. чекъı и пр.), а аналогия. Наречието тог'и, тогиска въ Гевгелийско, както и туг'и́нта въ Мъгленско (Мирчевъ,

[1] Госп. Рачевъ, следъ като е записалъ два пжти да́л (дали) — Конско (М. пр. III. 4. 98), записалъ е и дъ́л' — „дъ́л'ми Яно ти не зна́еш" — с. Серменинъ (М. Пр. ib. 100), отъ което би можело да се заключи, че и ударено *а* се редуцира въ ъ. Формитѣ дал' (дали) обаче и дил' (дил'ми — турска дума) не сж едно и сжщо: дъ́л'ми е по-право дъл'ми́ отъ дил'ми́ (тур. д.), което значи — щомъ, щомъ като.

www.dlib.mk

16) могатъ да бѫдатъ отъ тогай, форма сѫществуваща въ западнитѣ мак. говори, както отъ бе́гай се е получило бе́гы, па дори и бег'и. Причина за по-лесното контрахиране на *ай* въ *и* е обикнатото меко г' въ Гевгелийско.

Въ имперф. 1. л, ед. ч. сѫщо тъй имаме единъ рефлексъ за *а* и *ѣ* (е): бе́х (ударено), но бъх (неударено), пра́въх, о́дъх, ви́къх, купу́въх, пруда́въх и др. Тукъ изглежда, че аналогията и редукцията иматъ еднакво участие въ промѣната, защото и редуцирано *ѣ* (е) минава въ ъ, и редуцирано *а* — пакъ въ ъ. Сѫщото важи и за 1. и 2. л. мн. ч. Въ 3. л. мн. ч. общиятъ за дветѣ категории звукъ ъ се асимилира въ *а* споредъ крайното *-а*: ви́каа, пе́яа, но́саа.

Е. Начално неударено е, първоначално или секундарно (отъ ѧ), въ повечето случаи се редуцира като всѣко предударено е: иле́н, ирге́н, јътъ́рва, иди́н, идина́к, ила́йте, житва́рки, а въ нѣкои случаи етим. *е* остава нередуцирано: едни, едно, еми (отъ ами?), еднъ́ш, които случаи не сѫ обаче твърде стабилни, за да се извлича отъ тѣхъ правило. И тукъ ударението играе важна роля. Когато нѣкоя малка дума съ начално *е* не е енклитика, това *е* се произнася подъ ударение или подъ полуударение, което прѣчи на редукцията. Това полуударение е заблудило нѣкои отъ записвачитѣ, та сѫ отбелязвали ударение и тамъ, гдето сами отбелязватъ редукция на *е*. У Рачевъ четемъ: „има́ло іе́дно вре́ме, іе́дин тек чове́к", за което и по-рано споменахъ. Така произнесена, тази фраза получава много изопаченъ видъ за устата на смоквичанина, пъкъ тя е неудобна изобщо. Ако я скандираме споредъ ударенията на Рачевъ, ще се получи: „има́ло | іедно | вре́ме | іе́дин | тек чове́к (или—. . . іе́дин тек | чове́к | " Особено последната група е немислима съ своето логическо ударение. Съвсемъ друго се получава когато отбележимъ напр. сѫщата фраза тъй: „има́ло | іедно вре́ме | іединъ те́к чове́к | ." Ако поставимъ и полуакцента, ще се получи: има́ло | іедно́ вре́ме | іеди́н те́к чове́к. | Въ гевгелийския говоръ, освенъ може би въ най-севернитѣ и северозападни села (но не и въ Смоквица) іе́дин, іе́дно сѫ недопустими. Въ него зѣвътъ е обикнато явление, поради което отъ сѫщитѣ форми сѫ се образували и ади́н, адна́, адно́, досущъ тъй както въ Ропката (Милетичъ, Rodopenmundarten, Ropkata). Тъй че і въ іедна, поставено отъ Рачевъ, навѣрно за отбелязване йотацията, не е въ сѫщ-

www.dlib.mk

ность і, а *и*, което се чува въ началото на неударено *е*. Това *е* въ идинáк и нѣкои други думи, поради регресивна асимилация, се произнася съвсемъ като и. Горната фраза би трѣбвало, следователно, да се отбележи съ всички знаци за редукция и ударение тъй: имáло [ie]дно врéме [ie]дин тéк чувéк.

Двата различни рефлекса на неударено *е*, *и* и *ъ* или *ѣ* се срѣщатъ както въ предударени, тъй и въ следударени (срѣдословни) срички (За ъ вм. е вж. Мирчевъ, Белѣжки, с. 12). Рефлексътъ *ъ* преобладава въ всички представки отъ про, пре и при, които сж се смѣсили въ една — пръ. Тъй че покрай пре, и при има и пръ (понѣкога и пър): пръкáжъвум, пръкóсъвум, пръстáнъвум, пръкáзиа, пръшéтум, пръдóшле, пръгѣрнъве, пръкýпъвум, пръмéна, но: пристóл. Отбелязанитѣ въ пѣснитѣ на Н. Р. прикýпе, пристéгном и др. отдавамъ на неточно записване. Предударено срѣдословно е (= ѣ, ь, ѧ) въ повечето случаи се редуцира въ *и*: зилéн, пичéно, нивéста, сидéйне, пусидéл, лигнáл, пулигнáла, угрияла, питóк, вил'áл, Вилúка, динéска, шикéр, вичéра, ричé, нимáл, пичáлба, тимнúца, литáйте, пилúн, цилéзо, никýй (нѣкой), дивóйка, но и д'ъвóйка, к'и вм. к'е. По-рѣдко се срѣща ъ вмѣсто предударено е (освенъ въ представката пръ): свъкърва, пръмéна, нъмóжум, бръ (бре!) дéца! мъстъгáрка? (у Мирчевъ вастегарка, Рачевъ востъгар), пръмътáр, д'ъвóка, д'ъвер (ударено!), діънéска (Рачевъ) пръку и др. Тукъ трѣбва да се отнесатъ и мъ, тъ, съ отъ мѧ, тѧ, сѧ, които обикновено се употрѣбятъ енклитично и то предударено: кúмъ зéмиш, к'и тъ армáсме, к'и съ зéмът, съ зимáа. По нѣкога вследствие на асимилация, но не безъ участие и на аналогията, и дателнитѣ форми ми, си, ти се чуватъ мъ, съ, тъ: к'и мъ а дáат (ще ми я дадат), к'и тъ а кáжум, к'и са а зéмум. Нъ и въ вмѣсто нъı, въı, вин. п. мн. ч.: навѣрно пакъ подъ влиянието на тѣзи форми сж запазили произношението на ъı. Срѣщатъ се изговори *ве* и *те*: нътъмá ве! нътъмá те! Едната отъ тѣхъ може би е остатъкъ отъ двойствено число, но другата е необяснима; те, както и не, ве, ме, се, отъ ти (дат), нъı, въı, ми, си — се чуватъ въ случаи предъ *е*, вследствие на асимилация: шо ме й? вм. шо ми е; шо те й нъ тéбе? и т. н.

Следударено *е* въ повече случаи минава въ *ъ*, но и тукъ *и* преобладава, и то, както вече споменахъ, ъ се срѣща повече на северъ отъ Гевгели. Това може да се про-

www.dlib.mk

следи по пѣснитѣ, събрани отъ Рачевъ, въ които се срѣща даже ъш вм. иш за 2 л. ед. ч. сег. вр.: и да ви́дъш, бре лу́до мла́до, и да ви́дъш, ти фа́йда не́миш" (Милетково М. Пр. III. 3—100), гдето се произнася въ сѫщото време не́миш вм. не́ма̯ш, тъй че това вид'ъш не е аналогия споредъ нѣкаква редукция аш-ъш, а споредъ ъ отъ е-и: „о́гинь да нава́ліъш, бори́на да запа́ліъш, ко́йнье да насла́меш" (Милетково, III, 4—89). Формата насла́меш, както и пи́теш (Петрово, III, 4—106) вм. пи́та̯ш или пи́тиш, подсказва за сѫществуването и на други форми на -ъш, защото сигурно това *е* въ *еш* не се произнася така, както е отбелязано отъ Рачевъ, а редуцирано, понеже е неударено срѣдословно. Къмъ сѫщитѣ мисли ни навеждатъ и други примѣри изъ пѣснитѣ на Рачевъ: да́деш вм. да́д'ъш, дадиш или да́йш (Мировци с. 109), както въ Милетково о́йш отъ одиш, но и зе́меш (с. 92). Въ Койнско, Кованци и Серменинъ редовно: сто́йш, че́каш, зна́еш (вм. зна́йш), не́миш (95), ви́диш (95), кье разбу́диш (96), чу́йш, пи́таш, пи́тиш, ка́жиш, бе́риш (98), което показва не липса на редукция (е—ъ) въ второличното глаголно окончание еш, а липса на точность въ отбелязването на тая редукция, която е еднаква и за аш и за еш, както се вижда и отъ това, че и дветѣ тѣзи форми, улеснени отъ тази редукция, въ много други глаголи, особено по́ на югъ, се повели по *иш* — имиш, немиш, питиш, знайш бе́риш и др..

И тъй: я́деш (III. 3—105) пи́теш (106), на́йдеш (107), да́деш (109), разка́жеш (112), насла́меш (4, 89), запе́іеш (4, 92) съ право можемъ да смѣтаме като редуцирани въ ъ е-та въ окончанието еш и тогава тѣ ще се доближатъ до формитѣ, които се намиратъ въ сѫщитѣ пѣсни: ви́д'ъш (III, 3, 100), бъ́ркъш (105), прил'ъ́гъш (III, 4, 89), прили́чъш, нава́ліъш, запа́ліъш (90), засви́ръш (92) и др., които макаръ и произлѣзли отъ *а*, стоятъ близу до рефлекса на неударено е, който може да бѫде *ъ*, може да бѫде *и*.

Следударено *е* въ малко думи дава *ъ*: о́ръл, пе́пъл, ве́чър, к'и́съл, а́нг'ъл, утѝшъл, ко́рън, пръ́стън, и то, както се вижда отъ приведенитѣ примѣри, не безъ влияние на аналогията отъ групитѣ ъл, ър. Сѫщо тъй: ка́мън, си́рънце, както и ко́рън, пръстън, не безъ значение на групата ън, (ен). У Рачевъ: ра́ніън, ве́нъц, та́нъц — Милетково (III, 4, 101 и III, 2, 109).

www.dlib.mk

Краесловно *е* запазза своя гласежъ по сжщитѣ причини, по които и *а* и *о* защото следъ него нѣма звукове, които да му въздействуватъ, а още и за това, защото като окончание, характерно за цѣли категории на речьта, се произнася непромѣнено: дéте, бóже (зв.), нóхче, врéме, пúле, кóйне, л'ýг'е, тръ́йне, мъ́же, сúнъве, вулóве, сърбе, бугáре, жéнте, мóмте, кýк'те, чáште, чéшмите, нúвте, удáйте и др., имáле, зимáле, глидáле, брáле, плитéйте, литáйте дунсéйте, пущéйте; прáве, чúне, нóсе, плéте, дáве, купýве, гдето даже *а* и *и* се изравнили съ *е* отъ другитѣ глаголи; въ наречията: мóшне, гóре, вик'е (вече), ище, óще и др.

Записаното отъ Рачевъ кóге (к о́ г е бúше цáр по зéмня, т о г е бúше мир по нéя (Кованецъ, III, 3, 101), не спада тукъ, защото тѣзи наречия се произнасятъ иначе: к о́ г а (или кóа) и т о́ г' и (отъ тóгай-тóгай — тóгъй-тóг'и), както самъ той е записалъ отъ Конско: „к о́ г а иде змей от гóра, т о г и съм жълта и зелена, — к о́ г а бéга змей във гóра, т о г и съм бéла и червена.“ (III, 4, 98). Като се има предвидъ, че Рачевъ не отбелязва редовно редукцията, пъкъ може би въ пѣсеньта е чувалъ *е*, а не *и*, формитѣ кóге и тóге се обясняватъ лесно: тóги се чува т о г е, а пъкъ коге е аналогия на тоге. Нѣкои случаи, въ които привидно се явява ударено редуцирано е като въ бúше (бéше), бис (без) „зúмиш отвóрето“ (Петрово, III, 3, 106), могатъ да се обяснятъ поотдѣлно задоволително: б и́ ш е напомня старата аористна форма бъı съ имперфектно окончание ше; *и* (като се има предвидъ, че тази форма е запазена въ бидé и въ бждаще време к'и биде, к'и бúдум), може да се приеме, че замѣстя старобългарско ъı. Но отъ друга страна, сжщата форма може да се обясни и като имперфектна т. е. *и* да е отъ неудярено е—ѣ. Въ първо лице тая форма гласи бъх, като ударението никога не се задържа на ъ, а винаги бѣга отъ спом. глаголъ, като отъ енклитика: яска бъх, яс бъх, нé бъх. Когато трѣбва да се употрѣби самичъкъ спом. глаголъ, тогава той гласи бéх: ти тáм бише? — бéх! За второ и трето лице бише сжщо тъй не носи ударение: дéк бише, нé бше, шó бише. Фактътъ, че *и* може да се изметне съвсемъ, безъ ударение, и че самостоятелно употрѣбенъ глаголътъ подъ ударение гласи бéх, бéше, потвърждава, че въ бише имаме редуцирано е — предударено или следударено — срѣдословно: он нé бше там. Ми ти тáм бише? Но се казва и б é ш е въ смисълъ: свърши се!

www.dlib.mk

Спомаг. глаголъ трето л. ед. ч. *е*, когато следва подиръ гласна, се съкратява въ й: шо́ ме ę (й) мѣка. Сѫщото може да се каже за всѣко следгласно неударено е: зайдно, за́ ędно или за́адно.

Бис вм. без — безъ ударение; бе́с или бе́з въ зависимость отъ следходната съгласна — съ ударение.

Зи́миш е контаминация отъ глаголитѣ зе́мум (да зе́мум, да зе́ам) и зиму́вум (зиму́ум, зи́мум).

О. — Освенъ въ краесловието, всѣко неударено о се редуцира въ *у*, което въ различни положения може да се различава степенно отъ етимологично *у* и почти никога не съвпада съ него: ут ту́к, ути́ъх, гу устъви́л, уста́ъвум, уста́нъвум, упра́ъвум, суре́дъвум (вторично о), скурну́вум, чуве́к, пуле́ка, супну́вумъ, съ супна́х (вторично о), вуло́ве, рудни́ни, суну́вум, суни́х, бучва́р, дуждо́вна во́да (вторично о, защото: сон, дош, бо́чва, та нѣма защо да изхождаме отъ стб. сънъ, дъждъ. бъчьва, за да казваме, че и ъ=у, както това прави Д. Мирчевъ, Бележки, 13), гуве́до, кро́тук, дуби́тук. чуве́кут, мѣжут, и др. Но: се́ло, гуве́до, но́во, ста́ро, мла́до, дибе́ло, ко́йнто, сва́тъвто, де́тто и др. Тукъ категорията е запазила о яснозвучно, но въ изречения често пѫти и краесловно о, намирайки се въ положение срѣдословно по отношение на ударението и неударено, се редуцира: де́ттǫ гу дъдéа, а́рнǫ му риче́; ву́йку му, та́тку му и др.

Въ притежателни форми като Стоя́къво, Мачу́кǫво, Се́ъво, Пе́трǫво, си́нъве, си́нǫвто, сва́тǫве, сва́тъвто, Юва́нъвите, Ма́мкǫве и много други отъ тоя родъ почти е невъзможно да се опредѣли точното произношение на редуцираното о въ суфикситѣ ов, ова, ово, ови. Голѣма е тенденцията обаче къмъ ъ, поради което и азъ на много мѣста въ материалитѣ си съмъ го отбележилъ съ ъ. По такъвъ начинъ излиза, че неударено о, освенъ у, дава и ъ, и то въ гореизброенитѣ случаи и всички други отъ тѣхната категория. Такъвъ рефлексъ на неударено о отбелязва и проф. Милетичъ въ Ропката: пъštes — вм. нощéс (Die Rodopemundarten) и пр. Разликата е въ това, че у насъ то е следударено, а тамъ предударено, и въ това, че влиянието на *в* въ ов е ясно.

Примѣри като: двýйца, трýйца, читвурýйца, кýга, кýй (вм. кой), дýри, не могатъ да послужатъ за доказателство, че въ гевгелийския говоръ сѫществува рефлексъ *у* вм. ударено

www.dlib.mk

о. И тукъ, както при случаитѣ а-ъ, ударението на фразата играе роля. Само за двýйца, трýйца и кýй може да се каже, че винаги стоятъ подъ ударение, но затова пъкъ формата куй не е твърде разпространена; формата кой е по-редовна.

Замѣнитѣ на ъ, ь.

Ъ. Въ гевгелийския говоръ, както и въ кукушко-воденския, изобилватъ примѣри съ изясненъ ъ: бóзил', бóчва, вóнка, вътóк, дóш, дрóбно, дрóбин, дрóбум, вóшка, сóн, сóнища, на сóйне, питóк, читвъртóк, звóниц, писóк, мóлчум, мóх, (изясненъ вториченъ ъ: еднóшка); сóпкум, сóпка, пóпук (пъп), тóги (тъгда) зóлва, клóбо, мóлзум, пóлно, нáпълни, наполни (Мак. прегледъ, III. 3 — 108-109), вонка, тóкмо, къкóв, вóнкъшна. Гдето това о отъ ъ е неударено, то се редуцира като всѣко неударено о въ срѣдословието: дубúтук (отъ добúток), крóтук (крóток), вóсук (отъ вторично вóсок — восък, стб. воскъ), свéкур (отъ свекор, стб. свéкръ). Тукъ можемъ да отнесемъ и члена за м. р. ед. ч. ът, който гласи ут отъ от: чувéкут, вóлут, грáдут койнут (затвърдѣло ь поради антиципацията: конь койнкойнут) и др. Въ мъртóвиц имаме изясненъ ъ, а не вметнато о. Въ столут. попут, царут, зетут, мъжут, прúятъл'ут. арніут, лóшіут пъкъ имаме уравнение на двата ера и изяснение въ о-іо-у-іу; тóкмо=тъкмо (точно); съ тóкмум=тъкмя се.

Не трѣбва да отнасяме къмъ случаитѣ съ изясненъ ъ въ о лабиализуването на ъ въ у, както е у всички глаголи първо л. ед. ч. сег. вр.: нóсум, úмум, прáвум, купýвум и др., и въ нѣкои думи като óсум, сéдум, сум, гдето ерътъ, който се е измѣнилъ въ у, е вториченъ. Въ Воденско глаголитѣ окончаватъ на ъм, което показва пжтя, по който е минала лабиализацията на а въ глаголитѣ на -ам и въ всички останали, които се повели по тѣхъ. И сега въ гевгелийския говоръ има форми пéам, прáам, úъм, óъм и др., въ които предходнитѣ гласни не позволяватъ ъ да се лабиализува напълно. Господинъ Рачевъ е записалъ въ своитѣ пѣсни примѣри като: седом, сом, саком, носом, знайом, стретом, сом, мисльом, но сжщо тъй и форми съ ъ: спростръм, исперъм, — съ а: имам, пошетам, земам, — съ у: дойдум, свéтум, седум, осум, па даже и съ и: исýшим. Въ записаното отъ Рачевъ по отношение на първоличното окончание все пакъ има нѣкаква последователность, която обаче не е издържана до край. Отъ с. Кованци има записани форми

www.dlib.mk

съ ом., когато въ това село, близко до Гевгели, се произнася чисто ум. Голѣмото разнообразие ясно говори за това, че вокалътъ въ това окончание не е твърдо опредѣленъ или въ самия говоръ, гдето той въ различнитѣ глаголи, въ зависимость отъ различнитѣ предходни гласни или съгласни се изговаря съ различни оттенъци, или пъкъ че не е билъ твърде ясенъ на записвача, щомъ като той единъ и сѫщъ звукъ бележи ту съ ъ, ту съ о, а, у, и. И въ дветѣ предположения има по нѣщо вѣрно, но повечко основание имаме да мислимъ, че Рачевъ въ пѣснитѣ е чувалъ *ом* вм. *ум*, защото иначе не може и да бѫде. Ако *ом* не бѣше отъ *ум*, то само́, по закона за неударено о (а въ окончанията на глаголитѣ то е винаги неударено; сум или сом е винаги енклитика) трѣбваше да стане у. Трѣбва, разбира се, да се помни, че това у, по своето произношение никога не е еднакво съ етим. у или съ у отъ ѫ, тъй че междинитѣ между воденското *ъм* и централното *ам* се запълватъ отъ *ум*.

Въ една пѣсень отъ Давидово (Мак. прегледъ, III. 4. 107) *со́м* стои подъ ударение (три пѫти), което може да се допусне само въ пѣсень поради музикалното ударение. Този примѣръ обяснява и другитѣ случаи.

Покрай думи съ изясненъ ъ срѣщатъ се и думи съ запазенъ или вториченъ, неизясненъ: лѣ́жа, бѣ́дник, мѣ́ска; повече въ групитѣ *ър*, *ъл*: ве́тър, мо́кър, се́къл, пе́къл, ублéкъл, то́пъл (Мирчевъ, Бележки, 26), гѣ́рб, ре́къл, е́дър, до́бър, бѣ́рчка, кѣ́рф. За изолираното у вм. ъ въ буга́рин, както и за я̥бу́лка — вм. я̥бѣ́лка, стана дума вече. Бу́мбър вм. брѣ́мбър е неясно. У Рачевъ: бѣ́мбър тѣ́пън чу́каше, цѣ́рвек сви́рка сви́реше (Мак. прегледъ, г. III, нн. 2 — 108, № 29).

Ь. Рефлексъ на стб. **ь** е *е*: ден, лен, ле́сно, ле́к, усте́н, те́нко, п*и*ко́л (неударено), т*и*мни́ца, те́мно, о́г*и*н (вж. Милетичъ, Bemerkungen и пр. 593); ъ вм. ь имаме въ лѣ́ска, мѣ́гла, мѣ́ска, цѣ́вте. Въ окончанието на членната форма за м. р. *-ьт* ь се изравнилъ съ ъ—у.

ър, *ъл* преобладаватъ надъ ръ, лъ: вѣ́рба, вѣ́рбница, дѣ́рво, гѣ́рне, но грѣ́нци; пѣ́рв, но прѣ́вно, кръф и кърф, бѣ́рдо, бѣ́рни, бѣ́рна, бѣ́ркум, бъркна́, бърбо́рум, убѣ́рнъвум, стѣ́рк, пѣ́рстен (Макед. пр. III. 3. 109), тѣ́рска (109), покрай трѣ́ска, (тръсть), тѣ́рн (— III. 4. 90) покрай трън, тѣ́рба, тѣ́рбе, дори отъ гради́на-гра̥ди́на станало гърди́на и гръдина;

www.dlib.mk

отъ граматúче-гръмътúче се развило гърмъдúче (— III. 3. 104); въртéшка, въртéно и др.; връснúк, вѣ́рх, но на врѣ́ут; гѣ́рк, гѣ́рме, гръст, връз (предлогъ), на̥връс, върху. *ъл*: — бългу́р, бѣ́ла, вѣ́лк, вѣ́лна, вълнáр, гѣ́лтум, дѣ́лго, дѣ́лък, дѣ́лга и др.; за̥глушъвум не спада тукъ; бугáрин, ако бѣше запазило л, пакъ щѣше да бѫде отъ група ъл, а не лъ, както е ябу́лка, но и ябѣ́лка (М. пр. III. 3. 109). Въ сънце (— III. 3. 108), която форма се срѣща нѣколко пѫти въ пѣснитѣ отъ Давидово, Миравци и Габрово, и жѣ́та (— 110) вм. слънце (— III. 4. 93 Кованци), и жълта (желта — III. 4. 95 Кованци) и жéлти — III. 3. 111 — Габрово) е отразено влияние отъ съседнитѣ говори — щипския, струмишкия и най-вече тиквешкия, въ които л отъ групата лъ изпада (Мирчевъ. Бѣлежки — 27).

„Сѫнце" намираме и у Шапкарева (отъ Гевгели—III. 7. 45). По-интересно явление е вокализацията на л въ нѣкои случаи, но тѣ сѫ съвсемъ малко: ео ми (вм. ел' ми), „соáтко" и „паога" (вм. „слатко" и „полога") (М. пр. III. 4. 94 Давидово).

Замѣнитѣ на ѫ, ѧ.

Носовски ѫ и ѧ. Остатъци отъ назализъмъ, може да се каже, нѣма никакви освенъ ако думитѣ ѕѣ́мба и рѣ́нка, рѣ́нки, и дветѣ многоупотрѣбителни въ живия говоръ, се смѣтатъ за стари. Ѕѣ́мба е желѣзарски инструментъ за пробиване дупки въ металъ или кожа, а рѣ́нка значи носна дупка — мн. ч. рѣ́нки. Въпросъ е, да ли рѣ́нка е стара мѣстна дума. Думата земин, земинта (Мирчевъ, 28) не е ясна. Облакъ не допуска тукъ остатъкъ отъ носовка. Въ Гевгелийско тази форма отъ зéмя се изговаря: на̥ зéмя̥та, на зéм"я̥та.

Йорданъ Ивановъ посочва името на едно гевгелийско село Дамбово[1] като на доказателство, че по тѣзи мѣста се е говорило нѣкога съ носовки. Сѫщото потвърждава Д. Матовъ (вж. Период. сп. XXXIX 474), който посочва на нѣкои български думи въ влахомъгленския езикъ (478, 479); „формитѣ като oglindalà, mâka и пр. показватъ, че и срѣдъ непосрѣдственитѣ български съседи на тѣзи власи въ неотколешно минало е

[1] „Въ Гевгелийско има с. Дамбово (дѫбово); така го наричатъ собствено турцитѣ, които сѫ запазили стария изговоръ, а българетѣ, подъ влияние на еволюиралия свой говоръ, изговорятъ Дабово" (Българетѣ въ Македония XXVIII).

www.dlib.mk

царувало сѫщото старинско изговаряне ѫ, „ѧ“). Къмъ всичко това може да се прибави и името на голѣмото потурчено влашко село, западно отъ Гевгели, Нонте (Ноте и Нжте). Срв. още думитѣ sрънцáла (очила), фънга (вж. въ речника).

Рефлексъ на стб. ѫ въ повечето случаи е ъ. За случаитѣ съ *у* вм. ѫ стана вече дума, срв.: рѫка, мѫка, мъш, път, зъп, мѣдро (наречие: кротко, мирно), гълъп, сѣбута, скъп, гъска, дън (Мирчевъ, 28), гнѣсин, гнѣсно, съд, тъпън, мѣтин, мътиница, вѣдица, въглин, ръш, вътóк, рѣжум (ръмжа), уфнѣтре, еднѣш (но и едношка, вторичнъ изясненъ ъ), кѣща, гѣста, гъст, уттѣде, рѣка, ръчóк, по пѣто (М. пр. III, 2, 93); спом. гл. сѣ, не съ, тúа съ: óни съ. Въ края на думи отъ ж. р. в. п. вм. носовката имаме *а*. Сѫщо и въ аористъ вм. оконч. -аха се чува -áа. Случаитѣ, които изобилватъ въ пѣснитѣ, събрани отъ Рачевъ, като ручóк, пат, мáшко, мáтен, рáка, мáка, сáбота и др. се обясняватъ съ влияние отъ съседнитѣ говори, и то навѣрно повечето отъ тѣхъ сѫ дошли заедно съ пѣсеньта, защото не липсватъ и въ самитѣ пѣсни: рѣка (III, 4, 90), нарѣчъм, покрай рáчи (ib.) път, лъката (— 91), по пъто (III, 2, 93).

ѧ. Редовенъ рефлексъ на ѧ е — *е*: мéсо, пéда, пет, пéта прéдум, прéдно, прéтум (ровя), рéса, рет, сéдум (седя), пръсикнá (пресекна), свитúа, свитú, тéшко, тéжум, тéглюм, трéсум, чéдо, грéда.

Гласната *ѣ* редовно е минала въ *е*. Освенъ въ нѣколко думи, въ които срѣщаме *а* вмѣсто по-старо ѣ: брáзда, цáдум, цáл, цáло, цаḑúлка, цáва, то редовно, по правилото за западнитѣ говори, е замѣнено съ *е*: цепум, грех, вéниц, дел, дéте, звéзда, лéса, прóлит, лéто, пéтле, сéно, леп, снéк, тéсто, жéнте, двéте, трúте, пръд (прѣдъ), пръку (прѣко), блъзé, рѣци (не е редукция, а аналогия), изгурéх, умрéх,изгурé, умрé, бел, билéе, дрéнка, млéко, срéда, рéпа, сéнка (чадъръ), лéто, плéва, чувéк. Въ млúво имаме *и* вм. *ѣ*, а тази дума е образувана самостоятелно или пъкъ е дошла отъ източнитѣ говори, гдето ѣ неударено се редуцира дори въ и.

Гласната *и* освенъ отъ редуцирано е (ѣ, о, ѧ) и отъ етимологическо *и* може да бѫде и отъ стб. ы: миш (м. р.), кúтка, бик и др. Нагледъ има запазено ъ въ нъ, въ (нас-нъ, вас-въ), в. п. мн. ч., но това може да бѫде и отъ по-нови на, ва (на̨, ва̨).

www.dlib.mk

дат. п. *ни*: ни й зимáа óфцте, но и: нъ а дъдéа кýк'та, както вече споменахъ по-горе за мą, тą сą. Въ суруватка, както и въ кукушкото учимéн (Мирчевъ, 24), гевгелийско ичумéн, *и* е вм. ъ. Облакъ правилно обяснява тукъ у-то вследствие на лобиализация предъ м, но за гевгелийското ще кажа, че и ч действува на *и* за да мине прѣко ю въ у (Macedonische Studien, 14).

Ним (=недей) навѣрно е съкратена форма отъ немóй съ редукция — нимóй. Пълната форма не се срѣща въ Гевгелийско. Навсѣкжде, гдето се срѣща *и*, може да се обясни или като етимологическо и или като рефлексъ на старо ъ, или пъкъ то е редуцирано е (ѣ, ь, е, ѧ), напр. въ пи́ле, миш, é син, дивóйка, диминѝк, тимни́ца, óгин, пи́нци, ичумéн. За óгин, диминѝк (както и за пъ́рвин, дéсин, въ́глин) вж. Милетичъ, Bemerkungen 593. Обяснението на проф. Милетичъ относно групитѣ ьм, ьн, дава възможность да се разбере и формата пи́нци (опьнци), която се различава отъ гореприведенитѣ примѣри само по това, че въ нея *и* е подъ ударение: ед. ч. пи́нук споредъ глагола упи́йнум (опъвам). Приемливо е въ случая влияние на глаголната форма, за образуването на която сж помогнали сжществуващитѣ форми като върúйнум, покрай върнýвум, скурúйнум, покрай скурнýвум, и особено супúйнум (спъвам) покрай супнýвум.

За *и* вм. а въ дилéко споменахъ, какъ може да се е развило прѣко д'ълéко. Въ лисица нѣма защо да се очаква е (ѣ) следъ л, както казва Мирчевъ, който намира необясними и думитѣ дилéку, огин и упи́нци, защото е все едно, дали *и* или *е* (ѣ) е тукъ първоначално, щомъ като неударено е (ѣ) и въ лисúца дава пакъ *и*.

Проф. Милетичъ (цит. с.) отнася къмъ случаитѣ тимница и пр. и сричката чум (-чьм) въ ичумен. Тукъ трѣбва да се прибави и наречието чýму (отъ чьму), което и до днесъ е твърде живо въ гевгелийския говоръ, па и въ други западни говори (въ дебърския, вж. Лазаръ Димитровъ, Изв. на сл. семинаръ I. 272): чýму мей? чýм' тей? — защо ми е, защо ти е.

Между съгласни, особено предъ опредѣленъ членъ *и* почти изчезва (въ отворени срички): кýк^{i}те, жéн^{i}те, мóм^{i}те и др.

Предъ гласна или между две гласни *и* различно се промѣня, напр. шó те й вм. що ти е; са а вм. си а (я), к'аа вм. к'и (ке) а; já й jъ (ето ги — já (г)и jа).

www.dlib.mk

Съгласни.

Чрезъ j се унищожава зѣвътъ само въ нѣкои случаи въ началото на думата: ја́йце, јас, јътѣрва, јъбу́лка, јад, ју́ниц. ја́дум, ја́гне, ја́ре, ја́к, ју́зда, јуна́к; напротивъ: еди́н, ади́н, изи́к', или́н, е́син, у́тре, у́ста, у́о (ухj), у́жина, уби́ъм, о́чи, о́гин, у́бъв, зънъа́т, уда́а, ва́а, та́а, зна́ът, мо́а, тво́а, зна́е, зми́а, ти́а̨, ви́а̨, ни́а̨, пе́ам, се́а̨м, пе́е, се́е, се́коа, ни́коа. Сжщитѣ примѣри у Мирчевъ сж посочени по кукушко-вод. говоръ).

j не стои на мѣстото на г' въ а́г'измо. Както мисли Мирчевъ, а е тъкмо вгя́ъи, обратно х' е вм. j: не е змей, а змех'.

ц ъ р, а не чър или чер: цъ́рин, църна, църно, цре́во, цре́ша, църни́чка, цъ́рква, църни́ло, цъ́рвик, църли́ф, църве́н, цъ́рпум, цре́п, но: черга.

Замѣнитѣ на tj, dj.

Откъмъ замѣнитѣ на tj, dj гевгелийскиятъ говоръ издава най-различни влияния. Срещу нок' (добра но́к'), к'ерка, све́к'а, вре́к'а, стре́к'а, ку́к'а, ве́г'а, ме́г'а са́г'и, д и с а́ г'и (гръцка дума, не спада тукъ), по́вк'е, к'е, ви́к'е, вурк'и́на, съ сик'а́вум (сѣщам се), ме́г'у, нъо́г'ум и др., такива думи, въ които к' и г' които могатъ да се считатъ за проникнали отъ северъ, имаме и думи съ к' г', произлѣзли на мѣстна почва и не сж замѣна на tj dj, а на меки т и д: сва́к'а, цве́к'е, ко́ск'и, л'у́г'е, пре́г'и, за̨о́г'е и др.

Не липсватъ обаче и думи съ *щ, жд*: ба́ща, къ́ща, сно́щи, га́щи, пра́ща (=пра́шка), ле́ща, кра́жба, чу́жди, повечето отъ които се срѣщатъ и въ силно умекченъ видъ — ро́жг'ум, фа́шк'ум, зъо́жг'е, нъо́жг'ум, га́шк'и, но и га́щи, па и га́к'и, което показва, че последното е по-ново. Тукъ трѣбва да отнесемъ и щ, жд отъ скj или стj: пу́щувум, по́щум, щи́ца (дъсчица) или отъ д- т— пръпа́жг'ум, уждйра̨м и др.

Въ други случаи вм. щ се явява ш— мо́шне, шо, ни́шълк'и, ни́кугъш (никогажд).

Вторични к' г' изобилватъ и въ севернитѣ села, което показва, че и тамъ к' г' не сж само външно влияние: „на пък'е и распък'е“ — Габровци (М. Пр. III. 3. 112); „от бра́к'ата ми е дадена“ — Кованци (зап.) (III. 4. 92); „гро́здье“ — Миравци (III. 3. 109); „цве́кье“ — Милетково (III. 4. 90); „тре́кьето“ (— 92); лю́г'е и др.

www.dlib.mk

Въ много случаи палаталностьта е изчезнала: да ро́дум, да фа́тум, пре́дно, руде́н, плате́н, пузлатен. Окончанието к'и е прокарано въ всички деепричастия: има́к'и, пръкъжува́к'и, лижа́к'и, jъде́к'и, бига́к'и, биде́к'и, уде́к'и, пийк'и, (пѣйк'и и пиейки) тича́к'и, търча́к'и.

Съгласнитѣ *л, н* въ зависимость отъ гласнитѣ, следъ които се намиратъ, биватъ твърди или меки: не́го, ни́ва, силя́йне, мел'ум, ме́лиш, ги́ниш, ро́ниш, по́ле, зима́йне, дава́йне — този е обикновеният имъ изговоръ, който не отива до н', л'. Относно *н* може да се предполага, че нѣкога се е изговаряло много меко въ отглаголни сжществителни като има́йне, нусе́йне, jъде́йне, пли́те́йне, сиде́йне и мн. др.; въ сжществ. м. р. мн. ч. — силя́йне, ступа́йне, въ сжществ. отъ ср. р. кучи́йна, пръси́йна, jъгни́йна, мъчи́йна, гъйли́йна, въ прил. си́йн, си́йно, си́йна, си́йни; въ сжщ. м. р. кой́н, пъръмо́йн и мн. др. Преметнатото j напомня нѣкогашната мекота на н". За *л* освенъ това, което се каза, може още да се каже, че то предъ а, о, у се чува малко по-гутурално отъ срѣдно л: пал'ум (паля, но: па́лум (търся) — и така си остава въ цѣлото спрежение: пал'иш, пал'е и т. н. или па́лъш, палэ и т. н.: а́лум (опипвам), а́лъш, а́лэ —; и дветѣ форми сж отъ по-стари: па́лам, па́лаш, па́ла, а́лам, а́лаш, а́ла. Меко *л'*: ил'а́да, бусил'ук, л'у́л'ък, бл'е́е, пите́л'ки, ниде́л'а, бол'ка, зе́л'ка и др.

Р е винаги твърдо: уфча́р, уфча́рут, царут, ца́ро (зв.).

Всички звучни съгласни въ края на думитѣ се чуватъ като беззвучни: боп, леп, зоп, лоф, диф, праф, гло́к и др.

S се чува освенъ въ стари думи като sве́зда, sъ́мба, нъра́нsa, sа́стра, sво́н — и въ нови: sърsъва́т, sи́ври, sъмбу́л', sи́ф, на́sът.

Ц (дж): цу́це (джудже́), ца́фкэ, цинс, цан-цин ца́снум, цам, ци́ш, тенцъре, ма́нца, пинце́р, Странца, цеп, циле́зо, цумбу́ш, цизда́нка, цъмба́с, цъндърма́, мъцу́н, аци́а, цъмъда́н, синци́р, церъме́, филца́н, циндем, цъми́а, търцума́нин, ци́бри, цубе́, цизве́, цула́н. Повечето отъ тѣзи думи сж турски.

Началното *в* предъ съгласнитѣ с, з, изпада: се́, си́те, зех, зи́мум, но фле́ди и фто́р.

Началното *х* изпада: Ри́сто, амба́р, абе́р, ем, о́дум, а́йде, о́ро, а (-ха), апну́вум, у́бъв. И междугласно х не се чува: ду́е

www.dlib.mk

(духа), за̥о́г'е (захожда), ба́а (бѣха), сна́а, но́съа, дунсе́а, густи́а, риче́а, уре́е, ма́ам. Въ имперф. и перф. 3 л. мн. ч. *х* редовно изпада. Освенъ това *х* изпада въ срѣдословието и предъ съгласна: ма́ни го, пулу́пъвум, или следъ съгласна — бъ́ла. На края на думитѣ х винаги се запазва: виде́х, уре́х, стра́х, сирума́х, кужу́х, но кужу́ут, сирума́ут, уре́ут, врѣ́ут; връх, влах-вла́ут, мех-ме́ут; к'и до́йдъх, к'и ви́дъх, к'и нъпра́въх и т. н. Въ 1 л. мн. ч. перфектъ х сѫщо тъй изчезва, както изчезва изобщо въ срѣдословието: мини́ме, виде́ме, пръви́ме, нуси́ме, обаче въ имперфектъ то се задържа въ сѫщата форма: ме́нъхме, гле́дъхме, пра́въхме, но́съхме и др.. Явно е, че разликата се дължи на ударението, което въ първия случай, понеже е близу до х, не позволява на последното да се учленява напълно.

Други примѣри за х: фа́лба, фа́шк'ум, и́тър, аирли́а, о́дум, леп, ил'а́дам; му́а, ме́а̥ве (мехове), кужу́х-кужу́ве, ветук (вехт), върс (на̥връс), върху, но́хче (вм. ж), фехче (вм. с).

Вметнати *т* и *д*: стре́бро, стре́к'а, страм, стра̥мо́та, съ стръму́вум, здрел, ждребе, издри́гум, стре́да. Въ думата сѣ́рце д изпада (сѫщо Мирчевъ, 31). Между две гласни и непосрѣдствено следъ ударение д изпада, като вследствие на това, гдето е възможно, става сливане на дветѣ съседни вече гласни, а другаде предходната гласна се удължава за смѣтка на втората: грēіте (гре́дите), лӯъто (лу́дото), кла́й, кла́йме, о́йме, к'ио̄м. Но когато д е предъ ударение, то се запазва: клъде́йте, уде́йте. Тукъ спадатъ и питна́йсът, пе́асът, чти́рсът и др. отъ петна́десет, пе́десет, четири́десет (гдето е въ отворена сричка *е* сѫщо тъй е изчезнало поради силна редукция) Изчезването на д следъ ударение изглежда закономѣрно въ гевгелийския говоръ. Въ началото и въ края на думитѣ т и д не изчезватъ, както това е отбелязълъ Мирчевъ за кукушкия и воденския говори (31). Не се казва рупо́те, го́спу, на́за, а: трупо́те, го́спут, на́зът (и нъза́ди). „По аналогия на и 3 л. ед. ч. и 1 и 3 мн. сег. вр. гърленитѣ г. к се измѣнятъ и въ 1 л. ед. и 3 л. мн. ч. въ небни съгласни, напримѣръ: мо́жум, пе́чум, мо́жът, пе́чът, мо́жъм, пе́чъм, мо́жът, пе́чът“ (Мирчевъ, 32). Това важи и за гевгелийския говор: мо́жум, пе́чум, се́чум, мо́жът, пе́чът, се́чът, но пла́кум (пла́киш, пла́кэ), бе́гум, бе́г'иш, бе́гэ, пла́кът, бе́гът.

www.dlib.mk

Ск дава *цк*: турцко, бугарцко, водинцко, сулу̀нцко, иримѝцки (Макед. прег., III, 3, 105), де́нцки (III, 2, 104).

Въ ного м е изпаднало предъ н. Въ ра́мно, угламник, племна и др. м. стои вмѣсто в.

Казва се въстъга́рка и мъстъга́рка. Т въ ст предъ друга съгласна изпада: пура̥сна́ло, юна́сво. Въ пуледнѣвум *г* е изпаднало предъ л. Въ пъйтон — *п* е вм. ф. Въ флеве — *в* вм. з, можеби преко формата флезва. Въ флегле г вм. з. Въ бърго — сѫщо. Въ пъртал — т. вм. ц. Изпаднало е начално в въ до̥ви́ца и пригну́вум (впрегам). Въ уфнѣтре в е запазено, но се казва и — нѣтре.

Подобно на д следъ ударение изчезватъ и з, ж: фле́йш (фле́зиш), мо́йш (мо́жиш).

ч вм. пш: чини́ца, чини́чка.

Измѣтане на междугласно *г*: са́а вм. се́га.

Въ пашка, пи́нци вм. опашка, опинци се изпуска началното о.

Въ чир (цирей) имаме ч вм. ц.

Форми.

Имена.

Сѫществителнитѣ имена се групиратъ главно по окончанието на множествено число. Въ повечето отъ тѣхъ това окончание е *е*, а въ една по-малка група *и*. Множественитѣ форми съ окончание *-е* сѫ се образували по подобие на събирателни имена отъ срѣд. род. ед. ч., схващани като множествени, напр.: све́куре, ниша́йне, алтѣ́йне, къръмфи́ле, чура́пе, го́сте, мѣ́же, ирге́йне, армаса́ре, де́вире, ку́мъве, сва́тъве, учи́тъле, ристе́йне, буга́ре, гувида́ре, ро́бе и др. Както се вижда отъ примѣритѣ, тукъ сѫ се изравнили всички стари склонения. Изключение правятъ окончаващитѣ на г, к, х въ ед. ч.: враг-вра́зи, чуве́к-чуве́ци, юна́к-юна́ци, вълк-вѣ́лци, купу́к-купу́ци, пъпу́к-пъпу́ци, къврѣ́к-къврѣ́ци, влах-вла́си, пито́к-пито́ци, дуби́ток-дуби́ци, уџа́к-уџа́ци, читвърто́к-читвърто́ци, бухчълѣ́к-бухчълѣ́ци, димини́к-димини́ци, бег-бе́зи, куфче́к-куфче́зи. И отъ дветѣ тѣзи категории се употрѣбятъ двойствени форми, и то не само, когато предъ тѣхъ стои числително име, напр.: два пѫта (отъ пѫтища), въ преносенъ смисълъ: „сто пѫта ти ка̥жахъ!“; „чтири по́па уф адно́ шише — два̥на́йсът о́џи на

www.dlib.mk

адно́ вѣже игра́ат". На това смѣсване на дв. ч. съ мн. се дължи и формата „двеста" вм. двесте.

Още по-малка група образуватъ сжществителнитѣ отъ м. р., които въ мн. число иматъ окончание -ища: път- пѣтища, плет- плѐтища, дворъ- дво́ръве, но и дво́рища.

Въ пѣснитѣ на Рачевъ се срѣщатъ и примѣри съ окончание -*и* въ мн. ч. при имената отъ първа категория, което се обяснява, както и всички други отклонения отъ основнитѣ черти на гевгелийския говоръ, съ външно влияние, но често и съ влияния отъ съседни думи въ самата пѣсень. Така напр., следъ „посе́стрими" (ж. р.) е употрѣбено „побра́тими" вм. побра́тиме" (III, 3, 105). Въ „на́ гости" е запазенъ старъ винит. падежъ мн. ч. по и-склонение. Въ дво́ри имаме имен. пад. мн. ч., но се казва и „дво́ре:" попови дворе (съб.); срав. още сърпи покрай сърпе; две дру́ми (III, 4, 99); „я излѐзи ма́ле, я вонка на дво́рье" (III, 4, 95), „неве́ста си дво́рье мете, дво́рье мете, сълзи ро́не", (93).

И тритѣ споменати категории сжществителни отъ м. р. получаватъ еднакъвъ членъ за ед. ч. -от (о̯т-ут), у прилагателнитѣ -ј у т (отъ и о т): све́курут, ниша́нут, алтѣнут, чуве́кут, вра́гут, вълкут, плѐтут, пѣтут, а́рнют, ло́шют, бе́лют (отъ а́рниот, ло́шиот, бе́лиот).

Въ множествено число обаче тритѣ категории пакъ се разиждатъ и по отношение на члена. Първата група окончаваща на *е*, получава членъ *то*, което показва, че обобщението въ едно окончание е дошло, както се каза вече, по подобие на събирателнитѣ сжществителни, тъй че както отъ пърте, лю̀ге имаме пърт'то (пъртето) лю̀йто (лю̀дето), така и отъ све́куре, алтѣйне, дво́ръве — све́курто, алтѣйнто, дво́ръвто. За изчезването на *е* предъ члена поради редукция стана дума въ фонетиката. Втората категория, окончаваща на *и*, както и всички сжществителни отъ ж. р., окончаващи тъй сжщо на *и* получава правилно членъ -*те*: вълк-вѣлци-вѣлц^{i}те, чуве́ц^{i}те, вра́йзте и др. Тукъ спадатъ и нѣкои форми м. р., които въ единствено число окончаватъ на -о, които, безъ да измѣнятъ рода си приематъ членъ за ед. ч. то (ср. р.), но понеже мн. ч. образуватъ по аналогия на сжщ. отъ типа вълци, чувеци, въ мн. ч. приематъ и тѣхния членъ *те*. Така напр. чи́ко вуйко, де́до, съ членъ: чи́к'то, вуйкуто, де́ото — мн. ч. чи́къвци, вуйкъвци, де́дъвци — съ чл. чи́къвцъте, вуйкъвцте, де́дъвцте.

www.dlib.mk

Тукъ трѣбва да се отнесатъ и всички прилагателни отъ м. р., които поради окончанието си *и* въ мн. ч. иматъ членъ *те*: цѣрните, бе́л'те, ло́ш'те, юна́къв'те и др. Третата категория сжщ. отъ м. р., оканчаващи на -ища, иматъ членъ за мн. ч. *та*: пѣтищата, пле́тищата. Разбира се, понеже този е членътъ за ср. р. мн. ч., може да се предположи, че промѣната е станала още въ ед. ч., напр. покрай тресáвище, стърни́ще и пле́тище, та отъ тукъ и плетища. Аналогията естествено е дошла отъ срѣденъ родъ, но едва ли е станало това въ ед. число, защото, ако „плетище“ можемъ да кажемъ, при все че не намираме такава дума вм. пле́т, не можемъ да кажемъ пътище, та отъ нея да произвеждаме множественото число. Освенъ път, въ гевгелийския говоръ се срѣща (споредъ пѣснитѣ на г. Рачевъ) и форма „пък'е“ (пътье) — „распък'е“, което още не е „пътище“, защото е сжщинско събирателно и нѣма отъ него множ. форма разпъ́к'ето.

Къмъ трета група трѣбва да отнесемъ и думитѣ бра́тя-бра́тята, дву́йца-дву́йц'та, тру́йца-тру́йц'та, читвуру́цта.

Думитѣ ми́ш, па́мит, бла́говец сж промѣнили рода си, като се схващатъ за думи отъ мжжки родъ: ми́шут, па̀митут.

Женски родъ множ, ч. редовно окончава на -*и* съ членъ -*те*, же́ни, мо́ми, сълзи, нивéсти, пуга́чи, но́к'и, звéзди и пр. И тукъ намираме отстжпление отъ това правило въ пѣснитѣ събрани отъ Рачевъ. Въ „ръце“ „бе́ли ръ́це разширу́ве“ с. Кованци. (М. Пр. III, 3, 103) е запазено двойствено число; оконч. -е срѣщаме и въ думата погаче: ти пога́че не я́деш, на пога́че мири́сиш.“ с. Петрово (ib. 105). Въ една пѣсень намираме „со ма́щко де́те ув ръ́ци, со друго дете на съ́рци,“ с. Габрово (ib. 110, № 52). Тукъ съ́рци може да е старъ мѣстенъ падежъ.

Сжществителнитѣ отъ срѣденъ родъ за мн. число окончаватъ и на -ийна — окончание, размножило се по подобие на множествени форми, оканчаващи на -иня, срав. напр.: ку́че-кучи́йна, гю́бре-гюбри́йна, съ́рце-съ́рци́йна, цвéк'е-цвики́йна, отъ пи́ле-пили́йна, но и пи́лци, скри́пче (скрипец) скрипчи́йна, но и скрипци, по́ле, поли́йна и т. н. Съ членъ: кучи́йнта, гюбри́йнта, пи́лцте.

Окончанието за всички м. действ. причастия въ мн. ч. е *е* а не -*и*, както се срѣща спорадично по пѣснитѣ у Рачевъ: виде́ле, фъти́ле, клъде́ле, риче́ле, знъя́ле, има̀ле,

www.dlib.mk

нима́ле, да̀ле и т. н. Тази форма, както и формата на ед. ч. трето лице за третѣ рода се употрѣбява като опредѣленъ глаголъ: он виде́л, а, о, о́ни виде́ле (Вж. по-долу описателни времена).

Думата б а̨ б л ′ о́ к, образувана по подобие на д е д л ′ о́ к, е отъ мжжки родъ, при все че значи баба.

Въ „родъ рода не ране, тешко́ кой а нема“ мѣстоимението *а* (я) показва, че „р о д а“, родителна форма съ винително значение, се схваща като женски родъ. Сжщото е станало и съ думата д о м а: въ „к′и со́м до́ма“; тя има адвербиално значение и е престанала да се чувствува като сжществително, но срѣщатъ се изрази „на̨ до́м′та“ (на домата), „мо́йто до́ма“. Думата ден е отъ м. р., но въ наречията уна́дин, ва́дин, д е́ н т а (срв. но́к′та) тя се схваща отъ ж. родъ. Звателниятъ падежъ отъ коледа — к о́ л ′ д е въ гевгелийския говоръ е измѣстилъ именителния и по такъвъ начинъ тази дума приела срѣденъ родъ. Думата п и с о́ к се схваща да е отъ ж. р. — п и с о́ к т а (— ib. 92); ж и́ в у т е отъ женски родъ: в а́ а ж и́ в у т. Думата край, мн. ч. краища, има и двата рода: а д и́ н к р а й, но и к р а́ й т а, в а́ а к р а й, т а́ а к р а й; формата м и́ с л я (ми́съль) се е образувала по аналогия на другитѣ женски имена.

Освенъ въ наречията думата день се срѣща и самостоятелно употрѣбена въ ж. р.: та́а ден (М. Пр. III. 2. 99). Сжщо тъй — „съта ро́да“. Въ пѣснитѣ у Рачевъ се срѣщатъ думи съ измѣненъ родъ, които въ живия говоръ сж непромѣнени: а́зно (вм. а́зна) (III. 3. 106); де́до — „е́дно де́до“ (вм. еди́н де́до), „ста́ро де́до испъдна́ло“ (III. 4. 92), което впрочемъ не е необяснимо, като се има предвидъ воденскиятъ говоръ; „в едно ма́ӑло“ (вм. ма́ала) (— III. 4. 93), „юручките ма́ала“ (93).

Като допълнение къмъ членната форма за м. р. ед. ч., ще спомена разнообразието, което сжществува и въ това отношение въ пѣснитѣ у Рачевъ. Тукъ се срѣщатъ форми съ о, у, от, ут, ою: юго (III, 3, 101), мале́чкьо (104), под яво́ро (108), н е й н и та́тко (109), на сара́йо (110), на боста́но (110), в пито́ко, от руче́ко, по́по, от гра́до, като сне́го, на бре́го, ув бърда́ко, пи́санот, на белбе́ро, м о́ ю та́тка, т в о́ ю та́тка, във бърда́ко, зме́йо, край В а р д а́ р у, воденича̀ро, ца́ро, по пъ́то, с′канта́ро, за ку́мо, ку́мот,

www.dlib.mk

Което се каза за първоличното окончание на глаголитѣ въ сег. вр. -ум, сжщото важи и за този случай, тъй като и тукъ трудно може да се установи точниятъ изговоръ на у отъ редуцирано о въ затворена следударена сричка. За Гевгели и за най-близкитѣ до него села, възъ основа на събранитѣ отъ мене материали установявамъ *-ум*, но тъй като въ пѣснитѣ у Рачевъ се срѣщатъ и форми като „бърдáкот“ — Кованци (III, 3, 103), „малéчкьо“ (104), „кóйнот“ — Габровци (111), „бърдáко“ (III, 4, 91) Милетково, „твóю“ (—93) Кованецъ, „мóю“, сарáю (III, 3, 150) „сърпу“ (III, 4, 94) Давидово, „змéйо“, Койнско (III, 4, 98) — ще трѣбва да се допусне, особено за севернитѣ села, че има и такъво произношение на члена за м. р. вънъ отъ Гевгели. Това произношение обаче не може да се различава много отъ споменатато съ оконч. -ут. Допускамъ, че въ севернитѣ села крайното *т* не се чува съвсемъ ясно, но и тамъ неговото присжтствие се чувствува въ редукцията на о и jo въ у и jу: мóю, твóю, сърпу предполагатъ моют, твоют, сърпут, защото иначе о и jo въ краесловие, особено на северъ отъ Гевгели, гдето редукцията е по-слаба, не биха се редуцирали. При това трѣбва да се помни, че тѣзи форми, както и всички гореизброени, се намиратъ въ пѣсни.

За „мáлой“, „мáлкай“ и други такива форми смѣтамъ излишно да говоря, защото ги има и въ други български народни пѣсни.

Падежни остатъци, освенъ въ пѣснитѣ и въ наречията (adverbia), почти нѣма: по вичéри, Кованци (Мак. пр., III. 3. 109), до гърдúни (103), отъ зáстра (104); úмиш чúко сúна за жинéйне? сúна тáто-му се моли (104), на гости (107), стреди грáди (109), мойта грóба (112), моя грóба (112), низъ тоя грáда Битоля (III. 4. 90), на висóка рúда, отъ мáла кошáра (III. 4. 92), дур до бóга, жими брáта (96), около града Солуна (96), бого се моле (98), уд зéми (у мене) уф срéди мóрто, бога моле (III. 2. 104), на земи (у мене), дóма, нъдзáди, уф зéми, нúдом (III. 3. 103), дáром (107), дéйнье, нóкье, мáлце (107), пладнúна (109), мошне, негдин? (III. 4. 98) некни? (онзи день); момата да падне на тáткому двóре (III. 4. 98); формитѣ сина, както и рода, гроба, рида, въ пѣснитѣ се употрѣбятъ и въ им. п., както се обясни по-горе.

Прилагателнитѣ, като не говоримъ за фонетичнитѣ различия, по нищо не се отличаватъ отъ формитѣ въ

www.dlib.mk

други наши говори. Членътъ за м. р. ед. ч. окончава, както казахъ вече, на -јут отъ по-старо -иот, което се срѣща въ западнитѣ мак. говори. Въ мн. ч. всички прилагателни за тритѣ рода иматъ окончание *и*, а съ членъ -те, за ж. р. ед. ч. -та, ср. -то. Въ мн. ч. предъ члена *те* следударената гласна *и* въ отворена сричка често се елидира: цървéн'те, бéл'те, но цѣрните. Обикнатата народна форма на притежателно прилагателно се срѣща често и въ Гевгелийско: „пóпови двóре“ (Габрово, III. 3. 111), брáтово (III. 4. 90) левенóва (96), цáревото (III. 2. 118), юнáкъви (у мене). У Шапкарова намѣрихъ и форма б о г' о (яйце) (Ш. Сб. III. 7. 45), мóмини и др. Тукъ трѣбва да се отнесатъ и имената на селата Мачýкъво, Стуякъво, Валáндъво, Побрéгъво, Дáмбово, Гявъто, а сжщо тъй и нарицателно отъ фамилно име Мамкъве-Мамкъвци, Гонъве-Гонъвци, Бишйръвци и др. Въ всички тѣзи случаи, както и изобщо въ мн. ч. отъ м. р., като синсúнъве, град-грáдъве, о-то се чува по-близу до ъ, отколкото до у, но това още не е редукция на о въ ъ, защото това е почти само въ това окончание о в (е), о, овци, което ясно показва, че произношението на о като ъ се дължи на следходната съгласно *в*.

Звателенъ падежъ: сúно, чúко, Стояне, Марýшко, мáле, к'éрко, сестрúчко, цáро, сéстро, брáто.

Мѣстоимения.

Лични (по образеца на Мирчевъ, Бележки, 37).

	1. лице	2. лице
Ед. ч.	Им. п. іас, іáска	ти
	Вин. мене, мене-мъ, мен-мъ	тéбе, тéбе-тъ, тéп-тъ, тъ
	Дат. нá мéне, нá мéн-ми, ми	нá тéбе, нá тéп-ти, ти
	нúъ (ния)	вúъ (вия)
Мн. ч.	нас, нáс нá, нъ	вас, вáс-въ, въ
	нá нáс, нá нас ни, ни	нá вáс-ви, нá вáс-ви

Възвратно мѣстоимение 'си: си а зимáа; винителенъ п. съ: збéр съ мáлце.

Показателни: *он* е третолично мѣстоимение, ж. р. -óна, ср. óно (употрѣбя се безлично въ ограниченъ смисълъ, като книжовното *то* въ „то се знае“); т óа (м. р.), т áа (ж. р.), т óо (ср. р.); в óа, в áа, в óо (или вóа), мн. ч. в йа, т йа. Въ вàдин и унáадин имаме ж. р. вáа, онáа, защото ден, както

www.dlib.mk

видѣхме по-горе, може да бѫде и отъ женски родъ. Сѫщитѣ форми обаче могатъ да се обяснятъ и другояче: онáй ден (централнитѣ говори), следъ изчезването на йотацията, станало онáден, а отъ вóа ден поради асимилация и стѣгане се получило вáдин. Въ централнитѣ говори — овáй ден е по-далече отъ така обяснената форма.

Третолично мѣстоимение за именит. пад. станало старото показателно óн, óна, óна.

Вин. п. нéго, нéго го;

Дат. на нéго, на нéго му, му;

Ж. р. — вин. нéа „*а* зúма и нéа“, дат. и, нъ нéа и: и дъдéа нъ нéа; ср. р. вин., го, нéго гу: гу зúма и нéго;

Дат. му, нъ него му;

Множ. ч. им. они; вин. — них, ин, дат. му, нъ нúх му.

Една синтактична особеность е, че третоличното мѣстоимение дат. п. мн. ч. гласи му: му дал вм. *им* дал; му гледал, вм. *им* глидал и др.

Притежателни мѣстоимения:

мой, мóа, мóе (безъ йотация),

твой, твóа, твóе,

нéгуф, нéгува, нéгъво,

нéйн, нéйна, нéйно, нúйн, нúйна, нúйно.

Мн. ч. мой, твой, нéгъви, нéйни, нúйни.

Съ членъ: мóют, мóйта, мóйто, твóют, твóйта, твóйто, нéгувют, нéгувта, нéгъвта, нéйнут, нéйните, нéйн'то, нúйн'ут, нúйнта, нúйн'то; мойте, твóйте, нéгъвте, нéйнте, нúйнте.

Въпросителни: кой, кóа, кое (безъ иотация), мн. ч. кóй и кýй: кýй знáе! (Мачуково); кýй пáри, куй алтѣйне (Стояново); вин. кóго, кóа, кóй-гу, кóа-а, кóе-го; дат. е равенъ на именителенъ съ предлогъ: нъ кóй, нъ кóе.

Срѣденъ родъ кóе се чува повече кóо-кóа. Дат. е равенъ на винителенъ съ предлогъ: на кóго, на кóа, нъ кóго. Чúй, чúе, чúа(е), ка(как), кóга, дéка, кóлко, къкóв, а, о, и.

Относителнитѣ мѣстоимения сж замѣстени и въ тритѣ рода отъ шо (що): чувéкут, шо гу фътúа; жéнта, шо а видéме; дéтто, шо гу утипáле; дéцта, шо й зимáле.

Опредѣлителни мѣстоимения: тъкóф, тъквá, тъквó, тъквúй, унъкóф, унъквá, унъквó, унъквúй; сът, сѣта, сѣто, но мн. ч. сúте, а не сѣти (М. пр. III, 2, 108).

www.dlib.mk

Сънóк'[1] или санóк' Мирчевъ (17) обяснява отъ вся нок' и навѣрно е правъ, но не е много невѣроятно тукъ да има остатъкъ отъ старото показателно мѣстоимение сь, си, се. Формата сúнок', сжществува въ западнитѣ македонски говори. И въ гевгелийско тя има сжщото значение и значи снóщи срав. сръб. сúноћ.

Старъ остатъкъ отъ дателенъ падежъ представлява мѣстоимението чýму (стб. чьму) обърнало се вече въ наречие: чýму те й да слýшиш; чýм' тей?

Глаголи.

Сегашно време.

Глаголитѣ иматъ най-опростенъ видъ въ гевгелийския говоръ, но сжщо тъй и най-интересенъ поради голѣмитѣ промѣни, станали въ тѣхъ, главно по фонетични причини. Сжществуватъ много паралелни форми, което показва, че нѣкои фонетични явления сж още въ процесъ, или пъкъ че гевгелийскиятъ говоръ и въ това отношение подлежи на различни влияния. Окончателната форма ще зависи отъ победата на едно или друго влияние. За примѣръ може да се посочи изчезването на нѣкои съгласни — з, ж и особено на д между гласни и следъ ударение: флéзум, но покрай флéзиш се казва и флéйш; клáдум, и клáам, клáйш. По-трудно изчезва д въ 3 л. ед. ч.: дáде, бúде, клáде. Въ последния глаголъ д е съ тенденция да се елидира, защото се чува и клáе (съ зѣвъ). А въ дóъм (вм. дóйдъм), дóйш (дóйдиш), дóе (дóйде) то е изчезнало вече. При разглеждането и на останалитѣ глаголи могатъ да се констатиратъ много подобни явления. Станали сж такива промѣни, които сж довели думата до неузнаваемость или до съвпадежъ съ други думи и съ друго значение: дóъм (дóйдум) и дóъм (дóя), дóйш; само дойде още се крепи, но и тамъ, както казахъ, изпускането на д е почнало. Въ мн. ч. формитѣ сж еднакви и у двата глагола: дóйме, дóйте, дóят, при все че вм. дойме (отъ дойдум) се употрѣбятъ още и дойдиме (дойдите, дойдът).

За изравнението на всички глаголни окончания въ едно окончание -м малко може да се прибави къмъ това, което е казалъ Мирчевъ (Белѣжки, 41).

[1] Сънóк' — наистина значи цѣла нощь (вся нок').

www.dlib.mk

Промѣната по аналогия е действувала по сжщитѣ закони, по които и много глаголи въ българския езикъ изобщо сж промѣнили класа си, като сж получили окончание *м*. Старото носово произношение, което въ южна и югоизточна Македония се е запазило по-дълго, може би е упражнило тукъ влияние за закрепването на м въ всички глаголи. Пръвъ потикъ все пакъ сж дали глаголитѣ на -м. Къмъ това, обаче, трѣбва да се прибави и взаимното влияние на диалектитѣ. Въ 1 л. ед. ч. сег. вр. глаголното окончание -ам се произнася и ам, ъм, ум, ом. Последното окончание се срѣща повечето въ пѣсни.

Невѣроятенъ ми се вижда примѣръ̀тъ на Мирчевъ (40) зна́ум. Така написана, тази дума е мжчно произносима или съвсемъ непроизносима не само за гевгелиецъ, но и за кукушанецъ, пъкъ и за кой да е българинъ. По-правилна е воденската форма зна́ъм. Формата ви́кніме (40) сжщо тъй е недопустима съ своето і, готово да изчезне като въ плетіме, носіме и др., защото ако то изчезне въ споменатата дума се набиратъ три отъ най-мжчнопроизносимитѣ една до друга съгласни кнм. Въ викниме *и* наистина е въ отворена сричка та споредъ правилото за изчезването на гласнитѣ въ кукушко-воденския говоръ може да изчезне, но специално въ тази дума това пакъ по еуфонични причини се запазва, както се запазва въ ви́кните. Въ пле́тите (40) напротивъ, то изчезва (даже съвсемъ) — пле́тте. Казахъ, че въ гевгелийския говоръ изчезващитѣ гласни се чуватъ по-слабо, отколкото въ кукушкия, даже въ нѣкои думи не се чуватъ никакъ, и това може да послужи за доказателство, че явлението е почнало отъ гевгелийския говоръ.

Окончанията за второ и трето лице ед. ч. сег. вр. сж *-иш* и *-е*, така че въ това отношение гевгелийскиятъ говоръ стои по срѣдата между кукушкия и воденския. Туй се вижда добре у глаголи съ основа к, г, гдето въ Воденско се чува за 2 л. оконч. *-ъш*; за 3 л. *-а*, въ Кукушко *-иш* и *-и* които, макаръ и да не промѣнятъ „свойствената твърдость“ на предходнитѣ к, г (Мирчевъ, 45), все пакъ се различаватъ отъ съответнитѣ форми въ гевгелийския говоръ. Тукъ става дума за оконч. *-иш* и *е* вм.-аш,-а, а не за първонач. и отъ -иш и -е отъ е (плете). Срав. отъ Воденско: бе́гъм, бе́гъш, бе́га; са́към, са́къш, са́ка; Кукушко: бе́гум, бе́гиш (не бег′иш), бе́ге (не бе́г′е); са́кум, сакиш (не сак′иш), саке; Гевгелийско: бе́гум, бе́гиш, бе́гэ (ä); са́кум, са́киш, са́кэ (ä). И

www.dlib.mk

въ този случай гевгелийскиятъ говоръ изпъква като единъ преходенъ говоръ.

По-подробно за второ лице единствено число стана дума въ фонетиката при редукцията на неударено *е*. Тамъ разгледахме и повечето отъ примѣритѣ, взети отъ пѣснитѣ у Рачевъ. За 3 л. сжщо тъй могатъ да се приведатъ много примѣри пакъ отъ сжщитѣ пѣсни, отъ които да се види, какъ е вървѣло преминаването отъ *и* и *а* въ *е*, а сжщо тъй и силното влияние на централнитѣ говори, срв.: цѫ́рка, пи́ска, о́де, но́се, сто́и, сме́и, ве́ле, ди́пле, лю́би, мо́ле, рабо́ти, печа́ли, мо́ли, ли́чи, са́ка, да́ва, испра́ке, сбору́ве, блю́е, наръчу́ва, дипле, пи́те и мн. др. Трѣбва винаги да се има предвидъ, че всички тѣзи форми се намиратъ въ пѣсни, а още и това, че не всичко е записвано точно. Формитѣ „рабо́ти“ и „печа́ли“, ако не бѣха отбелязани отъ Гевгели (М. пр. III. 3. 100), щѣхъ да ги взема за влияние на съседнитѣ говори, а въ сжщность тѣ сж погрѣшно записани вм. р а̨ б о́ т е, п и ч а́ л е.

Окончанията за мн. ч. сж -ме, -те, -а̨т, -ът (вм. -ат). Поради допущане на зѣва въ трето лице става контракция напр. зна́ат. Сжщото става и въ първо лице ед. ч. въ глаголитѣ, окончаващи на гласна: зна́ам, игра́ам, и́грум, ко́пум. Едва ли може да се говори за „остатъци отъ рефлексъ е вм. ѧ въ 3 л. мн. ч.“, макаръ и въ Воденско. Въ формата на́йде („у нас по́ и́три л'уде и по́ разбуде́ни не́ к'и съ на́йде“, Мирчевъ, 42) е синтактична особеность на воденския говоръ, каквато е възможна и въ гевгелийския, гдето се казва: „ви́а ръбо́ти не́ма да̨ ѝ би́де“. На́йде е ед. ч., а не мн. отъ стб. находѧтъ, гдето имаме изчезнало тъ. Самъ Мирчевъ признава, че другъ такъвъ случай не е срещналъ.

Голѣми промѣни е предизвикала аналогията споредъ глаголитѣ съ оконч. -овам, -увам. Многократната форма на почти всички глаголи окончава на -у в у м: з б и р у́ в у м (збиру́виш, збиру́ве, збиру́вме, збиру́вте, збиру́вът); с у б е́ р ъ в у м (суб е́ р ъ в и ш, суб е́ р ъ в е, суб е́ р ъ в м е, суб е́ р ъ в т е, суб е́ р ъ в ъ т); ч и н у́ в у м (чину́виш, чину́ве, чину́вме, чину́вте, чину́вът); ф ъ р л ю́ в у м (фърл'у́виш, фърл'у́ве, фърл'у́вме, фърл'у́вте фърл'у́вът); но и ф ъ́ р л' у м (фъ́рлиш, фъ́рле, фъ́рлиме фъ́рлите, фъ́рл'ът); зиму́вум, зи́мум, би́вум, блъгушо́вум, сдиплю́вум, напълнъвум, пълнум, зъклю́чъвум, гуто́вум, ублé́чъвум, пръчé́къвум,

www.dlib.mk

пуле́днъвум, пръсе́авум, дуйду́вум, аре́съвум, гле́дум, къжу́вум, да́вум, ме́нум, и́дум, но́сум, бълну́вум, дъру́ум, го́стум, по́ъм, ве́л'ум, ла́фум, кла́вум, стъну́вум, спи́ъм, и́ъм (и́мум), о́дум, иска́ръвум.

Еднократнигѣ глаголни форми сѫщо тъй сѫ претърпѣли измѣнения вследствие на изчезване на съгласни и сливане на гласни, напр. д о́ й д у м (до́йдиш, до́йде, д о́ й м е, до́йте, до́ът); а р е́ с у м, (аре́сиш, аре́се, аре́с'ме, аре́с'те, аре́сът); в и́ д у м (ви́диш, ви́де, ви́йме, ви́йте, ви́ът); р е́ ч у м, (ре́чиш, рече, ре́ч'ме, ре́чте, ре́чът); д а д у м или д а́ а м (да́диш-да́йш, да́де-да́е); да́йме-да́дме, да́йте, да́ът, да́дът); д о́ й д у м - д о́ ъ м (до́йш, до́йме, до́йте); д о́ н с у м, б а́ к н у м, нъпо́ъм, кла́дум (кла́йш, кла́де, кла́йме, кла́йте, кла́ът); ста́нум, за́спум, чи́нум, фъ́рл'ум, зе́мум, би́дум нади́пл'ум, напълнум, закл'у́чум, убле́чум, пръче́кум, пръсе́ам и др.

За оконч. *-иш*, 2. л. ед. ч. сег. вр. стана дума при редукцията на *е*. За повличането на формитѣ съ оконч. -еш споредъ формата съ оконч. -иш е повлияла редукцията на *е* въ срѣдословието (Срв. Мирчевъ, Бѣлежки, 41). Оконч. *е* въ трето лице не се редуцира, понеже е краесловно и не е преминало въ и. Нѣщо повече — аналогията тукъ е била на страната на е, та и глаголитѣ съ оконч. *и* въ 3 л. ед. ч. се помъкнали по гл. съ оконч. *е*.

Минало несвършено време (имперфектъ).

Окончанията ъх (ах), (и)ше (2 и 3 л.) и ъхме (ахме), ъхте (ахте), ъа (ъха), сѫ еднакви съ кукушкитѣ (Мирчевъ, 42) съ изключение на оконч. ъа, което въ гевгелийския говоръ се чува аа поради регресивна асимилация. Въ 2 и 3 л. ед. число основната гласна се съкращава, както предъ члена за ж. р. и мн. ч.: ви́къх, ви́к(а)ше, ви́к'ше, ви́къхме, ви́къхте, ви́каа. Глаголи като зна́ам, пе́ам въ 3 л. мн. ч. се произнасятъ безъ зѣвъ: зна́я, пе́яа, а не както Мирчевъ погрѣшно е отбелязълъ „пе́аа“, „игра́ъа“.

Минало свършено време (аористъ).

Различава се отъ имперфекта по ударението, което е винаги на крайната сричка, и по 2 и 3 л. ед. ч., които нѣматъ окончание у глаголи безъ инфинитивна основна гласна. У глаголи съ съгласна инфинитивна основа окончанието за 2 и 3 л. ед. ч. е *е*. Нѣкои глаголи иматъ двойни окончания, явили

www.dlib.mk

се по аналогия на глаголи отъ типа съ оконч. аѣж напр игра́х, но и игра́ях; пия́х (пѣхъ), съ смия́х, му съ исмия́х.

Една особеность е, че и вторично образувани итеративи на -увум могатъ и то твърде правилно да образуватъ аористъ нусува́х, зимува́х, сиднува́х, стъну́вах.

Освенъ въ 1 л. ед. ч. на аориста въ всички други лица х изчезва и окончанията добиватъ другъ видъ: 1 л. окончава на -ех, е (ако основата е гласна, остава само х), 1 л. мн. ч. -ме, е́те (ако основата е гласна, само -ме, -те), 3 л. -еа (ако основата е гласна, само -а). Отъ х въ тѣзи окончания не е останала никаква следа.

Нѣколкото случайно попаднали въ пѣснитѣ на Рачевъ форми отъ втори аористъ: пойдо́х (Мак. прегл., III, 102) стрето́, видо́ (III, 4, 36) не ни даватъ право да диримъ въ гевгелийския говоръ това глаголно време. Явно е, че сж дошли отвънъ. Като по-стара и общоупотрѣбителна форма отъ този родъ може да се счита „биде́“ (биде́ та́а, и ва́а биде́), която е образувана по контаминация отъ старата аористна форма бъı и бжде (бжд. вр.) станало би́де (напр. к'и биде) или по-право цѣлата новообразувана форма би́де, като промѣня ударението си, получава перфектно значение.

Минало неопредѣлено.

Образува се съ помощьта на спомагателния глаголъ с у м заедно съ м. д. причастие на лъ, ла, ло или съ глагола и м у м заедно съ стр. причастие на нъ, на, но: яс сум виде́л, ти си виде́л, он е виде́л; и́мум виде́но.

Въ трето лице се употрѣбява тази форма и безъ глагола съмъ: он видел, он чул. Последната форма има по-опредѣлено глаголно значение. Атрибутивното значение на причастието е по-голѣмо въ присжтствието на глагола. Въ гевгелийския говоръ и дветѣ форми — он е виде́л, он видел — сжществуватъ паралелно, като еднакво необходими да изразятъ два различни оттенъка на една мисъль или две сродни мисли. Вторият начинъ за образуване минало неопредѣлено време, чрезъ глагола имам заедно съ стр. прич., е доста обикнатъ: и́мум ви́де́но, но и: и́ъм виде́но, и́миш виде́но, и́ма виде́но. Тукъ причастието се е обърнало въ немѣняема часть на речьта въ форма на срѣденъ родъ ед. ч.

www.dlib.mk

Минало предварително време.

По образеца на минало неопредѣлено се образувало и минало предварително време. Вмѣсто въ сегашно време, спомагателниятъ глаголъ се поставя въ м. несвършено: яс бъх дъдéл, ти б'ше дъдéл, óн б'ше дъдéл, нúъ бъхмé дáле, вúъ бъхтé дáле, óни бáа дáле; úмъх дъдéно, úмаше дъдéно и пр.

Свършеностьта или несвършеностьта на действието се изразяватъ чрезъ вида на глагола, който въ всички тѣзи случаи може да бѫде различенъ: яс сум дунсéл, сум нусúл, сум нусувáл; úъм дунесéно, úъм нусéно, úъм нусувáно; бъх дунсéл, бъх нусúл, бъх нусувáл; úмъх дунесéно, úмъх нусéно, úмъх нусувáно и т. н.

Минало предварително време, употрѣбено самостоятелно, изразява желателно наклонение и има две форми. Едната се образува чрезъ спрегаемия глаголъ въ минало несвършено време съ да: дą дóйше, дą знáъх, дą зéмше, дą вúйше и др.; другата — чрезъ сѫщия глаголъ въ м. несв. вр. заедно м. д. прич. на лъ, ла, ло съ *да*: дą бъх дóшъл, дą бъх а зимáл, к'éшки дą бъх знъ́ял. Сѫщото време и въ двете форми, употрѣбени въ бѫдеще предварително, служи за условно наклонение: дą дóйше пó арно к'и б'ше зą тéбе; дą а зéмше саа нéмше дą съ мъ́чме; дъ бъх дóшъл нą време к'и бъхме пó ув рет; дъ б'ше а зимáл не к'и съ мъ́чъхме.

Условно наклонение се образува съ помощьта на спомаг. глаголъ к'и (вм. к'е), който остава неизмѣняемъ: к'и вúдъх, к'и вúйше, к'и вúдъхме, к'и вúдаа. Тѣзи форми служатъ за условно наклонение въ минало време.

Опредѣлено, просто бѫдеще време, за което Мирчевъ (44) само споменува, а навѣрно по печатна грѣшка дава вмѣсто него формитѣ не повелително наклонение, се образува по сѫщия начинъ, по който и въ други български говори: к'и дóъм, к'и дóйш, к'и дóйде; к'и дóйме, к'и дóйте, к'и дóат. За условно наклонение служатъ още и формитѣ на м. несвършено вр. безъ к'и: акǫ нé б'ше ти, нéмше дą гу нáйдум пъ́тут, — и съ к'и: не к'и гу нáйдъх пъ́тут. Въ смисълъ на бѫдеще време и съ условно значение се употрѣбятъ и формитѣ на сегашно време: úдум сус тéбе = идвамъ съ тебе, ръбóтум един дéн = рáботвамъ единъ день; úдум = идвамъ, се равнява на к'и дóйдум, поради което бѫдеще време е свързано съ условно наклонение.

www.dlib.mk

Повелително наклонение.

Второ лице ед. ч. окончава на *и*, което често се съкращава, когато формата не е употрѣбена самостоятелно: плéти, кáжи, чúни, áпни, нáвиди, но — úсплит' го, кáж' му, чúн' съ мукъéт, áпни си мáлце, нáвид' съ или нáвий съ мáлце.

Трето лице се изразява чрезъ нéка, нек' или чрезъ да и трето лице ед. ч. сег. вр.: нéка кáже, нéк' съ чúне мукъéт, нек' óде да̨ кáже.

1 л. мн. ч. да заедно съ първо лице мн. ч.: д'óйме, да̨ кáжме, да̨ вúкниме.

2 л. мн. ч. има оконч. ейте и айте, безъ правило прибавяни и къмъ съгласни и къмъ гласни инфинитивни основи: къжáйте, скукáйте, пияйте (пѣйте и пúйте), ричéйте, дунсéйте, пръвéйте, литáйте, опнáйте, сидéйте, сиднáйте, удéйте, игръяйте. Прибавянето на тѣзи две окончания не е съвсемъ безразборно, но аналогичнитѣ сж толкова случайни, че е трудно да се открие нѣкакъвъ законъ.

3 л. мн. ч. се образува чрезъ нéка заедно съ 3 л. мн. ч. сег. вр. или чрезъ да: нека úгрът, нéк' си óът, нéк' и пуще; да úгрът и пр.

Въ второ и трето лице ед. ч. сег. вр. изявително наклонение к и г не се промѣнятъ предъ *и* отъ *а* и предъ *е* отъ *а*: вúкъ, бéгъ, нéка вúкэ, нéка бéгэ.

Неопредѣлително наклонение (инфинитивъ) се е спазило въ съкратенъ видъ безъ оконч. -ти, както и въ други български говори. Съкратената инф. форма често е видоизмѣнена, срв. напр. нúм (=не мой) са̨ кóси, нú. лéти нúм вúк'и и пр.

Деепричастия.

Деепричастията сж една отъ най-типичнитѣ форми на гевгелийския говоръ. И докато въ съседнитѣ сродни говори тѣ иматъ нѣколко различни форми, тукъ владѣе само една — съ оконч. -е'ки или ак'и. Тѣзи две форми се намирали въ връзка съ формитѣ на 2 л. мн. ч. пов. наклонение съ оконч. ейте и айте. Основи, които приематъ оконч. ейте, приематъ и оконч. éки, а такива, които приематъ айте-акú: къжáйте — къжувáк'и, скукáйте — скукáк'и, пияйте — пияки, пръвéйте — пръвéк'и, питáйте-питáк'и сидéйте — сидéк'и, удéйте-удéк'и, игръjáйте-играjáки и игрáк'и. Деепричастия сж се образували само отъ трайнитъ и много-

www.dlib.mk

кратки глаголи. Изобилието на деепричастия въ гевгелийския говоръ съ своитѣ леки и благозвучни форми прави последния особено приятенъ, а сѫщо тъй му спестява излишни думи въ изречението: както знаемъ, деепричастието замѣства цѣло приставно изречение. Други форми, освенъ т ъ р ч и н и́ к и то само въ тая дума, на деепричастие въ гевгелийския говоръ нѣма. Пъкъ и търчини́к се схваща като наречие — търчиник, търчини́к дуйде́, ниъкум па̥дна́.

Наречия.

Въ много отъ наречията личатъ стари падежи: по вичéри (М. Пр. III, 102), чудом (16), от за́стра (104) да́ром (107), малце (107), на го́сти, стре́ди, де́йна-но́к'а (дейна по нок'а), ми́ром (III, 4, 96). Освенъ тѣзи други, по-употрѣбителни наречия сѫ: ysдо́лу, ysго́ре, н ъ s а́ д и, на̥ у́тръта (sа́стра или sа́стра ден), о́дма (веднага), нъна́к'и, нъва́к'и, о̥тъ́де, удъвъ́де, та́м, та́мка, то́г'и, то́г'иска, пре́г'и, пре́г'иска, не́кни (у Рачевъ — негдин III, 4, 98), то́лко, то́кмо, нъво́нка, во́нка, ва́мо и др., бъ́рго, мъ́дро, мо́шне.

Предлози.

Най-употрѣбителнитѣ предлози *въ* и *съ* приематъ различни форми въ връзка съ другитѣ думи и подъ влияние на предходнитѣ и следходни звукове. Въ живия говоръ *въ* най-често се чува *уф*, което може би е отъ във. Покрай тѣзи две форми у Рачевъ се срѣщатъ и *во* и *у*, което е лесно обяснимо съ факта, че тѣзи форми се намиратъ въ пѣсни, нѣкои отъ тѣхъ дошли и по миграция. Сѫщото може да се каже и за предлога *съ*, който въ обикновения говоръ се чува ту *ус*, ту *сус*, ту *с*, а въ пѣснитѣ, освенъ тѣзи форми, — и *сос*, и *со*, които показватъ, че сус не е нищо друго освенъ редуцирано сос. Останалитѣ предлози не се различаватъ съ нѣщо особено, като не смѣтаме фонетичнитѣ промѣни въ тѣхъ.

За по-голѣма прегледность ще дамъ образецъ на спрежението, като взема по единъ глаголъ отъ всѣки разредъ, както това е направилъ Мирчевъ. Взимамъ сѫщитѣ глаголи, които е взелъ и той, за да се види, въ що се състои разликата между кукушко-воденскитѣ форми и гевгелийскитѣ. А такава има.

www.dlib.mk

Сегашно време.

Ед. ч.

1. плéтум, вúкнум, нóсум, купýвум, сáкум,
2. плéтиш, вúкниш, нóсиш, купýвиш, сáкъш,
3. плéте, вúкне, нóсе, купýве, сáкэ.

Мн. ч.

1. плéтме, вúкниме, нóсме, купýвме и купýйме, сáкме,
2. плéтте, вúкните, нóсте, купýвите, сáкте,
3. плéтът, вúкнът, нóсѧт, купýвѧт, сáкѧт;
   знáам, знàйш, знáэ, знáйме, знáйте, знáат.

Минало несвършено.

Ед. ч.

1. плéтъх, вúкнъх, пéах, игрáѧх, мúъх, глéдъх,
2. 3. плéт'ше, вúкнише, пéйше, игрáйше, мúйше, глéйше
   купýвъх, купýвјше. [глéдјше;

Мн. ч.

1. плéтъхме, вúкнъхме, пéахме, игрáахме, мúъхме
2. плéтъхте, вúкнъхте, пéахте, игрáѧхте, мúъхте
3. плéтаа, вúкнаа, пéяа, игрáяа, мúяа . . .,

Минало свършено.

Ед. ч.

1. плитéх, ричéх, бодéх, викнáх. нусúх, игрáх, сúя́х, глидáх
2 и 3. плитé, ричé, будé, викнá, нусú, игрá, сúя́;

Мн. ч.

1. плитéме, ричéме, будéме, викнáме, нусúме,
   играјáме, сúя́ме, глидáме;
2. плитéте, ричéте, будéте, викнáте, нусúте,
   игрáя́те;
3. плитéа, ричéа, будéа, викнáа, нусúа, игрáя́а.

Подчертанитѣ форми не съвпадатъ съ даденитѣ отъ Мирчевъ (Белѣжки — 40, 42 и 43). За повелително наклонение, както и за бѫдеще и за описателнитѣ времена приведохъ примѣри въ текста.

www.dlib.mk

Синтактични бележки.

Въ разговоритѣ, които водихъ съ старци, забелязахъ, че въ гевгелийския говоръ има много синтактични особености, които го правятъ особенъ, но невъзможно ми бѣше да отбележа всичко. Синтактичнитѣ особености изпъкватъ тогава, когато оставите нѣкого да говори дълго и непринудено на своя диалектъ. При това не всѣки човѣкъ отъ народа умѣе да говори свободно, за да могатъ тѣзи синтактични особености да се наблюдаватъ често. Въ своитѣ издирвания азъ попаднахъ на единъ особено приказливъ старецъ, бащата на Леонидъ войвода отъ с. Мачуково, и той ми разказа на единъ дъхъ цѣлия си животъ. Той разказваше увлѣкателно на типиченъ гевгелийски говоръ, съ богато разнообразие на езика, въ който азъ забелязахъ и много интересни обрати, но за нещастие моятъ събеседникъ приказваше толкова бързо, че бѣше немислимо да запиша нѣщо отъ него. Отъ други старци, обаче, азъ записахъ нѣкои синтактични особености, които не се срѣщатъ въ общобългарския синтаксисъ, но затова пъкъ не сж чужди изобщо на западнитѣ говори.

Въ израза „жи́вут не́ма га́аре на́с“ предлогътъ *на* е употрѣбенъ въ смисълъ на *за*. Въ „у́тре и́ма пито́к“ глаголътъ *има* е съ значение на спом. глаголъ *е*. Въпросителнитѣ изречения нѣматъ частичката „ли“: „сто́ка не́ма ут та́тку му?“ Употрѣбата на мѣстоименията „ми“ и „се“ въ безлични изречения като „яде ми се“, „боли ме“, „сърби ме“, „играе ми се“ — става съ обратенъ словоредъ: „ми съ я́де“, „мъ бо́ле“, „мъ а́пе“, „ми съ игра́е“. Сжщото нѣщо забелязахъ и въ с. Стойкитѣ (на границата между централното родопско наречие и Ропката). Показателнитѣ мѣстоимения во́а и то́а (во́а, во́о, ви́а) въ разказъ се употрѣбятъ за усилване предъ името: „во́а си́н му, то́а де́тто, то́а мъ́жут“. Двойствената форма се употрѣбя и следъ голѣми числа: „чти́рсът ве́чъра“. Що-шо се употрѣбя като въпросително мѣстоимение въ смисълъ „з а щ о“: „шо й утво́рин воа ду́к'ан?“ Сжщото се употрѣбя шо като относително мѣстоимение и за тритѣ рода: „во́а, шо съ бри́чше“. Формитѣ на минало неопредѣлено време се употрѣбятъ най-често за да изразятъ действие съ опредѣлена цель: „яс и́ъм дуйде́но да́ съ би́ъм сус те́бе“. Изразътъ „ни́ тоа ни́ тоа“ — означава: нито т о з и, нито о н з и; „во́а нъна́к'и тоа нъна́ки“.

www.dlib.mk

Прави впечатление употрѣбата на предлога *от* въ следното изречение: „му съ пръвйдъве ут двéте óчи“. Изразътъ „на чéдо место“ се употрѣбя като една дума и значи посинокъ. Много разпространенъ е изразътъ „ут áрно пó-арно“, отъ хубаво по-хубаво. „Шó ýбъво вéле“ — буквално: колко хубаво казва, но въ разговоръ изразява по-друга мисъль: я го гледай ти! „Шо вéл'ът“ значи: гдето казватъ. Употрѣбата на „óти“ предъ прѣката речь има значение на източно бълг. *че*: „Му кажá оти „к'ā дáдме“ „Шо да бúде“ = щó да е, каквото и да е. „Ду édно дрýго“ вм. едно до друго, „Мъ зъстънáа“ „ми“ и „ме“ винаги предхождатъ глагола. „Кой ут колко имум“ сир. колкото имамъ.

Въ пѣсеньта у Рачевъ: „Киткътъ ie до гърдини“ (Мак. прегл. III. 3. 103, Кованци) до има смисълъ на *въ*. Това напомня употрѣбата на предлога do въ зап. сл. езици. „На кóй ки й тáа рúза?“ = на кого ли ще е тази кърпа? „Вà к'и бúде“ сир. тази ще да е. За образуване на превъзходна степень вмѣсто най употрѣбя се частицата „ен“: ен-áрно, ен-нáпкунта. Весдéн — произнасяно виздéн, е наречие. Нътáмáтъ е отъ гр. анáтема-те.

Ударение.

Опредѣлението, дадено отъ проф. Б. Цоневъ (Б. Цоневъ, Къмъ историята на българския езикъ въ СбНУ. XIX, стр. 25) за гевгелийското, заедно съ воденското и мъгленското ударение, че то е полуопредѣлено двосрично, се отнася повече за гевгелийското ударение, особено като се вземе подъ внимание стремежътъ на това ударение да се запазва на втората сричка отъ края съ цената на съкращение на думитѣ. Като по-типични примѣри за това могатъ да ни послужатъ глаголнитѣ форми за 1 и 2 л. мн. ч. сег. време, за които проф. Цоневъ, нѣмайки примѣри отъ Гевгелийско, казва, че правятъ изключение, когато тъкмо въ тѣхъ най-ясно се вижда тенденцията на ударението да се запазва едновременно и върху коренната сричка и върху втората отъ края. Това става по тласъкъ, даденъ отъ единствено число. Така: плéтум, плéтиш, плéте — плéт'ме, плéт'т'е, плéтът, а не плéтиме, плéтите. Фактически тукъ нѣмаме никакво изключение (Цоневъ, цит. с., стр. 28).

www.dlib.mk

Формитѣ на мин. несв. време издаватъ сѫщата тенденция, доколкото това позволяватъ изговоритѣ на новогрупирани звукове и различието отъ минало свършено (аористъ): плéтъх, плéт'ше (а не плéтише, Цоневъ, ib.), плéтъхме (за да не се слѣе съ плитéме), плéтъхте, плитéте мин. св.), плéтаа, а не плéтиха. Въ плéтаа ударението е почти на втората сричка отъ края, а при това формата не може да се смѣси съ м. св. плéтиа. Деепричастията, които Цоневъ сѫщо тъй смѣта като изключения, редовно следватъ правилото на второсрично ударение, защото гевгелийскитѣ деепричастия иматъ само една форма, която винаги има ударение върху втората сричка отъ края: іъдéќи, пияќи, глидáќи, смияќи съ, флизувáќи, търчáќи, сидéки, плъкáќи и тъй нататъкъ безъ нито едно изключение. Подъ тази категория на форми, които съ своето ударение ярко подчертаватъ правилото за двосрично ударение въ гевгелийския говоръ, трѣбва да се отнесатъ и всички имена отъ ж. р., които иматъ ударение на втората сричка отъ края и които запазватъ това ударение и следъ като се членуватъ: врáта, глáва, жéна, штúца, нúва, бáба, уканúца, воденúца, бързúца, които приемайки членъ въ ед. или мн. ч. не мѣстятъ ударението си напредъ, макаръ това да става причина да се съкратява или съвсемъ да изчезва или се премѣта основната гласна: врáт'та, глáв'та, жéн'та, штúц'та, нúъв'та, бáб'та, уканúц'та, вудинúц'та, бързúц'та — мн. ч.: врáтт'е, глáав'те, жéн'те, штúц'те, нúив'те, бáаб'те, уканúц'те, вудинúц'те, бързúц'те.

Сѫщото явление може да се наблюдава и въ други категории, напр. ср. и м. р.: дéте — дéт'то (вм. дéтето), дéц'та (вм. дéцата), въ еднозложнитѣ отъ м. р., които въ мн. ч. приематъ повече срички следъ ударението: мѣж — мъже — мъйж'то, (вм. мъжето); въ прилагателнитѣ як, яки, як'те, бéл, бéла, бéло — бéлйот, бéл'та (вм. бéлата), бéл'то (вм. бéлото) и другаде. Но тъкмо тѣзи категории, които тъй красноречиво подчертаватъ правилото за второсрично ударение, въ други случаи сѫщитѣ опровергаватъ това правило, като се явяватъ ударението върху третата сричка отъ края. Това се дължи на звуковия съставъ на отдѣлнитѣ думи, на звукофизиологични причини, напр. свáдба — свáдбата, сéдба сéдбата, зáстра—зáстрата, и мн. др., гдето елизията на основната гласна е невъзможна поради събиране на непроизно-

www.dlib.mk

сими съгласни групи д б т, с т р т. Азъ смѣтамъ, че членътъ не бива да се отдѣля отъ думата, като акцентна цѣлость. Сжщото важи и за множ. число, а сжщо тъй и за другитѣ категории думи. При зи́д—зи́дъве—зи́дъв'то—още въ нечленуваната форма на мн. ч. имаме противоречие на изтъкнатото отъ г. Цонева правило, а така е съ голѣма часть отъ едносложнитѣ сжществителни отъ м. р.: си́н — си́нъве — си́нъв'то, стъ́рк—стъ́ркъве—стъ́ркъв'то, дво́р—дво́ръве—дво́ръв'то, сто́л—сто́лъве—сто́лъв'то и мн. др. (вж. по-долу). Както ще видимъ отъ повечето примѣри, това явление не се дължи на изключения, а на нѣкаква закономѣрность. Елизията на основната гласна и въ единствено и въ мн. ч. изисква да приемемъ, че ударението упорито се държи на опредѣлено мѣсто, но фактътъ, че то не се мѣсти и тогава, когато съ нарастването на думата остава върху третия слогъ отъ края, показва, че причината се крие не въ стремежа да се запази то върху втората сричка отъ края, а да се запази върху корена. Това се потвърждава и отъ примѣри като пла́нина, пла́днина, то́ґиска, ка́мънче, сѣ́бута, които наистина могатъ да се считатъ като изключения, защото мнозинството отъ трисложнитѣ думи има ударение на предпоследния слогъ (утме́на, виче́ра, гърди́на, жине́йне, мъле́чук, пога́ча, пръме́на, виза́на, ябу́лка, смильо́ва, чини́ца, спаве́нки, буга́ре), но запазването ударението върху корена въ много други думи отъ различни категории, предимно въ глаголитѣ (сег. вр., м. несв., повел.), ни дава право да мислимъ, че това не е безъ значение за опредѣляне характера на гевгелийското ударение. Изглежда, че и по отношение на ударението гевгелийскиятъ говоръ търпи кръстосани влияния. Сравнявайки го съ щипско-струмишкия, проф. Цоневъ казва: „Докато въ Щипско-струмишко е запазено горе-долу общобългарското ударение, само съ много отмети и съ тенденция да се сведе ударението върху последнитѣ три срички, въ Кукушко-Воденско (кждето Цоневъ отнася и гевгелийския говоръ — поне споредъ ударението), освенъ отмети има и премети, т. е. ударението се движи ту назадъ ту напредъ — съ явна тенденция да се сведе върху последнитѣ две срички. По тоя начинъ се явяватъ множество думи съ ударение, съвсемъ несвойствено на щипско-струмишкитѣ говори, като напр. акцентуватъ не га́рван, а гавра́н, не гъ́лъб, а гълъ́б, не ле́шник, а лешни́к, не ме́сец, а месе́ц, не Бо́гдан, а Богда́н, не

www.dlib.mk

Стáмбул, а Стамбýл, не пóяс, а пуяс, не вéчър, а вечéр, не ýбав, а убáв, не сѣбота, а събóта, не мáтица, а матúца; па тъй сжщо: рабóта, (цáрǫви) царóви, (мáркǫви) маркови, (Édрене) Едрéне, Будúма града, сараéфка, (двáйсът) двадéсе, (трúйсът) тридéсе, плéти, но плетéйте, вúкай, но викáйте. Отъ такива отмети вадя и правило за кукушко-воденското ударение, което гласи: Думитѣ споредъ кукушко-воденскитѣ ударения сж или окситони или парокситони, споредъ това, дали изглашатъ на съгласна или гласна“ (вж. Б. Цоневъ, М. Ивковић, Акцентни системи српскомакедонских говора. Македонски прегледъ, г. II, кн. 2, стр. 125—126). Самитѣ тѣзи примѣри, които по нѣмане други Цоневъ е взелъ отъ оскждnитѣ материали по гевгелийския говоръ изъ Шапкаревия сборникъ и изъ студията на Мирчевъ, опровергаватъ таърдението му. Въ гевгелийския говоръ тѣ се произнасятъ повече споредъ щипско-струмишкитѣ говори и следователно преметъ въ тѣзи думи нѣма. Подчертанитѣ и заградени въ скоби форми сж сжщински гевгелийски. Освенъ това въ думи, които въ ед. ч. сж еднозложни и двозложни, но въ мн. ч. и членувани, нарастватъ съ по една или две срички, ударението сжщо тъй не се премѣта, а остава на третия слогъ отъ края: сúн—сúнъве—сúнъвто, тъй че не затова, защото не увеличаватъ сричкитѣ си въ мн. ч. и думи като дубúтък, лáкът и др. (ibid. стр. 125) не мѣстятъ ударението си отъ предпоследния слогъ. Не е вѣрно сжщо, че „всички склонитбени думи съ ударение на третия или четвъртия слогъ отъ края иматъ предзадно ударение въ воденския (resp. гевгелийския) говоръ (СбНУ. XIX, стр 28): рабóта, събóта, (сѣбута), банúца (бáйнца), матúца (мáтица), пазýва (пáзва), пенцéра (пéнцира), заéчко (зáишко), камéйня (кáмъйне) и пр.“ И тукъ гевгелийскиятъ говоръ по отношение на ударението не спазва едно правило, но отъ горнитѣ примѣри е очевидно, че случаитѣ на преметъ сж малко, а запазването на ударението върху третия слогъ отъ края е нѣщо обикновено. Когато двозложнитѣ думи се членуватъ, ударението остава пакъ на третата сричка отъ края.

Смѣтамъ, че изобилието на примѣри отъ живия говоръ ще разреши всички спорни въпроси около гевгелийското ударение по-лесно, пъкъ и то би дало възможность на по-опитни отъ мене да направятъ своитѣ изследвания върху това уда-

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПИЕ
www.dlib.mk

рение въ връзка съ редукцията, а сжщо тъй въ връзка съ влиянието на съседнитѣ говори.

У глаголитѣ се забелязва стремежъ да остане ударението върху кореннага сричка, освенъ въ мин. св. време, гдето то пада винаги на края. Но и въ другитѣ времена има изключения, които азъ ще подчертая. Ще отбележа сжщо тъй и случаитѣ, при които имаме троесрично ударение по разни причини: и́мум—и́миш—и́ма, и́м'ме—и́м'те—и́мът; мо́л'ум—мо́лиш—мо́ле, мо́л'ме—мо́л'те—мо́л'ат; ли́чум—ли́чиш—ли́че, ли́ч'ме—ли́ч'те—ли́чат; ми́сл'ум—ми́слиш—ми́сле, м и́ с л и м е—м и́ с л и т е (явно поради мжчното произнасяне на с л м и с л т), ми́сл'ът; о́дум—о́диш—о́де, о́йме—о́йте—о́дът;бъ́ркум—бъ́ркъш—бъ́ркэ, бъ́рк'ме—бъ́рк'те—бъ́ркът; са́кум—са́къш—са́кэ, са́к'ме—са́к'те са́кът; но́сум—но́сиш—но́се, но́с'ме—но́с'те—но̀сът; я́дум—я́диш—я́де, я́д'ме(я́йме), я́йте—я́дът(я́ат);ръбо́тум—ръбо́тиш—ръбо́те, ръбо́т'ме—ръбо́т'те — ръбо́тът; пича́л'ум—пича́л'иш — пича́л'е, пича́л'ме—пича́л'те—пича́л'ът;ви́дум—ви́диш(ви́ъм—ви́йш)—ви́де, ви́д'ме, ви́йте—ви́дът; не́мум—не́миш—не́ма, не́м'ме—не́м'те—не́мът; по̀спи́ъм—по̀спи́йш—по̀спи́е, по̀спи́йме—по̀спи́йте—по̀спи́ът; мо́жум—мо́йш—мо́же, мо́ж'ме—мо́йжте—мо́жът; пи́тум—пи́тиш, пи́тэ, пи́т'ме—пи́т'те—пи́тът; ка́жум—ка́йш — ка́же, ка́ж'ме — ка́йжте—ка́жът; да́вум — да́виш—да́ве, да̀вме—да̀вте —да́ва̀т; кла́дум—кла́йш—кла́де, кла́йме—кла́йте—кла́дът (кла́ът). Сжщо тъй иматъ второсрично ударение въ всички лица на сег. вр. и глаголитѣ о́рл'ум—о́рлиш—о́рле, но мн. ч. о́ р л и м е—о́ р л и т е, о́рл'ът; на́йдум—на́йдиш— (на́йш)—на́йде, на́йме—на́йте—на́ът, но и на́ й д и м е—на́ й д и т е—на́йдът; н а̀ р ъ́ ч ъ в у м—н а̀ р ъ́ ч ъ в и ш—н а̀ р ъ́ ч ъ в е, н а̀ р ъ ч ъ в м е, н а̀ р ъ́ ч ъ в т е—н а̀ р ъ́ ч ъ в ъ т; у Рачевъ—н а̀ р ъ ч у́ в а (М. пр г. III. кн. 3, стр.107) е външно влияние;п р ъ ч е́ к ъ в у м—п р ъ ч е́ к ъ в и ш—п р ъ ч е́ к ъ в е п р ъ ч е́ к ъ в м е—п р ъ ч е́ к ъ в т е—п р ъ ч е́ к ъ в ъ т. Отъ тѣзи и многото примѣри, които имамъ подъ ржка, ясно се вижда тенденцията на ударението у глаголнитѣ форми въ сег. вр. да остане винаги върху корена, макаръ и на третия слогъ отъ края. Следователно третосричното ударение не е чуждо на гевгелийския говоръ. Изключения като п у щ у́ в у м, многократна форма отъ п у́ щ у м, разбира се има, но тѣ сж малко. Ще изброя тукъ различнитѣ глаголни форми така, както съмъ ги извадилъ отъ събранитѣ текстове, за да се потвърди споменатото единство: пи́теш (вм. пи́тиш или пи́тъш), ка́жа (к'е ти ка́жа),

www.dlib.mk

да́ва, да́въм, кла̀дом, о́рле, стре́том, ми́сльом, на́йдеш, причека́, се́дъм, пре́дъм,прил'ъгъш,прили́чъш,збиру́ве,на̨ва́л'ъш,запа́л'ъш, насла́меш, кайди́съм, набе́ръм, вя́ем, тѐрам, са́ком, фа́тиш, огре́ве, ду́е, тре́бе, пошѐтам, п р и ч е к у́ в е (М. пр., год., III, кн. 3, стр. 111), пи́те, бъ̀рке, раска́жеш, зе́мам, испе́ром, спро́стръм, ису́шим, бо́ли, са́ка, пу́щи, зао́де, бли́е, сбору́ве, испра́к'е, наръчу́ва, ка́ни, но́си, пла́кэ, напо́лни, раздѝпли, надѝпли, н а п ъ̀ л н ъ в е, н а д и́ п л' ъ в е, р а з д и́ п л' ъ в е, н а̨ п ъ̀ л' н ъ в у м, н а̨ д и́ п л' ъ в у м — р а̨ з д и́ п л' ъ в ъ м — сжщо тъй и въ другитѣ лица въ ед. и мн. число. Излишно е да се изброяватъ повече примѣри. Формитѣ за сегашно време на еднократнитѣ глаголи и на тѣзи отъ трайнитѣ, които не окончаватъ на у в у м, не биха могли да иматъ ударението си върху личното окончание, както това е въ нѣкои източни говори (летя́, вртя́), а многократнитѣ на у в у м съ много рѣдки изключения, като всички глаголи, иматъ ударение на коренната сричка: пле́тум — на̨пле́тъвум, бо́рум—субо́ръвум, ле́тум—пръле́тъвум, но́сум — дуне́съвум (но и дунсу́вум) и т. н.

Въ минало несвършено време виждаме сжщото, което и въ сегашно: бри́чъх, бри́ч'ше, но мн. ч. б р и́ ч ъ х м е, б р и́ ч ъ х т е, б р и́ ч а а; и́мъх, и́м'ше — и́ м ъ х м е, и́ м ъ х т е, и́ м а а; п л а́ к ъ х, пла́к'ше — п л а́ к ъ х м е, п л а́ к ъ х т е, п л а́ к а а; но́съх, но́с'ше — н о́ с ъ х м е, н о́ с ъ х т е, н о́ с а а; въ̀рвъх, в ъ̀ р в и ш е — в ъ̀ р в ъ х м е, в ъ̀ р в ъ х т е, в ъ̀ р в а а; в и р у́ в ъ х, в и р у́ в ъ ш е — в и р у́ в ъ х м е, в и р у́ в ъ х т е, в и р у́ в а а. Последниятъ примѣръ доказва, че ако троесричното ударение е обикновено въ гевгелийския говоръ, четирисричното е недопустимо. Това се вижда и отъ онѣзи многосрични думи, които премѣтатъ ударението си отъ четвъртия слогъ на предпоследния и съ това увеличаватъ броя на думитѣ съ второсрично ударение: църноо́ка, гостолю́ба, хубави́на, пукриювя́йне, арами́а, ръкъвѐнка, височи́на, разкажни́ца, наденли́ва и др. Макаръ че и тукъ има изключения, т. е. думи съ ударения на четвъртия слогъ отъ края (я́ръбица, но и яребѝца, ше́стутини), или на третия (побра́тими, пусе́стрими. юна́къви), може съ положителность да се твърди, че въ гевгелийския говоръ ударението се движи само между тритѣ последни слога. Многосложни: будале́сти, въргале́сти, карасина́нци, трийстио́сум, измик'а́рка. трийсетидѐвит, аирли́а, арами́а, мюйдурли́а, измитчи́йка, пиювѝци (М. Пр. год. III, кн. 4, стр. 33), но и пи́йвици,

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПИЕ
www.dlib.mk

яреби́ца, но и я́ръбица, робенчи́ца, наденли́ва, лебеби́а, гърмъди́че, лубени́ца; членувани: во̣денича́ро̣т, кара́янъвта, услубужде́нийто и др.

Почти изключително върху втората сричка отъ края пада ударението въ звателнитѣ форми: си́но, чи́но, чи́ко, си́но, Стуя́не, Сто́е (М. Пр. год. III, 3, стр. 106), Ма̣ру́шко, Ерману́шо, То́де, ма́ле, к'е́рко, ба́че, Ри́сто, д'ъво́йко, с е́ с т р и ч к о, ца́ро, бра́то, вуйчи́но, но и: те́тине, пубра̀тиме, пусе́стримо, г'а́вуле. Мин. дейст. и стр. причастие на *лъ* и *нъ*, ако не е м. р. ед. ч., пакъ има ударение на предпоследния слогъ, но понѣкога и на третия отъ края: крина́л, крина́ле, удри́л, удри́ла, удри́ло, удри́ле, нокюва̀л, -а̀ла, -а́ло, -а́ле, стемни́ло, шари́л, -и́ла, -и́ло, -и́ле; п о с а́ к а л о (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 110) вм. пусъка́ло, погреби́ле, тка́ле, ве́зли, вм. ве́зле, или виза́ле; жна́л, -а́ла, -а́ло, -а́ле, наджна́ла, би́ли вм. би́ле, доби́ли (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 97) вм. дуби́ле, отиде́ли вм. ути́шле, му да́л, пръплюва́ла, апа̀ло, шита́ло, но ре́къл (ре́кла, ре́кло), ре́кли; глида́л, пурасна́ло, дуна́л, фле́гле, до̣йде́ла, гледа́ло, има́ло, спа́ло, уждира́л, пръпъжг'а́л. Сѫщо тъй: зъви́йн, зъвие́на, зъвие́но, -е́ни; изве́йн, извия́н, вия́на; сука́но, -а́на, -а́ни; риче́но, умре́на, но р ъ з л ю́ т и н а, разде́рине, вм. ра̣здра́ни, у т в о́ р и н, но и у т в о р е́ н, дуйде́но, з ъ у́ м и н а, р а с т у́ р н а.

Минало свършено вр., както казахъ, редовно има ударение на крайния слогъ: на̣йде́х, в и́ д е (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 103) вм. виде́, стре́те, до́йде и пръдо́йде вм. стрите́, дуйде́, пръдуйде́. У Рачевъ сѫ въ съгласие съ нѣколко втори аористи—найдо́х, стрето́, видо́. Ако не бѣха сѫществували тѣ, необяснимо щѣше да бѫде, защо имперф. не е поелъ и ударението на аористъ, следъ като е поелъ службата му. Това явление обаче, както и всички отклонения отъ характернитѣ форми на гевгелийския говоръ, се срѣща въ периферията му. Мн. ч. н а й д е́ м е, в и д е́ м е, с т р и т е́ м е, д у й д е́ а и пр., отърпна́, отмили́, замина́х (помина́х), зима́, дунсе́, устъви́, іъде́, бига́х, ути́ъх, вг'а̣на́х, ръзби́, ариса́, ка̣жа́, закла̣йна́х, бъкна́х; д у й д е́ м е, м и н и́ м е, дунсе́а, густи́а, пуи́а, риче́а, у т и́ ъ х м е, з а с т а̣ н а́ а.

Въ повелително наклонение ед. ч. ударението обикновено пада върху коренната сричка, а въ мн, ч. върху основната гласна. Изключения се срѣщатъ пакъ въ пѣснитѣ, записани отъ сев. и сев.-източни села: избри́ши (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 100) вм. и́збриши, п о д и г н е́ й с и (ib. 103) вм. по́дигни си, извиша́й

www.dlib.mk

(ib. 105) вм. ѝзвиши. Че тукъ имаме покрай мѣстно ударение и неточно записване, потвърждава формата извишáй, която безъ да е ясна на записвача е записана и в и ш а й. Въ сжщитѣ тѣзи пѣсни има и правилни форми: жáлей ме (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 111), мáни се, рáчи, вáрай, пýщи, почéкай; чéкъı, зáвличи, ѧди, мáн'съ, óди, закопáйти ме, искарáйт' ме, вѝк'нā, фáти; о д и п о́ м е н е по гевгелийския акцентъ би трѣбвало да се отбележи о́ д и (о й) пу мéне; зéм' му а, óтдили; сидéйте, видéйте, илáйте, питáйте, къжáйте, литáйте, нусéйте, дъвáйте, купувáйте, пиѧйте, въркáйте, апнáйте, бигáйте, вличéйте, ричéйте и т. н.

Едносричнитѣ думи, които въ мн. ч. и въ членнитѣ си форми получаватъ нови срички, въ много случаи не познаватъ преметъ: юг — ю́гут — ю́гъве — ю́гъвто, стърк—стъ́ркут — стъ́ркъве (и стрѣци) стъ́ркъвто, пáт — пáто (М. Пр. год. III. кн. 3, стр. 106) вм. път — пъ́тọт, пъ́тища — пъ́тищ'та, съ́т — сúте, двор — двóрут — двóръве — двóръвто, грáд — грáдут — грáдъве — грáдъвто, снег — снéгут — снéгъве — снéгъвто, брег — брéгут—брéгъве — брéгъвто, мой — мóют — мойте, наш — нáши — нáшют — нáште сърп—сърпут—сърпъве — сърпъвто, вол — вóлут — вóлъве (М. Ор. год. III, кн, 4, стр. 90), но и в у л о́ в е, бел — бéли—бéлте и др. Елизията на основната гласна въ мн. ч. е въ връзка съ ударението, което не бива да остане на четвъртата сричка отъ края. Тъй сжщо: змéйо (змéют), кóйнут, цáрют — цáръве, а не царóве, край — крáйта, кýмọт, друми, гнѝли, мъ́же, зѝдут, áнут, двéте, сóнọт.

Въ бѝк — бици—бѝцте, пес—цéта—цет'та и др. подобни, ударението въ членуваната множеств. форма се стреми да се задържи на втория слогъ, което става причина и тукъ основната гласна да се съкрати.

Най-характерни по отношение на ударението сж двосложнитѣ думи: тýтун (М. Пр. г. III, кн. 3, стр. 100), но по-често т у т ý н, понеже думата е отъ м. р.. мóма — мóми — мóмта — мом'те, рáмно, пълно, свѝто вм. сѣто, онá (ibid. 101), но повече óна, сéбе, пéлин (ibid. 102) вм. пелѝн, дéка, д у в á н вм. д и в á н, т á к а (ib. 103) вм. тạкá, чýдом, п а з á р — пазáрут, сáнок', но и сънóк', р у ч ó к, р у ч ó ц и, sáстра, ѧска, éдна (ibid. 105) обикновено безъ ударение и еднá, лѝка, óко—óчи—óчте, рѣка—рѣци—рѣцте, м и л н и (остатъкъ отъ сложно скл.), сълза, éдно (М. пр. III,3,104), както и éдна—енклитики или еднó, еднá, áзно, вáмо (ibid. 104), éла, дáром, дробен, ѧзе,

www.dlib.mk

дéйнье, нóкье, тéнка, мáлце, слъ́нце, б у н á р, дрóбно, л е п о (ibid. 107) чужда дума, крéхто, гóсти, (на гóсте), мáйка — м á й к ъ т а, мáйк'и—м á й к' и т е, мъ́тин, пъ́рвни (сл. скл.), к ó - р ъ б, втóри, трéтьо, мáшко, дéте, пýшка, с á п у н (ibid. 128) вм. с ạ п ý н, к ъ л ъ́ п (калóпа), тýа, пóлно, стрéди, н é й н и, тáтко, тáмо, плéтци отъ плéт (ibid. 108), р ъ́ ци, стрéбрен, грóзде, пъ́рстẹн, тъ́рска, в и́ с о к (ibid. 109) — в и с ó к сáрай (ibid)., с ạ р á й, дрóбẹн, б и́ с е р, з é л е н. (ibid. 110) — з и л é н, здрáвец, мъ́ка, сърце, жълта бóл'ка, трýйца, пъ́к'е, разпъ́ке, сънце, мóя, грóба, пръ́вно, свéк'я—свéк'и, свéк'та—свéк'те, прéг'и, ýста — ýсти, ýст'та — ýст'те, гъ́рло—гъ́рла, гъ́рлото — гъ́рлạта. жáлно, óгин—óгийне, óг'инут—óгийнто, цвéк'е—цвикúйна, цвéк'то, цвик'ййнта, дéте—дéца, дéт'то—дéц'та, стáра—стáри, стáр'та—стáр'те, бóска, висóка, рúда, к а ф á л, грéйно, мáла—мáли, мáлта мáл'те, дéдо, стáро—стáри, стáр'то—стар'те, брáк'а, sвéзди, тóлко, стъ́рка, Дунáве, вéг'и, тéнк'и, р ъ з б ó й, б л и з н á к, соáтко (слáтко), пъ́рстън, д р ý г а р (М. Пр. год. III. кн. 4, стр. 85) вм. д р у г á р, áйде, вóнка, жéлто, грáнка—грáнки—г р á н к ъ т а—грáнките, мúлно, д ó б ъ р, ю н á к, сéга, скóро, стýдна, с в é к ọ р, лóза, лóзе, лóазта—лóзи—лóйзте, лóйзто—лузúйнта, отъ лузúйна, гóра, тóкмо, н é к н и (отъ некъ дни) у Рачевъ н é г д и н, тъ́рба, а б é р, рúза, рáніън, звóниц, вéниц, бóгьо яйце, къ́ща, кýк'а, стáри бáщо, лýдо—млáдо, лúко, гъ́ста гóра, нóхче, чéста, аршлáк, ж и́ в у т (ж. р.), ýтре, п и т ó к, п и с ó к (ж. р.), вáдин, рáно, тръмвáй, сéдум, óсум, нóга—нóзи, нóгта—нóйз'те, крúло—крúля, крúлто—крúл'ята, зéл'ка—зéл'ки, з é л к ạ т а—з é л'- к и т е, жел'ка—жел'ки, ж é л' к а т а—жéл'ките, мóмче—мọмчúйна, мóм'ч'то—мọмчúйн'та, нóго стóка, брáзда—брáзди, брáзта—брáйзте, нáпкум, чтúрсът, п ъ й т ó н, пáша, вýйко—вуйци, но и в ý й к ъ в ц и, вýйкуто—вýйц'те—вýйкъвц'те, рúба, зъшó, ц ъ н л' á т, тóлко, къкóв, къквá, к'é́рка, дилéко, к á к о в (Мак. Пр. год. III, кн. 2, стр. 34), бéл'а (ibid.) вм. бил'á, бъ́рго, стрéбро, д è в и р или д'ъ́вер, весдéн, снóщи, рýби, пáри, дéнцки, нóк'ни, кýтли, снáа, зóлва, мóшне, вóнка, м и в л é т, бýмбър, тъ́пън, цъ́рвик, бáба, сúла, тáмка, кáвé, вéчър, сът̀а, тạкà, на зéми, дóма, п ъ р т á л, óдма, рудáйн, ниво́й, цáва, бýтим, бéла, цъ́рно, мáлце, аднъ́ш, крàшник, сáат, нúва, г'онди, сънóк', бъ́бл'ок, дидл'óк, кóниц, дрýго, тóг'и, рúза, вóнка, двýйца, двýйц'та, ч т и́ р с ъ т т е, рóобто, пéрцто, дрýг'то, пристóлут, глáв'та, стáр'те, мъ́к'та, мóмч'го, ръ́к'та, мóм'та, сóфта, вуйнáта, сúл'та, сърцто,

www.dlib.mk

ва́шта, л ю й т о, ру́б'те, паза́рут, буна́ро, я в о́ р о, сара́ю, лаза́ра, боста́но, п р ъ́ в н а т а, пито́ко, (формитѣ съ о вм. ут сж отъ пѣснитѣ на г. Рачевъ), ручо́ко, по́по, мо́йто, л ь́ к а т а, ру́бта, се́л'то, же́н'та, риб'та, у́ т р ъ т а, вра́т'та, дру́г'та, г'а́ в у л у т, гла́в'та, мла́ата, ку́к'та, уст'та, мо́м'та, уда́ата, па́ш'та, ме́ст'то, мо́р'то, ко́рбут, де́уто, кусу́рут, мра́в'та, п а́ м и т у т (м. р.), де́т'то, ни́ъвта, ра́л'то, о́гинут, де́ц'та, герге́во, бърда́ко, г о р а́ т а (М. Пр. год. III, кн. 4, стр. 97) — вм. го́рта, бра́тч'то, во́д'та, т р е́ к'е т о, п и́ с а н о т, с л ѣ́ н ц е т о, у́стата (М. пр. год. III, кн. 4, стр. 94), о́ р о т о. Мисля, че отъ тѣзи примѣри е достатъчно ясно, че ударението на двосложни женски и срѣдни имена стои на кореннатa сричка и остава тамъ и тогава, когато къмъ нея се прибавятъ нови срички. За имената отъ м. р. може да се каже, че повечето отъ тѣхъ иматъ крайно ударение, което не се мѣсти и следъ като се прибавятъ нови срички, т. е. става предзадно или третосрично. Въ думи отъ м. р. съ коренно ударение не става преметъ на ударението и то обикновено отъ второсрично става третосрично.

Второсрично е ударението почти въ всички трисрични думи, като при членуване въ нѣкои отъ тѣхъ става третосрично: гърди́на, дуви́ца, кушара́, висо́ко, т о́ ч е н а, діъво́йка гугу́тка — г у г у́ ф к ъ т а, отме́на, вичера́, жине́йне, мъле́чук, погача, пръме́на, визе́на, смильо́ва, ябу́лка, Мару́шка, пладни́но и п л а́ д н и н а, чени́ца, тимни́ца, лъбъни́ца, в а́ з е к а, пител'ка—петел'ки—п и т е́ л' к и т е, с и́ р ъ н ц е, во́нкъшна, ръбо́та, п е́ д ъ с ъ т (пеасът), ч и т в ъ р т о́ к, к и́ т к и ч к а, алтѣнче, т о́ г' и с к а, едно́шка, мита́йне, м о́ м и н и, юна́сво, нъна́к'и, нъса́ди, уздо́лу, у́бъво, въртешка, въртено, уда́йко; и ч у м е́ н, бугарски, бугарин, тъпъйне, с ъ́ б у т а, ливада, гърди́на, Би́толя, б р а́ т ъ в о, ме́нека, я б у́ л к а — я б у́ л к ъ т а — я б у́ л' к и т ѣ, чуве́чка — ч у в е́ ч к а т а, ч у в е́ ч к и т е, к а́ м ъ н ч е — к а́ м ъ ч т о, диле́ко, г у л е́ м и ц, узго́ре, ниделя, угъде, дъно́ска, дъне́ска, биля́рин, църи́ц'та, ц а́ р е в о т о, кушу́л'та, мустак'те, о́дринта, синци́рут, буни́щто, гълъ́бто, нидел'та, s á с т р а т а, куфче́йзте, д е́ в и р т о, гуве́ата, гърди́нта, п л е́ т и щ т а, ма-ле́чкут, планйната (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 105), п л а́ н и н' т а, к а́ м ъ н ч' т о, пъйто́нут, пулви́н'та, ю р у́ ч к и т е, ниве́ст'та, ку́к'та, кила́рч'то, пусте́л'та, чини́ц'та, дру́г'то, гълъ́б'то, силя́йнто, музи́к'те, бугарто, с в а́ т ъ в т о, синду́цте, дуби́цте.

www.dlib.mk

Би трѣбвало да се направи подробна класификация по категории на разнитѣ видове ударения, които се срѣщатъ въ говора, въ връзка съ звуковия съставъ на отдѣлнитѣ думи, но това е работа за едно специално изследване върху ударението въ гевгелийския говоръ, а тука ще се задоволимъ само съ една обща характеристика. Отъ примѣритѣ, които приведохъ, е ясно, че въ гевгелийския говоръ, противъ досегашнитѣ опредѣления (Цоневъ, Мирчевъ), наредъ съ второсричното ударение се шири и третосрично, при това и едното и другото не сж „полуопредѣлени", а почти твърде опредѣлени, като не броимъ изключенията, каквито винаги ще има, докато има съседни говори. Крайното ударение става предзадно, когато къмъ основата се прибави нова сричка, но това не ще рече, че то се отмѣта. И въпрѣки това новитѣ суфикси, които се прибавятъ било къмъ именни, било къмъ глаголни основи, не трѣбва да се считатъ като части, които не принадлежатъ на думата като цѣлость. Ето защо въ син—сѝнъве —сѝнъвто ние имаме третосрично ударение, което е твърдо опредѣлено върху коренната сричка. Премети и отмети въ гевгелийския говоръ нѣма, а има наготово преминали въ него отъ съседнитѣ говори думи съ преметнато или отметнато ударение. Ако допустнемъ, че изпущането на гласни не датира твърде отдавна, трѣбва да приемемъ, че третосричното ударение въ гевгелийския говоръ е владѣело наравно съ второсричното.

---

www.dlib.mk

Образци отъ гевгелийския говоръ.

Пѣсни.[1]

1.

Мо́ма сто́ie iов гради́на,
В' рѫци дѫрже iогледа́ло седефли́а.
Iогледу́ве мо́ма бе́ло ли́це, цѫрни iо́чи.
Со́с ли́цето мо́ма, со́с ли́цето
Збор чину́ве:
К'и те пи́там, ли́це,
К'и те пи́там ем распи́там —
Дал' те ли́че, ли́це,
За млади́на, за млади́на за неве́ста.
Ак' те ли́че за млади́на, ли́це,
К'и те ра́нам, ли́це,
Цървен шике́р, су́хо гро́зде;
Ако не́ те ли́че, ли́це,
К'и те ма́жам смо́ла и катра́н,
К'и те пе́чам, ли́це, на ле́тно слѫнце.

2.

Ра́до ле Ра́до ю́бава,
Защо́ си то́лко ю́бава?
Защо́ си то́лко ю́бава —
Да́ли си чу́ла, ра̨збра́ла
От' к'и тъ те́бе юста́ва̨т
От' к'и те те́бе ю́ста́ва̨т.
Оти ти не́ си iу́бава
Като пръвната годи́на
И повто́рната ниде́ля?
Ай мо́ре бра́тче Сту́яне,

[1] Пѣснитѣ съмъ записалъ безъ повторенията.

www.dlib.mk

Ка́к да съм іа́зе ю́бава
Бога́та къ́ща на гла́ва,
Че́сто мисе́йне, пиче́йне,
Мъ́шките де́ца държа́йне,
Че́сто ба́ници сука́йне.

3.

Пу́кна пу́шка, леле,
Пу́шка пу́кна, пи́ле Ста́но,
Ду́ри го́ра іе́кна — юна́к си па́дна.
Юна́к ве́л'е, ве́л'е и гово́ре:
„Искара́йт'ме на дру́м на суберут,
„Ле́ле за̨ ба̨йра́кут ко́йну ми върза́йте,
„На но́йзте пи́смо испиша́йте,
„На сърце́то, пи́ле Ста́но,
„К'и́тки насия́йте.
„Ко́й да̨ поми́не — се́ да̨ си ски́не,
„Ко́й да̨ мири́сне — се́ да̨ ма̨ сми́сле".

4.

Ра́да и́ма три дивойки — де, де гиди де,
Я и три́те е́дно ли́ко, е́дно рухо но́сат...
По́-малата по́-убава...

София, 1928. Баба Тона, отъ с. Мачу́ково.

5.

Шо бе́ло пе́риш, бе́ла Вили́ко,
Шо бе́ло пе́риш да че́рно но́сиш?
Да́ли ма́йка жа́лиш, бе́ла Вили́ко,
Да́ли ма́йка жа́лиш, ил' ста́ри ба́ща?
Ни ма́йка жа́люм, лу́до да мла́до,
Ни ма́йка жа́люм, ни ста́ри ба́ща,
Ту́ко си жа́люм пъ́рвото ли́бе —
На во́йна о́йде, о́йде не до́йде.
Ко́йнут му до́йде, не́го го не́ма,
На се́длото и́ма пи́смо пиша́но:
„Же́ни се, же́ни, бе́ла Вили́ко,
„Же́ни се, же́ни, ме́н ни́м мъ чекъ.".

Свфия, 1928. Баба Симиначка, отъ с. Кова́нци.

www.dlib.mk

Приказки.

1.

Един мъ̀ш и жéна нимáле дéца. Фтóра жéна му бúла на̀ тóа. Ут пъ̀рва̀та имáл дéте и мóма. „Бóже, бóже, вилúле, врáк чéдо да̀ úмум, чéдо да̀ вúдум“. Гóспут и пръслушáл и рéкъл: „Дúл'ми сáкте...“ Му дáл. Тоа дéт'то, шо съ рудúло, фътúло живúни да̀ úде. Сът инсáн гу из'дéло — и мáйкъта и тáткуто. Душéл рет на̀ брáтчито и на̀ сéстрата. „Á да̀ бéгме, сéстричко, ричéл брáтут“. „Да̀ зéмиш стóмната и чéшилют и брúчут — тúа̀ три шéа̀ве. И — кинисáл'е да бéгът. Фътúла да̀ й пръфтáсъве таа, мóмта шо úде. Фърл'úла стóмнъта — съ чинúла вóда — нъ мужáла да̀ й фтáсе. Пръплювáла па пуминáла вóдта. Чинúла да̀ й пръфтáсе. „Брáге, фъ̀рли, рéкла сéстрата, брúчут, да съ чúне óстри кáмъйне, да̀ нъ мóж' да̀ нъ стúгне. Óни пá бéга̀т. Коа да̀ вúда̀т, — па зад нѝх úде. Óни „лáмя“ не вúка̀т — туку „сéстръ ми úде“ — сéстра пýста! Коа съ зъвъ̀ртъвът, á дъ̀ й фтáсе, коа глéат пá пу них. Фъ̀рли, веле, сéстро, чéшилют, да̀ съ чúне гъ̀ста гóра — да̀ нé нъ стúгне мóйта сéстра. Дур' да̀ й стúгне них, глéда̀т нъзъ̀ди и стритýве а̀дин стáр дéдо. И дéто и пúтэ: „дéк' тъкá бре дéца?“ Дéуто бил Гóспут. Му дáл едно óстро нóхче. Ду чéста̀та гóра ка̀ дóшле... „Я̀с к'и ти пýщум два аршлáна...“Устанáло уше еднó дъ̀рво... „Зáста̀ни сéга сéстро. Ус нози идéйте, и с крúля да̀ лéтте (литáйте) и жúвут нéма гáйре на̀ нас. Заста̀нáле тиа аршлáйнто. На̀ нéа и вéл'ът сéга: Á шо úма да̀ úма — сúте да̀ й изблю́виш, да̀ й искáриш!“ Изблювáла и жúви и умрéни. Ен на кусýрут, мáйка̀ му и тáтко му — живи. Мрáфка̀та, шо нóсе мъ̀рвите и направúле.

2.

Цáрут и визúрут нимáле дéца. Едúн билярин му глидáл да̀ рéкъл: „Дúлми сáкте чéдо, к'и ви дáам по една ябýлка, куту вáа шо тъ а къжýвум“.

София, 1928. Баба Тона, с. Мачуково.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПИЕ

www.dlib.mk

3.

Детето, родено отъ пепелта на изгорѣна глава.[1]

Има́ло е̯и́дно вре́ме а̯ди́н чурбъци́а̯. То́а чурбъци́а̯та има́л а̯дно де́те и а̯дна мо́ма. Има́л сто́ка но́го, а̯рци́й (ура́че на яря — и́спо̯лица), ни́ви, зе́мя. То́а де́тто испъдна́ло учёно но́го. Ка̯ пуръсна́ло, а пи́тэ ма́йка̯ му: никоа (нѣкоя) сто́ка не́ма ут та́тку му, не́що ни́ви? „И́ма, ре́кла, я̯рци́й и о́ра̯т. О́де во́а де́тто уд еди́н ура́ч му й зе́ме вуло́вто и ра́лто, о́де на̯ ни́вта, за̯фа́шк'е да̯ о́ре. На̯ а̯дна́ бра́зда, на̯ две́ — иска́ръве а́дна чуве́чка гла́ва уд зе́ми с ра́лто, и на̯ та́а гла̀вта пиша́ло: „чти́рсът души к'и за̯ги́нът ут ва́а гла́ва". И воа де́тто си къжа́ло: шо к'и за̯г'и́нът уд не́а чти́рсът ду́ши к'ӓ изго́рум. На̯ва́л'ъве а̯дин о́г'ин на̯ кра́йта на ни́ъвта, а кла́ве гла̀вта да̯ го́ре; — и па́ си о́ре во́а. Ка си о́ре, дуна́л а̯дин ве́тър, а излитка́л пе́пълта, коа гле́де — адно̯ ка́мънче уф о́г'инут. Нъ мужа́л д'съ на̯гле́де на̯ не́го — то́лко шо би́ло ли́чно ка́мънчто. — Си гу кла́ве ув це́бут и си рабо́те пак. На́пкум, ка̯ съ суб-ле́чъве до́ма да̯ гу пе́ре се́стра̯ му, пра́к'и, се́стра̯ му гу на̯о́жг'е ка́мънчто и нъ мо́ж' да̯ съ на̯гле́де на̯ не́го. Ма́йки (= ма́йкъ-и сир. ма́йка и) и викна́ла да а пи́тэ не́що, о́на, ка́мънчто, нима́к'и дек да̯ гу кла́де — да̯ уф у́стта. Пръкъжува́к'и гу гълтну́ве ка́мънчто. На́пкум дуйде́ло вре́ме, замина́ло, — за-бра̯ви́ле. Мо́мта уста́нъве те́шка и бра́т-ий съ сити́л — а устъви́л се́стръ му. Дуйде́ло вре́ме — руди́ла. Лижа́к'и ма́йка̯ му, он, още ка па́жг'е ут ма́йкъ му и ри́пкэ низ уда́ата, ско́кэ — пи́тэ: ву́йко дек'э (дека е). О̀де на̯ нѝъвта, гу нъо́жг'е ву́йку — о́ре. Уд диле́ко ви́кэ: „ву́йко, ву́йко, ми съ я̯де". „Я̀ там то́рба̯та", му ви́кэ — я̯ди. Во́а си о́ре, то́а сидна́л да̯ я̯де. Я-дек'и там, а̯дин пъйто́н пу пъ̀тут, ни́куй гуле́миц, никуй па́ша уф нъ̀тре. Де́тто, тоа мъл'е́чк'ут г'а́вул, му ви́кэ на̯ ву́йку му: „да̯ гу за́приш пъйто́нут". О̀де, гу запи́ре на̯ пъ̀тут и во́а мъле́чкуто де́те, г'а́вулут, пръфтъса́л, испа́жг'е и му ка̯жу́ве на̯ тоа па́шта: те́бе шо тъ пушти́ то́а, на̯ Ста́мбул, д'ойш — въ̀рни съ, к'и гу на́йш пръ же́нта, ти и́миш а́рна же́на. На́п-

[1] Сравни: Драгомановъ — Славянски сказания за Конст. Велики, СбНУ II: чешка легенда за гробарската дъщеря (стр. 152), — з а д е т е, р о д е н о о т ъ п е п е л ъ т а н а и з г о р ѣ н а г л а в а (140) и Надзѣй, поповъ внукъ, роденъ отъ изгорѣна глава (Руска легенда), (стр. 147).

www.dlib.mk

кум, къ съ върийне вóа, гу нъóжг'е пръ нéгувта жéна и пá съ върийне пръ тóа дéтто. Дéтто му вúкэ нạ вýйку му, къ видéл пъйтóнут от' йде ysгóре: „вóа к'и мъ кýпе мéне, дạ сáкъыш нóгу пáри билé (барем). Кóлко дạ сáкъыш — к'и ти дáде. Йде пъйтóнут нạ мéстто, зạпúре, гулéмцут гу пръвúкъве урáчут: „к'и м'гу дáйш тоа дéтто нạ мéне. Кóлко пáри сáкъыш к'и ти дáдум. — Напрàъвът пъзърлъ́кут, гу фáшк'е зạ ръ́кта, му гу дáве, гу клáве уф пъйтóнут; дéтто му къжýве: „Мъ купи́ ти мéне, ạмá ạдна кóла тръ́йне к'и имиш нạ гъ́рбут". Си óде, флéвът уф мóрто. Удéк'и уф срéди мóрто, испáжг'е ạдна гулéма рúба — пулвúн'та чувéк, пулвúнта рúба, ạмá умрéна. А зимáл. Са а клáве уф кóр'бут. Испáжг'е нạ Стáмбул — лю́йто (инсáнут) съ бéрът дạ а вúдът рúъбта. И църúцта чуя́ла, дуйдéла сус трúйстиóсум измик'áрк'и да а вúде рúъбта. Сúте а глидáле, къ дуйдéл рет да а вúде и църúцта, умрéна бидéк'и, съ нъсмия́ла рúъбта. Съ нạлютúла църúцта. Òде нạ цáрут, рạзлю́тина, му къжýве: „Тóа чувéк, шо а дунсé рúъбта, дạ гу вúкъыш, дạ ти кáже, умрéна рúба зạшó дъ съ нъсмéе нъ мéне. Тóлко лю́г'е да ạ глéạт дạ нé съ нạсмéе, нạ мéн дạ съ нạсмéе. И цáрут гу вúкэ. Му къжýве: к'и ми кáйш, тáа рúъбта зъшó дъ съ нъсмéе нạ мóйта църúца. Чувéкут кажáл: „нé знáам яс". „Нạ тéбе — ричéл цáрут, трú дéна мимлéт. Акọ нъ мóйш дạ дáйш цуáп (отговор), цънл'áт! к'и тъ кóл'ът!" Си óде пак, дéка бúл нъ кунáк, съ ýме, съ чýде, нú яде, нú пúе. Пумúна едúн дéн-двá, тóа дéтто, шо гу купú, гу пúтэ: „шó бе чóрбъци, ти нú я́диш, нú пúйш, шó имиш?" „Мáн' съ ут тýка! — му рéкъл вóа. Вóа пá. И му къжáл чурбъцúята: „Цáрут сáкэ дạ му кáжме, зạшó съ нạсмия́ла рúъбта нъ църúцта". „А, лéсна рабóта, рéкло тóа мълéчкọто". — „Кáжи, дúл'ми ẹ лéсна". — „К'и зъбрáвиш". — Нé му къжáл. Нạ ýтръта ден сабáалин óще пá му вúкэ: кáжи! Нé му кажáл. Йът гáаре дạ гọ зéмът. Дéтто сé тóа вúкэ (нé му къжýве) — „к'и зъбрáвиш!". Флéгле уф врáтта дạ гу зéмът, вóа чурбъцúята вúкэ нạ дéтто: „я́ й їъ (я ги я) брé, кáжи!" — „К'и зъбрáвиш, туку á óди!" Пу пътут óът и гу пúтэ, вóа пá не къжýве. Съ къчýвът гóре нạ кунáкут. Дạ гу дúгнạт пирдéто вик'е — пá не къжýве, туку миг'у нóйзте на чурбъцúята испáг'е прът цáрут. Му прáве ạдна тимúна и му къжýве: „Цáро, рéкъл, дạ ти кáжум зạшó съ нạсмия́ тáа рúъбта нạ църúцта,

www.dlib.mk

умре́на биде́к'и. Ви́кн'-а̄ (=ви́кни я) църи́цта сус ти́а трийсти-о́сум шо ба́а сус не́а. И́ът там, и нъре́дъве. Му ка̨жу́ве де́тто на̨ ца́рут: „Ут църи́цта надо́лу фа́ти наре́т наре́т и гле́ди — мъ́же съ или же́ни". А гле́ат една́та — мъ́ш, дру́ъгта — мъш. Си́те три́йстосум — се́ мъ́же. И иско́л'ъве ца́рут. Тоа де́тто къ гу купи́ ни́ли му ка̨жа́: а̨дна ко́ла тръ́йне к'и и́миш на̨ гъ́рбут? Гу за̨кла́л'е и не́го — три́йзде́вит — и тоа де́тто дек стуя́ло, пукна́ло (г'а́вулут би́ше то́а) — чти́рсът. То́а, шо пиша́ло на̨ гла́ъвта: „уд ва́а гла́ва чти́рсът ду́ши к'и зъг'инът" — за̨гина́ле.

София, 1928. (Слушана отъ баща ми).

4.

Яръ́м-Минъре́, Ка̨ра́-Джинде́м.

Куту са́а ка избе́ръвът „кръси́ва̄" нъ све́тут, и уф ста́ро вре́ме, и то́г'и тъка́ има́ло, дуйна́-гюзили́йка. Има́ло йдин цар и но́го юна́ци и вуйска́ пущува́л, нъ мужеле́ да а зе́мът. Во́а си́н му, има́л гуле́м син, учен, на̨йде́л а̨дна̨ ба́ба. Ба́ъбта му къжу́ве: мо́йш да а зе́миш, ама ка́ к'ти ка́жум, тъка́ ако̨ пра́виш, — а́ко̨ мо́йш дъ истра́йш, ус си́ла нъ мо́же. Та́а има чти́рсът ду́ши бра́тя, се́ на пу́шка съ. К'о́йш та́мка, к'и тъ пръче́кът; к'и фле́йш ф'уда́ата, к'и испа́дне о́на, к'и т' да́де сла́тко (ди́ско), ка̄ве́ к'ти да́де, — уф о́чте не́ма да а пуле́дниш. На̨ ве́чърта уф ади́н юрга́н к'и спи́йте, на̨ адна́ пе́рница, а бра́тя̨та, чти́рсът ду́ши съ бра́тя, съ́та ве́чър сус пу́шките нъвръз те́бе сто́ат. Ама тъ апа́ло, шита́ло, не́ма да̨ мъ́рдниш и́ч: куту две дъ́рва к'и кла́йш — мъ́рдат дъ́рва̨та? Та̨ка́ ище́ ка̨ спа́ле, ка̨ пла̨ка́ле и дву́йцта, то́а де́тто ка̨ пла̨ка́л, съ́лзите ут о́чте пръку пе́рницта ду душе́гут прътуни́ле. Мо́мъта ка плака́ла — пръку пе́рницте и пръку душе́гут и пръку ругузи́нта — ду́р на̨ зе́ми. На́пкум и държа́ле тъка́ чти́рсът ве́чъра. Се́ тъка́ и държа́ле. Съ субра́ле бра́тя̨та — ре́кл'е: во́а к'и би́де късме́т за̨ дуйна́-гюзили́йкъта. Фа́шк'ът гу ве́нчът, гу уста́ъвът до́ма. Ви́а пък, не́ли къжува́ме, но́го ина́те та́мо, но́го вуйска́, о̨ти́шл'е д'съ би́ът съ дру́зи. Во́а, къ сиде́л до́ма сус дуйна́-гюзили́йкъта — ка̨ стънува́ле са̨ба́алин, съ углидува́ле на̨ углида́лто, ва́а виля́ла: „уд ме́не по́-убъва не́ма на̨ дуйна́та", он пъ виля́л: „по́-си́лин юна́к не́ма̨ дъ има на̨ све́тут. Ка̨ удира́л на̨ зи́дут (уд мен по́-си́лин юна́к не́ма̨ дъ и́ма на̨ све́тут), гу турува́л,

www.dlib.mk

рѣкта пръпъжг'ала ув зи́дут, и ва́а съ излѣжъве, му кажу́ве: „ут те́бе по́-юна́к — Ярѣм-Минъре́ и Кара́-Джинде́м. Му къжу́ве ище́ ти́а съ по́-юна́ци ут те́бе. Не́ли бра́тята съ би́ле с ни́х? Ка му къжу́ве така́, во́а съ упла́шъве, съ суре́дъве и уд вра́тта нъво́нка. А уста́ъве до́ма, о́де и па́лэ. И нъйде́л. Гу нъйде́л Ярѣм-Минаре́то пръвно. Му ви́кэ: „Шо́ има? Шо́ са́кыш?" „Яс, ве́ле, дуйде́х д'съ би́ъм ус те́бе." „Ка́ са́кыш д'съ бийме у ко́пи (копия) и́ли дъ съ бо́рме?" „А, ре́къл, чу́м' ме е у ко́пи!" „К'и гу фа́тум, си пръми́сл'ъве, к'и м'гу ск'и́нум вра́тут куту на кукошка. Ка фа́шк'ът д'съ бо́рът, Ярѣм-Минъре́то съ умори́л. Гу игра́е куту пърта́л уф рѣцте. Гъйре́т, гъйре́т, де́тто съ уси́л'ъве, Ярѣм-Минъре́то пъпсу́ве. Съ бури́л'е о́ще и Ярѣм-Минъре́то пъпса́л. „Нъ мо́жум, ро́п сум на те́бе, кюлле́" (робъ). Съ пръда́аве и гу вързу́ве за вра́тут ус синци́рут за ко́йнут, кини́съве. Та́а се й кле́тва̀та — дру́га не́ма. Кини́съве да гу палэ Кара́-Джинде́м. Фле́ве уф адин гра́т, уста́ъве ко́йнут и Ярѣм-Минъре́то уф а́нут, испа́жг'е уф гра́дут, фле́ве уф адин дукя́н (бирбе́рин) да съ бри́че. Тъма́м съ избри́чъве пулви́нта и гра́дут съ зътво́ръве. Стана́ла адна гюрлюти́а уф гра́дут. Бирбе́рут му къжу́ве: „са́а, риче́, к'и зъми́не Кара́-Джинде́м, ако на́э (на́йде) никуй дук'а́н утво́рин, к'и нъ зако́л'е. Во́а ре́къл: „О́н ко́л'е и яс ко́л'ум!" Иска́ръве кълѣчка̀та и во́а фа́шк'е па́ дъ гу бри́че. И́де Кара́-Джинде́м с ко́йнут ви́кэ: „што́ во́а дук'а́н утво́рин?" И во́а му ви́кэ: „Яс сум дуйде́л с те́бе да съ би́ъм," „А́йде", му ви́кэ. „Че́кы дъ съ избри́чум. И сидну́ве Кара́-Джинде́м да го че́кэ. Ка съ избри́чъве, гу пи́тэ: „Са́а, ка́ са́кыш дъ съ те́пме — сус кълѣчка или на юна́сво, нъ буре́йне?" „На юна́сво" — ре́къл Кара́-Джинде́м. И зъфа́шк'ът дъ съ бо́рът. Уд ръчо́к ка съ фа́шк'ът ду́рду ве́чърта ни́ то́а па́жг'е, ни́ то́а. Кара́-Джинде́м му ве́ле: пубра́тиме и у́тре и́ма ден. На у́тръта ден сабаалинта, па́ съ фа́шк'ът, съ бо́рът ду ве́чърта. Па́ нъ мужел да нъдви́е ни́ то́а, ни́ то́а. И у́тре има ден, му ви́кэ Кара́-Джинде́м. Ка си о́дът во́а нънак'и, то́а нънак'и, во́а де́тто гу пръче́къве адна ба́ба. Ба́абта му къжу́ве: То́а, рекла, Кара́-Джинде́м е адна мо́ма — дуйна́-гюзили́йка. Но́се бънsър-кушу́ля (ризница, па́нцеръ). Утре ка к съ бо́рте пак, ка к'и уста́ъвте, ка к'и кини́се то́а нънак'и дъ си о́де и ти пу не́го к'о́йш. Ка о́де, нъ мо́ж' д'съ зъвъ́рте он со

www.dlib.mk

та́а цилéзната кушу́ля дъ тъ ви́де. Ка к'и флéзе дома, уф нéгувот двор и́ма о́дрина (асма), к'а́ субле́че кушу́л'та, к'а́ зъка́че там на о́дринта, нъ дире́кут. Ут кушу́л'та о́твурто съ уф муста́к'те (въ шле́ма). Ка к'и вле́зе до́ма ти дъй зе́миш — к'и т' съ пръда́де на́пкум. А зиму́ве кушу́л'та и во́а му съ пръда́аве роп нъ де́тто. Му а да́ве пак кушу́л'та, са а ублéчъве Кара́-Джинде́м, и гу зъво́дъве и гу но́се пръ Яръ́м-Минъре́то и пръ ко́йнут на а́нут. Гу услубо́дъве гра́ут ут Кара́-Джинде́м. На у́тръта ден си й зъво́дъве дву́йцта. И вързу́ве за ко́йнут сус синци́рто, съ къчу́ве он на ко́йнут и кини́съве. О́де дек а устави́ пръвната дуйна́-гюзили́йка. И уста́аве нъ вра́тта, нъ по́ртта ади́нют ут та́а стра́на, ади́нют ут та́а стра́на, си флéве он до́ма пръ же́нтъ му, съ ла́фът, си гуво́рът. Бра́тята пък душле́ ут съба́алинта, му е страх да флéзът, съ вьртéле дур ду пла́днина. „Шо́ напръви́ме ни́а" гу устъви́ме до́ма зе́тут яй ів Яръ́м-Минъре́то и Кара́-Джинде́м и плини́ле. Ви́ъ пък ут вьрти́чката и зъу́шъвът бра́тята от сто́ат во́нка, и ви́кът, не и́ът. Съ симна́л во́а до́лу и зе́ме и дуне́съве, ади́н по ади́н и извъ́рвъве, съ къчу́вът го́ре. Съ ръзгувури́а, — ре́кле: „Во́а уд на́с по́-си́лин, да му а да́дме да си о́де — к'и нъ изби́е. И мо а да́ват, гу испра́ш'к'ът, си о́де. Оде та́тку му де́ка бил на сто́лнинта ца́рут, сидну́ве спурти та́ткувут му куна́к. Ка чу́л татку му, ка гу виде́л сакэ да мо а зе́ме же́нта. Он то́лко вуйска́ истипа́л за не́а, си́н му а зима́л. Гу викна́л на го́сте, д'съ ла́фът. Съ чу́де как да гу уби́е, да му а зе́ме дуйна́-гюзили́йкъта. Фа́шк'ът да игра́ат на та́бла. Та́ткуто ричéл: „Ко́й к'и па́дне, к'и му й иска́рме о́чте." Де́тто съ пучуди́л. Он а зна́ял но́го. Фа́шк'ът дъ игра́ат. Еднъ́ш, два пъ́та, три пъ́та, пе́т пъ́та се́ та́тку му па́жг'е. Де́тто си ре́кло на у́мут: сто́й да па́днум и яс еднъ́ш, да ви́дум, шо́ к'и пра́ве во́а та́тко. Ка па́жг'е де́тто, одма пуве́ля ут ца́рут да гу въ́рза́т де́тто. Фа́шк'ът, гу вързу́вът, му й изка́рвът о́чте. Гу фъ́рл'ът нъ буни́щто. Та́м си ле́же. Пумина́ле адни гълъ́бе. Воа зна́ял и гълъ́бско да гуво́ре — што гуво́рът гълъ́бто зна́ял. И тиа́ гълъ́бто си пръкъжува́ле: „Да му пу́щиме адно́ пе́ро, дъ си й че́пие о́чте сус не́го, к'и пуле́дне." И му пущу́вът адно́ пе́рце и во́а, ала́к'и, гу нъйду́ве, си чипну́ве адно́то око, — му съ пръви́дъве, а́ и дру́гто гу чипну́ве, му съ пръви́дъве и ут две́те о́чи. Стъну́ве ут та́м, к'ини́съве, о́де уф адно́ се́ло. Съ къжу́ве бис та́тко, биз ма́йка. Адин има́ло, бисче́дник бил. „Яс к'и гу зе́мум, ре́къл,

www.dlib.mk

тóа, нъ чéдо мéсто.“ Гу зимýве, гу глéат ут áрно пó-áрно. Нóгǫ врéме пуминáло. Аднǫ вéчър си спал вóа, ама нé спал, такá си лижáл. Тáтку му и мáйкъ му олацáк си пръкъжувáле: „цáрут гулéма вуйнá утвурúл, вóйскъта а здрубúл; имáло нúкуа дуйнà-гюзилúйка там, зǫ нéа съ типáл с Яръм-Минърéто и ус Кǫрá-Джиндéм. Душéл рéт и нǫ стáрте — дǫ й зéме вуйнúци.“ Мáйкъта рéкла: óди ти дéтто к'и сéде дóма“. Вóа, кǫ лижáл там, рипнýве. „Я'с к'ōм, тáтко, рéкъл, яс бидéк'и, зъщó к'óйш ти? Нъ мужéле дъ гу сóпрǫт. Óде дек съ брáла вóйскъта. Óде прáво пръ цáрут, кóйн сáкэ. Му рéкле: „Кой к'и гу удбéриш — тóа.“ Óде, пáлэ, гу нъйдýве нéгувут кóйн. Óът нъ цáрут му къжýвът: „Нǫ сúн ти кóйнут гу зимá. Зимáл сéдлуто дǫ му клáде. Зúме кулáнут дъ гу стéгэ. Къ гу удирáл къйшут, кóйнут ду кулéни уф зéми фливáл. Кǫрá-Джиндéм и Яръм-Минърéто гу глидáле. Нéли кунáцте съ кърши́-кърши́. Кǫрá-Джиндéм къжýве нǫ дуйнà-гюзилúйкъта; „Вóа умя́се нǫ нáшут чувéк. Толко време зъгúнин, ама нǫ нéго умя́се.“ Óни турúле адна чáша утрóва, акǫ дъ гу пувлáдът Яръм-Минърéто долǫ — дъ съ утрýът, дъ нé съ дáат жúви. Нéли и Кǫрá-Джиндéм бише мóма? Вóа, детто, съ къчýве нǫ кóйнут, флéве дек съ тéпът уф дворут. Съ гръбнýвът с Яръм-Минърéто — Яръм-Минърéто — усдóлǫ. Вóа му къжýве: „Яс сум, ним съ бой!“, амǫ пá гу държе усдóло. Цáрут, кǫ видéл, пръвикáл: „Зáкул'го, зáкул'го!“ Он пъ му къжýве нъ Яръм-Минърéто: „Яс к'и тъ дъ́ржум дур дъ дóе тáтко. Къ к'и дóе к'тъ пýщум. Дъ гу нъпрáвиш нǫ пърчúйна.“ И му къжýве нǫ тáтку му: „Яс к'и гу дъ́ржум, ти ел' гу зáкули (он не знáэ, оти сúн мо е тик'й). Кǫ йде тáтку му ус кълъчкǫта дǫ му а сéче глáъвта, гу пýще дéтто Яръм-Минърéто — и вóа гу нъпрáаве нǫ пърчúйна. Нáпкум, си а зéме дуйнá-гюзилúйкǫта; Яръм-Минърéто и Кǫрá-Джиндéм си óдǫт. Вóа си сиднýве нǫ пристóлут нǫ тáткǫ му си стǫнýве цар. Тáтку му нъ мужé да а зéме — он а зимá.

София, 1929 г. Слушана отъ баща ми — Гевгели.

www.dlib.mk

Жива речь.

1. Сва́дба.

Пръ́вно дуйде́ све́курут. Мъ арисá сус вуйкото на мóмч'то. На нидéл'та дуйдé мóмч'то. Съ глидáме сус нéго такá уд дилéко, съ арисáме. Óн дуйдé уф нидéл'та, уф пунидéлникут дуйдé стройникут. „Вáшта мóма са арисá, дойдéме да на а дáйте да а армáсме.“ „Дúл'ми вúа стъ на арисáле, и нúа арисáме.“ И му кажá, оти к'ā дáдме, и уф нидéл'та нишáн минúме. Нúа к'и им дáдме цáло (сребърна пара), алтънче, заманска пáра, и цвéк'е и к'йтк'ичка (къръмфúл'че), вързáни ус цървéн кóниц, сус върáк', бухчълък: кушýля, гáщи, рúза, чивре́ (пъчéта), чурáпе, въркузýн. Мъл'éчк'ут нишáн уф нидéл'чин ден. Дýри на гудúна и пуливúна гулéм нишáн минúме. Гулéмют нишáн бише уф питóкут, уф нидéл'та б'ше свáдбъта.

Пишúн к'и дóът линáрк'и, двънáйсът жéни (армасáрк'и) пу мъл'éчкют нишáн. Дéсит дýши армасáре; свéкурут, дéвирут, к'и дóнесът алтънне, пъпýци, купринин къврък, шъмúа, кóлба, сéнка, спълéто. Ки йм бáкниш рък, ки й дърýвиш, нъ кóй рúза, нъ кóй пъчéта, и óни к' тъ дарýвът, кýй пáри, кýй алтънче и к' с' óът. За гулéмют нишáн дуйдéа пáк тóг'иска ósум дýши; свéкурут, вýйкото на мóмч'то, тéтинут дуйдé, дéвирут (брáт му), кýмут дуйдé и дрýзи нúйни рудни́ни, бърчéдъвци. Нóсаа пéчъво, рúба уф тáва. Дунсéа вúно, рикúа, съ густúа, съ пуúа. Си ричéа „свáто.“ Свéкурут или тáткуто си бъкнýвът рък, кóй е пó-млат. К'и си лáфът. Станá свéкурут гу кладé нúйнут нишáн прът тáтко, станá тáтко — нáшут гу кладé прът свéкурут. Дунсéа дупл'áн (мамудúа) и двá стамбóла (алтънне), пъпýци, чурáпе, каврък, едúн за клайнáйне, два, за пукриювáйне един, три. Двънáйсът бухчълъка на мóмчто. На свéкурут бухчълък, на свекървата еднóшка, на чтúри дéвире, на сúте бухчълъци, на зóлва, на чин' му, на вýйку му, на нéгувут тéтин, на кýмут (пó-отсъди). К'и дóат на читвъртóкут вéчърта; ó-ти дилéко, уф нáс спáа; събáалинта уф питóкут и дърувáме и си утúдаа. Цáлют питóк шо úмиш чиúз к'и гу искáриш да гу глéат. Уф питóкут на вéчърта, спурти събутта, тáткуто, мáйката, сóют сът к'и съ збéре. К'и ти чúнът тислúм рýъбта шо те й, к'и фърл'е тáткото ичумéн и бубък'éрно сéме уф куфчéгут и пáри. Нáпкумта к'и зúме тáткото шó да бúде ут рýъбта, к'и блъгушóве, к'и

www.dlib.mk

фъ̀рл'е уф куфче́гут. Ми й да́ве га́йре, ала́л ми й чи́не. Ма́йка̥та к'и фъ̀рл'е и о́на та̥ка́. А́ми и́мше мо́мта пусе́стрими? О́ни к'и й на̥ди́пл'аа ру́ъбте, к'и й на̥пъ̀лнаа куфче́йзте и к'и й зъклю́чът, — и ми й дъде́а клю́чъвто на̥ ръ̀цте. Уф съ̀бута гуто́вът за̥ го́сте на̥ виче́ра. Уф ниде́л'та са̥ба́а̥линта к'и до́а̥т сфа́тъве. Ниве́стта к'и й пръче́кэ на̥ вра́тта, к'и гу пуле́дне мо́мчто низ пръ̀стънут, к'и й пръсе́е сфа́тъвто сус ичуме́н, шик'е́р и бубък'е́рно се́ме. О́ни но́сът на̥ ниве́стта ц̣убе́ — к'а̄ убле́чът; па̥пу́ци, а убу́йве де́вирут, к'а̄ но́се прът ку́мут.

Пусе́стрим'те пе́а̥т:

Во́ди, бра́че, во́ди,
Прет ку́м да а но́сиш —
Кум к'а а да̥ру́ве
Ду́йна ем на̥ра́нsа (портокал)

И к'а̄ но́сът прът ку́мут, к'и м' съ зъкла́йне три́ пъ̀та. (Бо́же, шо́ ба̥а буда̥ле́сти!).

На́пкум к'а̄ зи́мът, к'а̄ кла́ат на̥ стре́ди, к'и гу зи́мът и мо́мчто — и дву́йцта ду едно́ дру́го̣. К'и зи́мът една̥ бе́ла ри́за, то́г'и к'и й пре́гнът, ху́мут; уф една ча́ша ви́но, к'а а нъпъ̀лна̥т, к'и пу́щът па́ри уф нъ̀тре. Пусе́стримте па́ к'и пе́ат. К'и мо̣ а кла́де ку́мут бе́лта ри́за на̥ гла̄ъвта. Ут ви́нцто к'и да́де пръ̀вно на̥ мо́мчто, на́пкум на̥ ниве́стта. На́пкум к'и гу пръфъ̀рл'ът ви́нто пръку ниве́стта и пръку мо́мчто, к'и сто́ат та́мка връху ни́хка. Ча́шта ус па́рте и с ви́нто к'аа ска́пе та́мка на̥ зе́мята. Пусе́стримте к'аа но́сът во́нка да̥ съ пруща́ве.

Пе́а̥т:

Уф юна́къви дво́ри
Слъ̀нце пръпиче́ло,
Уф мо́мини дво́ри
Ро́са зъруси́ла.

О́тдили се мо́ма
Уд ма́йка ут та́тко,
Уд бра́тя ут се́стри
И уд ро́д-рудни́на.

К'а а ка́чът на̥ ко́йнут, к'а а иска́ра̥т ут се́л'то на̥ во́нка, к'и съ про́сте ус та́ткуто, ус ма́йка̥та, к'и чи́не мита́йне, к'и ба́кне ръ̀ка, дъ тъка́ к'а а ка́ча̥т на̥ ко́йнут. Дву́йца де́вире к'а е за̥во́дът. Пу пъ̀тут к'а а мъ̀ча̥т ниве́стта, к'а а но́сът де́-

www.dlib.mk

вирто: „Речи: г'вг'илчáйне бъзригя́йне, стуіъчáйне мъгърúйна!" Áма вéле нивéстта? — Нé веле, мóлче. Кą утúъхме нą мóстут, мъ зącтąнáа тамъ-пá: „Кажи, шó те й вóо, шо тъ нóсе; речи му: тú кýче, ти мъгáре, тú ключ нą врáтта!" Áма нивéстта нé вéле, пá си мóлче. И мóстут тъкá съ лю́л'ше дą мъ субóре. И ут тáм, úмше един тýрчин — пръвикà: „Брéе, нусéйте млáата нивéста, мóстут к'и пáдне." И нúа пуминáме нą идинàйстте, на двънáйсте съ скинá мóстут.

Мъ зъстънáа нą врáтта уф мóмчто, испъднá свéкурут и свъкъ́рвъта, ми дъдéа един лéп пръд мéне, мъ пръчикáа сус лéп, му съ зъклъйнáх трú пъта, им бъкнáх пишúн нą нúх р'ъ́ка, гу бъкнáх лéбут, кą ми гу дąдéа, гу фърлúх връз кýк'та. Му дąдéх рúза нą свéкурут, нą свъкъ́рвта — шъмúа. Нą врáтта ми дъдéа едно мъ́шко дéте пръд мéне; му дъдéх ąдна кушýля и ąдна къ́рпа и ąдна ябýлка. Уф пунидéлникут пусéстримте ц' съ ублéчът уф нивéстини фустáйне, пубрáтимте ус шъмúйки (тул'бéйне) нą гла́ъвта — игрáат óро, съ цъ́рнąт, мéчки съ прáвът, нивéстта пулúъве нą свéкурут и свъкъ́рвъта, óни турýвът пéпъл: „нивéстта гу дунсé тóа съпýн!"

2. Панагия — служба.

Пéтте лéба нą вéчъра úмин дéн; нą зáстръта к'и дóэ пóпут дą дúгэ пънъг'úа. Кóй сáкше, зąкóл'ъвше курбáн, кóй сáкше върéно гу дáваа пу кумшúй, пу рудни́ни. Слýжба прáваа на Митрóвдин, нą св. Рáнг'ил', нą св. Атанáс. Уф Стуя́къво гóстаа, прáваа курбáн двáйсът-трúйсът кýк'и. Нą пънъг'úр óат нą „Прéсвъта". Мъ́ртвин прáвът спурти Митрóвдин, спурти зъпустéйне зą Бужúк', спурти зąпустéйне (вилúко) и спýрти Питрóвдин. Нą гулéмта (велика) събута нóсът сáйне, куту ка рąздáвąт нą умрéл.

3. Кжща.

Наш'та, сáа ти вéлюм уд двóрут кą к'и флéйш — трéм. Тóлко úмше кýлку чéргъта — сóфа, уф лéва стрáна. Уф дéснąта стрáна — удáта. Сáа — кýк'та: нą дéсно сóфа с уцáк. Гóре, нъвръ́с бинáта — два диминúка. Дóлу — гувéата. Нą лéąвта стрáна съ я́слите. Áку нéмът дубúци (гувéда), нą лéąвта стрáна úма к'илáр. Уф ąднóто к'óше нą кýк'та. Сундурмáта е дъ́лга кулку кýк'та, тéсна ąдно, ąдно и пулвúнą мéтро.

www.dlib.mk

Ниъ не́мъхме ни о́фци, ни́ кра́ви, ни́ ко́йне. Ад д'о́йме на̨ пупре́тка. Ниве́стта ка й мла́да к'о́де уф ма́йкъ й на̨ пусе́тка. Ус ко́пъйне к'а̄ чу́кът чини́чкъта. Чини́чка к'о́йме да̨ чу́кме. Кърáянъвта ку́к'а бише тъква́: къ к'и фле́йш уф ку́к'та, нъ де́сно и́ма уда́йка (за̨ го́сте), на̨пра́во тре́мче, нъ ле́во кила́рче. Кила́рчто за̨ синду́цте, пусте́л'та нъриде́на там. На̨пра́во уф ку́к'та к'и фле́зиш. Го́ре со́фа има, уџа́к и́ма, пут со́фта до́лу дуби́цте си й вързу́'вът. К'и ста́не ва́а ве́чър, к'и й ра́не дуби́цте. Ко́й може, кла́ве џам на̨ димини́кут, кой не́ — гу фра́скэ ветърут. Едни́ пъ — къпа́ци, върза́ни ус сиџи́м за̨ зи́дут.

4.

Ни́що не за̨бра̀авум. Ко́й ут колку и́мум. Уф цъ́рква̨та шо пе́ат, се́ зна́ам. За̨ пиша́йне не́що — нъ мо́жум. Го́спут да̨ гу про́сте, к'и ре́чше: „яс не́ зна́м, ба̄ъбта а пита́йте, о́на се́ зна́е̨." Ус ма́йка̨ти, Го́спут да а про́сте, шо́ но́го̨ живе́а̨хме. Оти та́тку ти и де́у-ти Ри́сто баа друга́ре, и ни́а куту се́стри живе́ахме. Три́ пъта и́мъх уде́но̨, ту́к къ ба̨а.

— Во̀нка ти! во́нка да̨ тъ ви́дум, а́йде!
Пе́сни — житва́рк'и ка въ́рваа, къ й пе́яа.
— Ама висо́ко ти и́де мур к'е́рко нъ тебе.
Сто́й! чеки! Де́у-ти Ри́сто уф вас е на̨ го́сте?

с. Княжево, 1929 г. Баба Доца, с. Стояково.

5.

Жи́то се́а̨т, ичуме́н, ръ́ш, уве́с, уро́ф, ле́ща (у)са́тка — за̨ чини́цта — жи́то. Има цъ́рно клас. Бе́ла й чини́цта, ама цъ́рно кла́се. Дру̀ъгто — църве́нка. Са́ткъта па́ три юрне́ка съ. Ни́е не́мъхме се́дба, ни́ъ бъхме иликчи́й — не́мъхме ура́че, не́мъхме во́нкъшна ръбо́та. — Къква́ си мури́? съ пи́таа. Иликчи́йка (отъ айля́к — безъ работа) или ура́чка? — Къ к'о́йме на̨ же́тва, к'и пуа́пниме, к'и за̨фа́тме.

Ми, има ле́пче, и́ма лу́кче, и́ма си́рънце — кой шо и́ме! И к'и зъфа́тме да̨ жни́йме. Ако̨ зъба́ве ръчо́кут, па́ к'си а́пниме, не́ к'и тъ́рпиме — шо ве́л'ът! Ай дъ ру́чме, а́йде. Пу ръчо́кут к'и пуле́гнът ма́лце. На́пкумта к'и до́е̨ пъ к'и ужи́нъва̨т. Ик'инди́а. К'и скъ́лкътъ лук уф уце́т и к'и у́жинът.

www.dlib.mk

Ручо́кут. Ко́й шо има — аднъш сука́но к'и би́де — кра́шник, ури́зник, зе́лник. Пу и'киндиа уше еди́н са́ат или два́ к'и ръбо́тът, к'си о́ът. Шо́ е дилеко ни́ва, и по́-рано си о́дът.

Я́с, оти тънте́ли пле́тъх, ич не́ мъ виру́ваа лю́йто от не́ зна́м да чету́м.

6.

Мък'те не́ ти й на́чум? Зашо́ да съ мъчиш? Мък'те й жа́лиш? Шо́ у́бъво ве́ле. Мо́ре а́рно гу нъгуди́ле. Яс, ка сум съ свикна́ла са́ма, нъ мо́жум ус чуве́к. Да и́ме никуй зо́р вик'е́, да тъка́. Яс съ научи́х — тук' си спи́ъм. Ут къ ръстури́х. Не́ сум зе́ла. Са́кэ да о́диш. Са́кэ [i]един ден, ама да зътво́риш. Ту́ка са́кэ — са́кэ и не. Съ чину́вум, мукъе́т ище. Ми ти де́к' а кладе́? Яз дъ н' ти пре́чум исе́. Шо? Къкви́ ти́а? Плитини́ца не ви́кэ — туку плет. Ус пъ́рте. Яали́а криве́те. Свийни не́ма да дунесиш? Ва́а гуди́на за свийни би́ло но́го а́рно. Гле́йш, ту́ка за ни́що не́що пра́ват. Съ винча́ — два́йстчтири са́ата. Си знъ́ял музи́к'те зъшо́ й пръви́л. Дъ утво́риш ку́к'а. Да си до́е чуве́кут на ръчо́к, на вичера. Не́ те й гнъс? К'и тъ да́ам пут съ́д.

Га́ш'ки и гак'и. Уф наш'то ви́каа а́съл — ку́к'а.

Суше́ц и суше́к. Ду́би (дете, което прохожда). Уф на́с ви́кът лиу́нка. Уф Стуя́къво пръка́жъвът куту уф на́с (Мачуково). Уф Бугда́нци — по́-инък. Вурк'и́на. Съ́дъве — ут пръс шо съ — билю́ре, уд чи́нго — ба́шка, и пия́та (отъ порцелан). Ту́ка пъни́ци ви́кат, не́ викат мису́ре.

Е́ми, куту се́стри, съ уби́дъвът. Си дуйде́а са́а. Два де́на сиде́а там.

И́мше ми, ка́ не́мше! Ила́йте мури́ дъ съ нъпръка́жъвме пу бугарски. К'и до́йдаа там — де́н-виздён к'и се́даа. Не устъна́а. Мо́ре, но́го де́ца бе́раа, туку са́а гу зъпусти́ле.

То́а но́го к'утек яде́. Я са́а сна́а му ръбо́те, он де́тто гу дъ́рже до́ма. Же́нтъ му бише ут Кънту́ръвте ут Се́аво. Адна тънча́рка бише!

Е, пък коа и́дът сва́тъвто, мо́мта иска́ръве пръ́стин. К'и гу иска́ре ут ръ́кта да гу ви́де мо́мч'то. Уф Пули́н но́го адете и́ма. На ше́сте ниде́ли к'аа растурът фру́глицта, к'и нъпра́вът уд не́а фу́рка. Не́ знаэ дек' дъ зъста́не.

www.dlib.mk

7.

Ръзбо́ют: бъ́рдо има, нъбърди́ла, кро́сно — дза́дно и предно. На шо к'и гу зъвийш кро́сно̣то — зъвърта́л'ка. Па̧ къ к'и свъ́рше пла́тно̣то съ ве́ле пръвъ́рзъвум. Скрипчи́йна на ко́шничките, шо съ зъка́чъвът на̧ ни́шълките. На̧ ни́шълк'ите к'и въ́рзиш пудно́шки, стръпа́л'ки; стръни́ци или де́ми (странични дървета на стана-разбоя); суфа́л'ка, на̧пру́шки (за скачване на платното — за опъване). Пре́дното кро́сно е ръсце́пино. Стап за̧ за̧пира́йне за́дно̣то кро́сно — путпира́чка. Снува́йне: ка̧ла́ме, руда́йн (чекръкъ), върте́шка, върте́но, о̣сно́ва, въто́к. Влича́рка (четалесто дърво, на което се слага пре́д'ното преждата, потиснато съ камъкъ за да опъне и снове, понеже се влѣче). Ниво́й (навой).

Бу́тим за̧ чука́йне мътъни́ца и масло.

Чури́ло — дървото за бу́тане (шо чу́кът мътъни́ца).

Ла́твица или „ла́тка"; ка̧нава́за (делва), гъ́рне с широ́ка у́ста.

8.

Пе́дъсът съ пиша́х то́г'и; ко́лко, ца́л ве́к сум извърве́ла, и́ч не зна̄м. Уф Со́лун, я́, куту са́а, зъу́мина, се́ са́ма. Вуйна́та коа биде́ ув Гивгили́а, яс бъх уф Со́лун. Яс бига́х на̧ съба̄линта Ути́ъх а вг'а̧на́х ма̧ши́нта (ма́к'инта), си ути́ъх па́к на̧ Со́лун. Испа̧дна́а — за̧мъркна́ло, тимни́нта. Къ ути́ъх, и́мше две де́ца уф ме́не. Гу скърши́ле клю́чут. Гивгили́а, ча́т-пат ку́к'и. Му тикна́ло.

Я́с, тъка́, оти ле́то й сега, нъ мо́жум да̧ чи́нум. Г'о́нди не́ въ́рве, са́атут си въ́рве. Сно́щи, ка м' съ ръзби́ со́нут. Уф Со́лун но́го нъ мо́жъх да̧ спи́ъм тъка́. К'и се́дъх ду ни́коа вре́ме. Зъшо́ ве́л'ът, чуве́к о́чте а́ко̣ й мижа́л, съ́рцто ако не́ за́спе, съно́к' се́дум, не м' съ спи́е̧.

София, 1929. Баба Тона, с. Мачуково.

9.

Ва́а гуди́на̧ му пъдна́ло мъ́ка на̧ не́куй . . . Бига́л уд бе́гут. А́рин гра́т съ би́ше чини́л. Съка́ дъ усвубо́де, дъ а зъруби́.

Ка̧ра́сил'а́нци — ту́рцко.

Яс та̧ка́ зна́ам, оти пре́т услубужде́ние̧то. . .

Дисти́на-два́йсът ку́к'и па́ има уф Мъчу́къво.

www.dlib.mk

Ни́ъ тук, зе́т ни дуйде́. О́ни са́кътъ дъ съ въ́рниме, ама́ не́ а виру́ум. Мо̣ре не́ е устъре́ло, туку не й е дуйде́ла си́лта.

— Къ́д съ са́а?

Ку́ зна̄, къква́ кури́а е пущини́а. Но́го нъро́д флизе́ в Гъ́рция. Гуле́мо се́ло̣, шо́ дъ ти ка́жум, у́куло̣ стути́на ку́к'и.

Ко́ръб — гла́̄ъвта те́сна, удзъ́ди широ́к.

София. 1929. Гоно Кискйновъ, с. Мачуково.

Гатанки.

1. Цъ́рно ме́че на чико́рче кле́че. — Лоза съ грозде.
2. Сиф суко́л (сълъ́п) пуд зе́ми ле́те. — Палешникъ.
3. Ши́ло бо́ло, пу го́ра о̣ди́ло, тръ́н не устъви́ло. — Бръсначъ (брич).
4. К'и гу къндъле́сум, к'и гу мъндъле́сум, па́ к'ти гу дуне́сум. — Квасъ.
5. Цъ́рно ме́че дре́н тре́се. — Одрина (асма).
6. Ви́кна Ви́да од висо́ка рида, чу Тръпе съ зъгна́ за̣ чти́ри зъ́рна. — Крава и теле.
7. Четири́ тумпа́ла, два́ кънга́ла, цървен чукунду́р сус ръ́жина сла́мка. — Биволска кола.
8. Ут ту́к бре́к, ут та́м бре́к — уф сре́ди жи́в чуве́к. — Дете въ люлка.
9. Утпре́т сне́к въ́рне, утза́ди гра́т въ́рне. — Уред за раздѣляне памука отъ семето.
10. Зид зидо́сано, ва́р варо́сано, ни́где ду́пка ни́ призо́рка. — Яйце.
11. Дълк То́до̣р бис ко́ск'и. — Димъ.
12. Дълга Енга бис сенка. — Рѣка.

Записани отъ В. Г. Дервишевъ, — Гевгели.

---

www.dlib.mk

Чузди и по-рѣдки български думи.

Адѐт — (турска дума) обичай;
айнаци́а — (т. д.) мързеливъ;
а́лум — търся пипнешкомъ;
арка́ — кожухъ; въ преносенъ смисълъ „вуйчо владика“;
аѐр — (ахъръ) — яхъръ (т. д.)
ало́че (вж. М. пр. III. 4—94);
ала́че — които стивасатъ бубакъ — памукъ;
а́ле — нуждникъ;
армаса́нка — годеница (М. пр. III. 4—95;
Ба́че — бате;
бра́че — невѣстата къмъ девера;
бо́хча — голѣма кърпа за връзване;
бухчълъ́к — (т. д.) вързани въ кърпа (бохча) риза, гащи, чорапи — цѣлъ „тъкъмъ“ долни дрехи, съ които невѣстата дарува своитѣ нови роднини.
буаре́ — камина;
буба́к′ — памукъ;
буба́к′е́рно — памучно;
бъзирґа́н — евреинъ, търговецъ.
бъкну́вум — цѣлувамъ:
бина́ — (т. д.) сграда.
бо́цкум — бо́дум — бодя;
бла́го — сладко;
бъ́ркум — бъркамъ, търся;
блю́вум — бълва, повръщамъ;
бо́л′ка — болесть, болежка, болка;
биле́ — (т. д.) даже, дори;
бужи́к′ — Рождество Христово;
бъ́дник — вечерьта срещу Р. Хр.; дърво което се слага вечерьта въ огнището;
бисче́дник — бездетникъ;
билю́р — порцеланова паница;
бъ́рдо — бърдо;

www.dlib.mk

бъбл'о́к — бабище (ругателно);
була́к'и! — ега́, дано! „Да даде Господь!“ . . .
бъ́рна — устна;
бърда́к — (т. д.) малка стомничка;
бълти́а — (т. д.) секира.
Вършни́к — връшникъ;
въркузу́н — дълго чивре за опасване;
вуда́рник — водникъ, умивалникъ;
ви́к'е — вече;
ве́люм — казвамъ;
ва́ркум — бързамъ;
вре́вум — говоря, дрънкамъ;
въртёшка — на рудайн — за предене;
вличарка — уредъ са сноване;
въргъле́ст — валчестъ;
ва́люм, нава́л'ъвум — клада огънь, наклаждамъ;
ва́люм, извал'ъвум — цапамъ, изцапвамъ.
Га́аре — (т. д.), га́йре, вече;
гъйре́т — (т. д.) куражъ;
гу́гум, гу́гэ — гукамъ (за дете);
гугу́фка — гугутка (птица);
гра́нка — клонъ;
гре́йно — жално;
г'о́нди — (т. д.) ужъ,
гу́мно — гумно.
Дъна́чка — млада крава (женска), две годишна;
дудакли́а (отъ т. дуда́к — устна) Срв. Милад. 155;
дук'има́съвум — (гр.) забелязвамъ;
дъя́к — (т.) бой,
дълди́съвум — (т.) съвсемъ се залисвамъ въ нѣщо;
дупля́н — две лири и четвъртъ заедно (навѣрно отъ дубъл'-ан).
ди́плюм — сгъвамъ (дрехи)
диминик — отвръстие на тавана за дима;
до́цкана — късно;
ди́ско — дискос (гърц.) табла;
де́ми — странични дървета на стана;
дидл'о́к — дедище;
дибе́к — дървенъ или камененъ голѣмъ хаванъ;
дъ́рча — слабъ ситенъ дъждъ съ вѣтъръ, понѣкога и съ снѣгъ: „ко́азта дъ́рча а би́е, она па́шката на го́ре“ (Пословица).

www.dlib.mk

Ен — най; ен арно — най-добре.
Жлиби́йна — вѣнци (въ устата), жли́бе или жле́бе ед. ч.;
же́же — гори́, па́ри;
живи́на — живо сѫщество;
же́л'ка — костенурка.
Джънля́т — джелатъ;
джуа́п — (т.) отговоръ, ответъ, оправдание;
джубе́ — (т.) кожухъ,
джо́ркум, ц̧о́рнум, ц̧орну́вум — захвърлямъ.
За̧со́вница — дърво, съ което се подпира вратата отвѫтре;
зб'ру́вум — карамъ се, говоря лоши работи;
за̧ка́ръвум — довеждамъ,
за̧върта́л'ка — кѫса тояжка, съ която се завъртва кросното (станъ);
Дза́стра — сутринь; утре дзастра;
Дзрънца́ла — очила.
Испа́жг'ум — излизамъ;
икимци́а — (т.) лѣкарь;
идина́к — гребенъ за вълна;
Ка̧лчи́йна — калцуни, тарлъци;
кѣтна — курникъ; ко́т-ко́т-ко́ткум (Срв. Млад. котьць — 73)
ка̧ма́ра (ка́мара) — въ стената на яхъра (аеръ, мутвакъ) гдето кокошкитѣ носятъ или се насаждатъ; камара дърва;
ка̧пну́вум, ка̧пна́х — отъ умора;
кле́пум — клепя (бия) клепало, клепя (кова) брадва.
кѣрг — (кржгъ), голѣма пърли́а;
ка̧ли́нка — наръ;
кра́шник (отъ краешникъ) — точено съ завитъ край;
кѣлкум, скѣлкум — кълцамъ, скълцамъ;
кила́р — килеръ;
ко́пън — бухалка за чукане платно на рѣката; прен. бутче, кокоши кракъ;
ка̧на̧ва́за — делва;
ка̧ла́м — широка цевь;
кро́сно — кросно (въ стана);
кини́съвум — тръгвамъ;
кюлле́ — (т.) робъ, пленникъ;
ко́лъд̧е — коледа деньтъ срещу бждни вечеръ;
ко̧ма́т — ко́мад, парче, парче хлѣбъ;

www.dlib.mk

кѫмата́р — който много яде „кумáте“;
крину́вум — крéнум, вдигамъ;
къ́ршум — чупя;
ка́пум, ска́пум, скѫпу́вум — чупя, счупя, счупвамъ;
к'о́ше — (т.) жгълъ, първото мѣсто до огнището;
къ́т — горен къ́т (на дѣсно) и долен (на лѣ́во);
кѫдéш — димъ;
куфчéк — (т.) сѫндъкъ за дрехи, „сундук“.
кѫврък — (т.) коприне́на шамиа;
к'и́фкум — кихамъ;
к'ифк'ифца — кихавица;
ко́лба — гривня;
к'утéк — (т.) бой;
ку́бум — кжсамъ; ску́бум — скубя;
к'и́нум — кжсамъ;
ка́та — (гр.) всѣки (всѣка, всѣко) (предлогъ);
кѫци́а — малка лопатка;
ку́тре — малко кученце, малкиятъ пръстъ;
ку́тъл — шиник, две кутли=единъ шиникъ, 8 кутли=едно ки́ло;
ку́търа — (т.) безъ мѣ́ра, на гьотуре;
кимя́ — (т.) скжпо;
Лиу́нка — лехуса, родилка;
лина́рк'и — сватбарки;
ли́чин, ли́чна, лично, — хубавъ-а,-о;
ла́гум, сла́гум — смѣтамъ, пресмѣтамъ;
ла́твица — делва;
лъйча́рник — лъжичарникъ;
ло́чка — петно;
ло́кум — лоча;
лимо́на — ж. собствено име;
Мѫдéм — (т.) руда;
мéркум — зеръ ако; нима;
мису́р — пръстена паница дълбока;
ми(м)лéт — (т.) мивлет, срокъ;
милéт — (т.) вѣра, народность;
мъ́рва, мръ́вка — кжсъ месо;
мра́ва — мравка;
мино́к'ъръ — мино́киро, костенъ кръстъ;
мита́йне — ед. и мн. ч. поклонъ,-и;

www.dlib.mk

миндйл'ка зл. монета съ стойность 250 гроша въ форма на назжбенъ миндалъ — бадемъ;
ма(х)мудйа — (т.) златна монета, съ стойность 120 гроша;
мумйа — долна шамия;
мисáл' — голѣма кърпа, употрѣбявана за увиване само на хлѣбъ, жито;
мутвáк — (т.) кухня;
мѣцка — при игра, когато единиятъ победи, другиятъ има „мъцка“;
Нáпкум — отъ напокон, после;
нарáнза — 1) видъ портокалъ, мандарина и 2) собствено име ж. р.;
навáк'и — насамъ;
нанáк'и — нататъкъ;
набърдйла — въ разбоя (стана);
напрýшки — въ разбоя;
нйшълк'и — нищелки;
наденлйва — (вж. Македон. прегледъ III, 4, 98);
Окно — едната торба на дисагитѣ, едната преграда на лъйчарника;
óдма — веднага;
óтвор — ключъ;
óдрина — асма, лоза;
Пéна — (лат.-гр.) перо за писане;
пунýкла (гр. *πανούκλα* = чума) обидна дума: пачавра, вошка;
пусáт — (т.) оржжие;
папйа — патка;
пóдница — подница;
пикáсъвум — (гр.) забелязвамъ, усѣщамъ;
пизýл' — ограда на огнището;
пóлат — или полáтка — рафтъ, душеме, таванъ въ кжщата, горница;
поáтка — широка стрѣха, открит тремъ;
пуáта — чардакъ, беседка, сушилня, сушникъ;
прйка — прикя;
пóъвк'е — повече;
пирунýга — пеперуда (насѣкомо), перуника (цвѣте, кремъ);
пйскум — пищя;
пърдйа — изплетена отъ тръстика, за буби;
пръслýшъвум — подслушвамъ (прислушвамъ);

www.dlib.mk

пе́ѧм — (пѣя), чета;
пе́рница — възглавница;
прътóнъве — протича, пропуска;
пъртáл — парцал;
пѧпсýвам — умарямъ се до последна степень;
пувéля — заповѣдь;
плитинúца — плетъ;
пѣрте — прътье;
пупрéтка — попредка;
пусéтка — посѣдка;
пъчéта — обикновена кърпа за носъ;
плéтци (вж. Макед. прегл. III, 3, 108);
плóса — яребúца (Макед. прегл. III, 4, 96);
пубúрук — пáбирка, пáбирки;
пърлúа — кржгла и гладка дъска за мѣсене;
пѧстúр — овчарь;
прáвун — прáхѧнь;
пърнáр — храстъ, габаръ; пърнарка — кокошка (известна порода);
Рѣнка — носна дупка;
робенчúца — робиня (Макед. прегл. III, 4, 37;)
рѧстýръвум — развалямъ;
рудáйн — чекръкъ; но и чҫкърк на кладенеца;
рѧзбóй — станъ за тъчене;
Скóрни — ботуши;
стъкнýвум — подклаждамъ (огънь);
сѣчка — пржчка;
свéнче — малка въшка;
сóспа — снѣжа прѣспа;
силя́х — (т.) оржжие;
сúстро — щапа, широко длето за стържене тѣстото отъ нощвитѣ;
скрéж — 1) пѣеща cicada (не е жътварка), 2) иней;
стрúце — обръщение на невѣстата къмъ зълвата;
съ скинýве, съ скинá — скжсва се, скжса се;
скурнýвум — (срв. скорни) вдигамъ нѣкого, карамъ го да стане на крака, отъ сънъ, отъ опредѣлено мѣсто;
стáви — кръстци; у Рачевъ — спавéнки;
спѧлéто — шалъ;
сéнка — чадъръ, дъждобранъ и пр.;
стѧмбóл — зл. монета (20—30 гроша);

www.dlib.mk

сой (т.) родъ;
сундýк' — (т.) сандъкъ (за умрѣлъ);
сóфа — издигнато мѣсто въ кжщата;
сóфра — софрá, трапеза;
сундурмá — отдѣление задъ кжщата, складъ;
съ ни́ше — люлѣе се;
слию́вум — стопявамъ;
симну́вум — 1) свалямъ, 2) слизамъ (съ симнувамъ), 3) — съ симну́ве, уси́мнъве, съ симнá — съмва се;
съ зъгну́вум — спущамъ се, затичвамъ се;
сушéц или сушéк — сухъ снѣгъ, като бѣли сачми, при голѣмъ студъ;
суфáл'ка — совалка;
стáп — пржтъ, тояга;
сáтка — сортъ пшеница;
сéдба — сѣитба;
сѣдба — сждене, процесъ;
сукáно — точено;
снóк' — цѣла нощь;
стивáсум бубак' — чистя, разчепквамъ памукъ (на лжкъ);
спи́ла — скала, канара;
сини́а — сóфра;
Тик'и́ — че: не знáм тики́! — че не знам!
тимéль — (гр.) темелъ, основи;
тóчена — мазна, блажна (М. пр. III. 4. 94).
търкáло, търкълéст — колело, валчéстъ;
тънчáрка — танчарка, която води танеца;
тръгну́вум, тръгнум — дръпвамъ, дръпна;
тимина́ — (т.) поклонъ;
тешка, трудна — бременна;
трѣска — тръстика;
ткáам — тъча;
тéрум — карамъ;
тъпти́съвум — захласвамъ се въ нѣщо;
трáчум — мисля, смѣтамъ, предполагамъ;
Унáдин — други день;
утѣде — оттатъкъ;
утк'и́нъвум — куртулисвамъ, избавямъ (се)
утпáсъвум — повреждамъ, наранявамъ;
укóпи — съ чл. укопито — копие;
умя́се — мяза, прилича;

www.dlib.mk

ýжина — следобѣдна закуска;
ýжинум — закусвамъ;
Фльóнго — панделка;
фъ́нга — ударъ съ палеца и срѣдния пръстъ;
фрáскум — (звукоподражателно) бия съ камшикъ;
фрýглица — свадбарско знаме;
фъ́рца — четка;
фýрка — хурка;
фъзлá — (т.) повече.
Хайдамáк — ругателно име: човѣкъ съ голѣмъ бой съ малъкъ акълъ.
Цáва — цевь;
цъ́ркум — викамъ, крещя;
цúцум — бозая;
цáл, а, о, прил. — цѣлъ, а, о;
цáло — старинска сребрена пара: „замáнска пáра — стрéбро“.
Чúна — стрина;
чúко — чичо;
чúз — чеизъ, прикя, вѣно;
чъфýт — евреинъ;
чéст, а, о, — гжстъ, а, о;
чýдба — чудо;
чéпкум — пипамъ, чепкамъ (вълна); еднокр. чéпнум;
чинúчка — царевица;
чикóр — кютукъ, пенюга, пънь;
Шáрци — вж. М. пр. III. 3. 108;
шъмúа — шамия (за всѣки день — горна)
шýткум — шутнýвум, шýтнум — блъскамъ, блъсвамъ (да), блъсна;
шинáн — навехнатъ; съ шинáх — навехнахъ се;
шéн — (т.) безгриженъ, веселъ.
Юнче — мжжко теле (по-голѣмо отъ година);
юнúчка, дънáчка — (годинаčка) млада крава (по-голѣма отъ година)
юрнéк — (т.) образецъ, примѣръ.
Я — ето; я го! — ето го!
яз — азъ;
яз — язъ, рѣката задъ воденицата, отъ мѣстото гдето се отдѣля водата съ „сȧвак“ (совак), който се вдига, когато тя не трѣбва въ воденицата, за да изтича въ яза.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПИЕ
www.dlib.mk

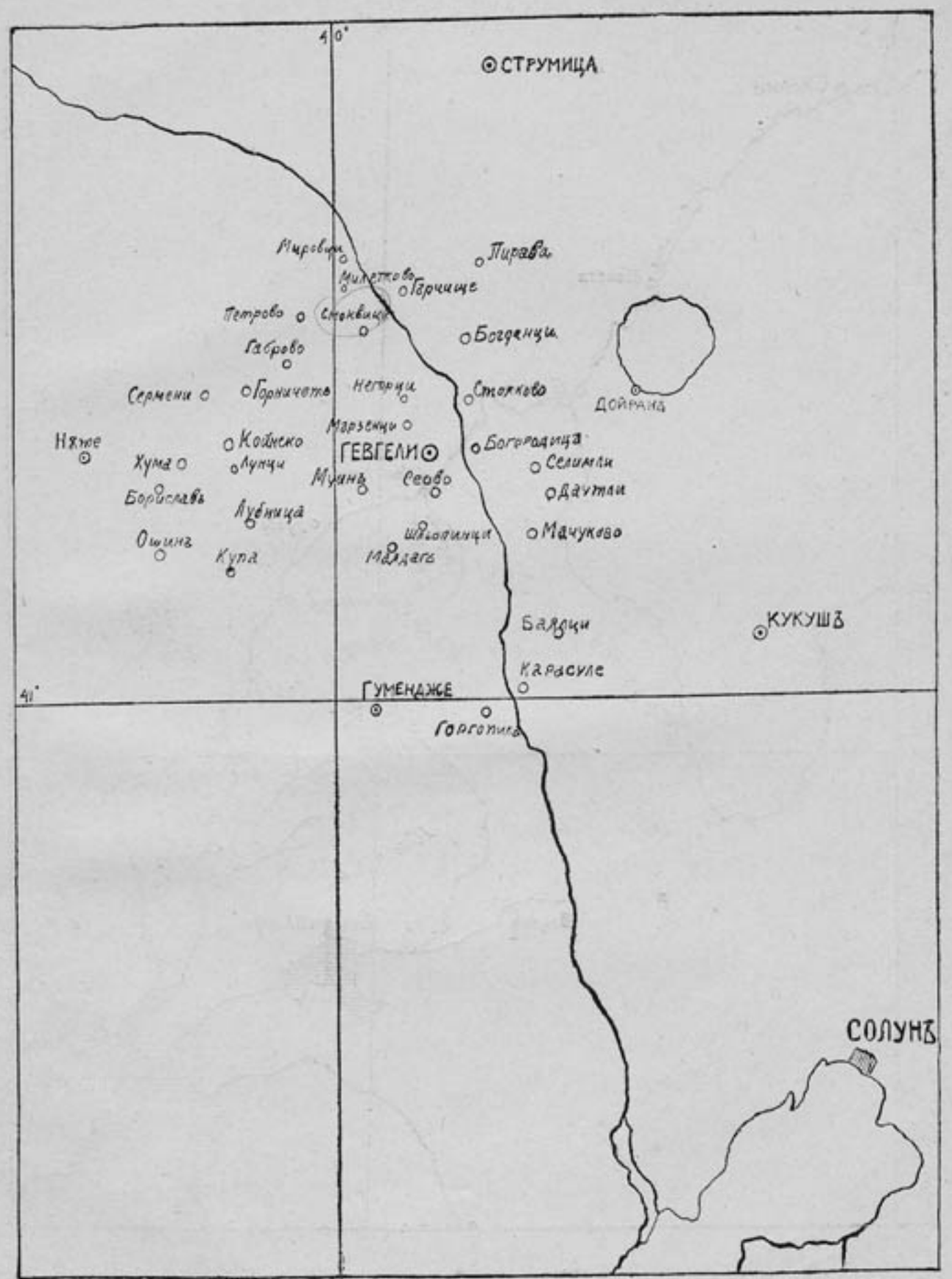

Гевгелийско

(По картата на В. Кънчевъ)

www.dlib.mk

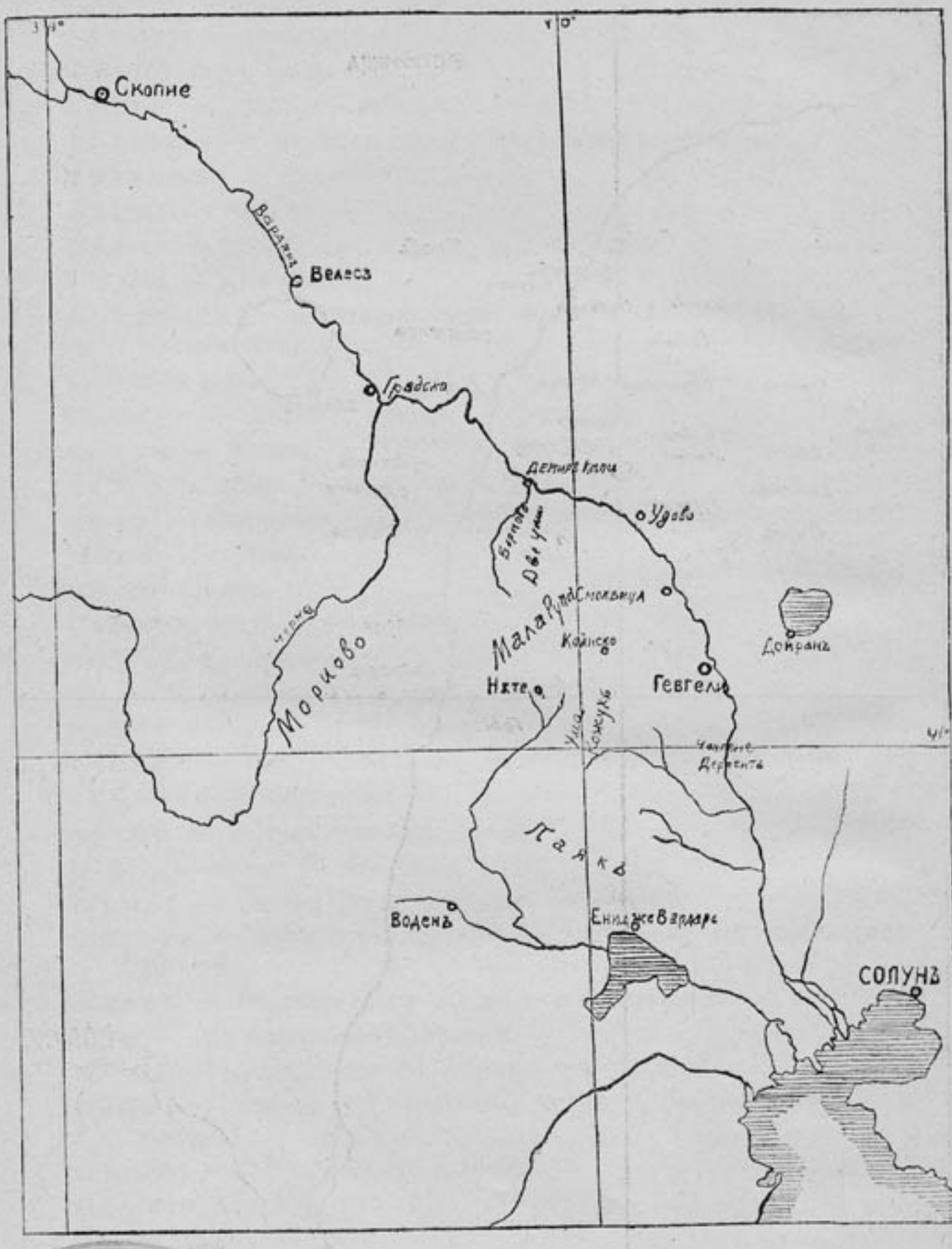

Гевгелийско

(По картата на Leonhard Schultze Iena)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПИЕ
www.dlib.mk